

Izdavač/Herausgeber
Nemačko udruženje za
dobrosusedske odnose
KARLOWITZ
Deutscher Verein für
gute nachbarschaftliche
Beziehungen **KARLOWITZ**

21205 Sremski Karlovci,
Patrijarha Rajačića 30
tel/fax: 381.21.881707
e-mail: karlowitz@neobee.net

Glavna urednica/Verantwortlicher
Redakteur

Nadežda Radović

Odgovorni urednik
/Stellvertreterredakteur
Redakteur:

Stjepan A. Seder

Sekretar/Redaktionsekretär
Mirko Sebić

Grafički urednik/Art Direktor
Snežana Prankić

Redakcija/Redaktion
Stefan Barth
Helmut Frisch
Dr Vladimir Gajger

Zdravko Huber
Bogdan Ibrajter

Mr Jelka Imširović - Kljajić

Vesela Laloš
Robert Lahr

Plamenka - Rozina Vuletić
Dr Zoran Žiletić

Štampa/Druckerei
MAXIMA – Petrovaradin,
Vladana Desnice 13
Tel: +381 (0)216433512

Die Gemälden und die
Zeichnungen **Oskar Sommerfeld**
Tiraž/Auflage 500 primeraka

Maj 2006.
Cena/Preis **100 dinara**

CIP
ISSN - 1451-5202

ISSN 1451-5202

COBISS. SR-ID 20042895

Fenster izlazi zahvaljujući podršci Sekretarijata za
obrazovanje i kulturu IV AP Vojvodine i priložima
čitalaca.

Fenster erscheint mit finanzieller Unterstützung des
Kulturministerium IV AP Vojvodina und Geldbein-
tragen der Leser.

Ovaj broj časopisa objavljen je zahvaljujući podršci
Donauschwäbische Kulturstiftung des Landes Baden -
Württemberg i priložima čitalaca.

Diese Zeitschriftnummer wurde mit der Hilfe der
Donauschwäbischen Kulturstiftung des Landes Baden
- Württemberg und Geldbeintrag der Leser heraus-
gegeben.

Prilozi autora potpisani imenom ne moraju izražavati
mišljenje redakcije i izdavača

Namentlich gekennzeichnete Beiträge geben nicht
unbedingt die Meinung des Herausgebers wieder

Copyright: **KARLOWITZ**

Sadržaj

Grizodušje2
Nadežda Radović

Kultura sećanja3

Vojvodina je živila po evropskim principima
*Intervju sa Jozefom Jergerom, predsednikom Svetskog
saveza Podunavskih Nemaca*3
Nadežda Radović

**Die Wojwodina wird bestehen, solange ihr reiches
Sprach und Kulturerbe leben**

*Interview mit Tamas Korhec, stellvertretender Vor-
sitzender und Provinzsekretär für Vorschriften, Ver-
waltung und nationale Minderheit im Exekutivrat der
AP Wojwodina*5
Nadežda Radović

**Dank der Leidenschaft der Mörder ihre Spuren zu
hinterlassen.**

*Interview mit Professor Dr. Dragoljub Živković, Vor-
sitzender des Enquete Ausschusses für die Wahrheits-
findung über die Ereignisse in der Wojwodina in der
Zeit von 1941 bis 1948.*8
Nadežda Radović

**Die berühmte Maler/Malerinnen Donau-
schwaben/Donauschwäbinnen**5

**Donauschwäbische Maler
der Zwischenkriegszeit**8
Oskar Feldtänzer

Žive istorije13

Zadnje je vreme - životna priča
Andre Amanna13
Nadežda Radović

**Über den Schinderplatz und uns
(Besprechung des Romans)**15
Nadežda Radović

**Da nema nade ne bi ni život imao smisla - životna
priča Zlatka Nosala**16
Nadežda Radović

**Decu niko nije čuvao - Johana Fett, rođena Fetzer,
1937. godine u Neu-Schowe (Ravno selo)**19
Nadežda Radović

**Za neke se znalo od čega umiru, ali neki su prosto
umrli - Magdalena Seidl (Sejdl), rođena Unter-
alzingler, 16. decembra 1933. godine u Filipovu
(Bački Gradačac)**21
Nadežda Radović

**Sveštenik se nije usudio da održi opelo - Ana Binder,
rođena Rot, 1925. godine u Čemincu (Laschkafeld),
Baranja, kod Belog Manastira**22
Nadežda Radović

Rasprave/Abhandlungen24

**Genozid an der deutschen Minderheit in
Jugoslawien?**24

Dokumenti28

**Elaborat prof. dr. Vase Čubrilovića od 3. novembra
1944. godine**28
**Proklamacija nemačkih prognanika iz zavičaja,
1961. godine**32

Nemci u Srbiji i Crnoj Gori33

**Dokle smo stigli u izboru nacionalnog saveta
nemačke nacionalne manjine**33
Stjepan A. Seder

**Beseda u Vojvodanskoj akademiji nauka i umet-
nosti "Rečitost muka - 60 godina čutanja o sudbini
Podunavskih Nemaca"**34
Nadežda Radović

Zavičajna kuća - muzej37
Stjepan A. Seder

**Bewahrung der Tradition und Kultur ist
die Aufgabe jedes Volkes, und auch der
Donau-schwaben - Gespräch mit Herrn Christian
Glass, Museumsleiter des Donauschwäbischen Zen-
tralmuseums in Ulm.**38
Stjepan A. Seder

Unsere Sachen39
S. A. Weißkopf

Nemci u svetu40

Gemeinsam in Sindelfingen40
Stjepan A. Seder

Tragovi41

Marija Schne41
Oskar Feldtänzer

Wer sind die Donauschwaben45

Vandrovanja46
Margita Poganj

**Tragom Dunavskih Švabica I i II
Salzburg gospodina Hollika**50
Nadežda Radović

Švapčiči iz poslednjeg transporta52
Nadežda Radović

Anegdote55
Vorbereitet von Stefan Borth

Recepti56

Oskar Sommerfeld

Oskar Sommerfeld wurde am 8. August 1885 auf dem pejacevicschen Gut Mojavolja (heute Ortschaft Jarkovci bei Indija) geboren, wo sein Vater Gutsverwalter war. Momcilo Roknic schreibt in seinem Buch: "In dieser Zeit ist neben der Verschönerung der Wohngebäude auch das Schloss des Grafen Pejacevic mit seinem schönen Park ausgebaut worden. Irgend ein Schloss besteht auch heute noch, in dem man eine ländliche Schule findet. Während der Park verwahrlost ist und nur einige riesige Bäume, die dem Zahn der Zeit widerstanden und das Werk der Sägen überstanden hatten, können uns noch zeigen, welch ein wunderbarer Park auf diesem Platz sich befand".

Grizodušje

Od prvih tekstova o sudbinama Podunavskih Nemaca, od mojih "Dunavskih Švabica" u meni je tinjalo grizodušje. Zнала sam da ma šta učinila, ja ili neko drugi, put Podunavskih Nemaca/Nemica ostaje neumitno jednosmeran. Oni/one se neće vratiti u Vojvodinu, Srbiju, na prostore bivše Jugoslavije. Naum onih koji su im prvo natovarili kolektivnu krivicu, a potom ih potrpali u logore, izgladnjivali, uskraćivali im lekove i humane uslove života, maltretirali ih i konačno potrudili se da oni izvade vozne karte u jednom pravcu, je realizovan. Podunavski Nemci su iz plodne Panonske ravnice koju su isušivali, navodnjavali, krčili, kultivisali, gradili zauvek otišli.

Velika većina naših Švaba našla je dom u Austriji, Nemačkoj, Kanadi, SAD, Australiji... O starom Heimat-u razmišljaju tek ponekad. Zaboravljene su čak i boli. Oni koji su bili deca ostarili su. Njihova sećanja više su žal za obećavajućim godinama detinjstva i rane mladosti no realna tuga za izgubljenim zavičajem.

Ono što su izgubili teško da im neko može vratiti. Čak ni materijalno obeštećenje, koje ova država, da se ne lažemo, nema mogućnosti da obezbedi, ne bi ništa suštinski popravilo.

Posle šezdeset godina ćutanja o njihovom stradanju, gotovo da nemamo više kome da se izvinimo. Ostalo nam je da istinu o njihovom stradanju, izbeglištvu i novom zavičaju ispričamo nama samima. Njihovu decu celo to balkansko zamešateljstvo interesuje koliko i našu. Gledaju nas sa čuđenjem, odbijajući da ih uvlačimo u močvaru patnji, osveta, pogroma, ludila. Ne vide čemu otvaranje starih rana vodi. Plaše se da ih ne kontaminiramo ludilom njihovih dedova. I tako u krug.

Čemu časopis kod takvog stanja stvari? Nije li to tek servantesovski boj sa vetrenjačama? I kad izbacimo na svetlo dana sav dugo skrivani jad, hoćemo li biti bolji, mi i oni, oni ili mi, svejedno? Ta pitanja mi ne daju mira svaki put kad uz kompjuter počnem da prebiram razloge - uzroke i posledice pisanja.

Tamo daleko neke naše Švabe su, takođe, pisale, vajale, slikale, komponovale... Njihova dela pripadaju i vojvođanskom Heimat-u. Zavičaj, izgnanstvo, logori, proterivanja, neizvesnost, osećanje da si stranac, neprihvaćen u svetu koji te primio jer nisi imao kud, su teme njihovih dela. I oni su tragali za smislom, korenima, tragovima zavičaja u sebi. I njihovo stvaralaštvo odvijalo se pod bremenom pitanja: čemu, kome, sa kim, zašto, kada, šta? Možda su očekivali da čuju eho na ono što su podarili svetu, Podunavskim Nemcima i svojim dojučerašnjim komšijama, bližnjima?

Fenster vidim kao sigurno mesto za dela umetnika Podunavskih Nemaca. Iako su ta dela nastajala daleko od Vojvodine, ona pripadaju i ovom kulturnom prostoru. Možda ćemo, kad ih upoznamo, i sami biti bolji, bolje upoznati sebe same.

Kultura sećanja

Vojvodina je živela po evropskim principima

Intervju sa Jozefom Jergerom, predsednikom Svetskog saveza Podunavskih Nemaca

Prvog oktobra 2005. godine u Kruševlju, selu nađomak Sombora postavljen je krst na masovnu grobnicu u kojoj su sahranjena nemačka deca, žene i starci - oni koji nisu imali snage da prežive glad, tifus, dizenteriju, maltretiranja i iscrpljivanja kojima su bili izloženi od 1944. do 1948. godine. Po raskvašenoj vojvođanskoj zemlji petstotinak ljudi među kojima je bilo i nekoliko staraca i starica, nekadašnjih dečaka i devojčica zatočenika logora, prešlo je dva kilometra glibavog puta uz oranice da bi se poklonili senima nevino stradalih. Bilo je to mirno, dostojanstveno, puno tuge hodočašće u spomen žrtvama.

Poratna golgota

- Ja sam tada bio dete, rođen sam 1938. godine, ali se dobro sećam da smo imali kola već spremna za bekstvo, a rečeno nam je "Vi ne možete nigde da idete. Put prema Dunavu je zatvoren". Moj deda je rekao: "Nakon Prvog svetskog rata se nama ništa loše nije desilo, zašto bi nam se sada nešto desilo? Mi nismo nikome ništa loše učinili." Jabuka je imala oko 3.300 stanovnika, najviše je bilo Nemaca. Mnogi od njih su radili u Beogradu u srpskim fabrikama. Moja baka je radila kao domaćica u jednoj jevrejskoj porodici. Kada je Drugi svetski rat završen, u naše selo su došli Rusi. U susedstvu je stanovao ruski divizijski lekar. Sećam se da je donosio lekove mojoj baki koja je bila vrlo bolesna. Bio je srdačan i dobronameran čovek. Kad su Rusi otišli, došao je streljački partizanski vod. Pozvali su ljude - one koji su radili sa omladinom, koji su radili u opštini, one koji su bili pripadnici redovne obične policije, i zatvorili su ih. Zatim su pozvali starije ljude, među kojima je bio i moj deda, da dođu sa alatom da bi kopali. Dovedi su zarobljenike iz sela i likvidirali ih. Posle toga su ponovo doveli starce da ih zatrpaju. Rekli su im: "Ako samo zucnete o tome što ste videli, proći ćete kao i oni." Deda danima nije bio u stanju da progovori. Među ubijenima je bio i njegov brat. Dugo nam nije o tome pričao. Onda smo oterani u logor. Jednog jutra su nas izbacili iz kuće. Jedan deo sela su ogradili i internirali nas u taj ograđeni deo. Sudbina je htela da moja porodica bude internirana u našu rođenu kuću sa još puno ljudi. Moja majka, kao radno sposobna žena, nije bila sa nama. Ona je bila posebno zatvorena. Ja sam tada, kasnog leta 1945. godine, sa mojom bakom i prabakom dospao u Rudolfsgnad, Kničanin. I danas, kada se setim Kničanina ili prolazim pored tog mesta, ostajem bez reči. Sve te strašne slike me i danas prate. Spavao sam u štali na podu. Sećam se kako su mrtve ljude bacali na kola, kako su im iz kola visile ruke i noge. Mrtve ruke i noge su se klatile dok su odvozile one koje smo voleli, koji nisu te strahote izdržali - tužno se priseća gospodin Jerger.

Za razgovor smo zamolili Jozefa Jergera, predsednika Svetskog saveza podunavskih Nemaca.

- Ovo je četvrti spomenik koji su podunavski Nemci podigli na masovnim grobnicama nevino stradalih ljudi. Podignuti su spomenici u Rudolfsgnadu - Kničaninu, u Gakovu, Kikindi i sada u Kruševlju. Podići ćemo još spomenike u Bačkom Jarku, Sremskoj Mitrovici i Molindorfu - Molinu, a to mesto više ne postoji na mapi Vojvodine. Podunavski Nemci žele da stvore mostove koji će spajati ljude

iz Vojvodine sa onima koji su svoj novi zavičaj stvorili u Nemačkoj, Austriji, Americi, Kanadi, Australiji, ali koji još uvek nose Vojvodinu u svom srcu. Nama je važno da naše komšije, ljudi sa kojima smo lepo živeli, delili dobro i zlo saznaju šta nam se nakon Drugog svetskog rata dogodilo, da znaju da smo opljačkani, zatvarani, mučeni i proterani iz zemlje koja je bila i naša.

■ **Uprkos tužnim i strašnim sećanjima rado dolazite ovamo?**

- Osećam da ovde ima puno ljudi koji su otvoreni, da nam prilaze iskreno. Odnos ovdašnjih ljudi prema nama, podunavskim Švabama, nas je ponukao da stvorimo viziju u kojoj je Vojvodina most za približavanje vaše zemlje Evropi. I gospodin Hans Supric, i ja, i drugi članovi Svetskog saveza podunavskih Nemaca delimo tu viziju. Vojvodina je živela po principima koje je usvojila zajednica evropskih naroda. Naša podrška može vašu zemlju sa manje teškoća uvesti u Evropu. Treba ići stopama Vojvodine. Ona je uvek prednjačila, vukla zemlju napred. Naša zavičajna kuća u Speyeru se zove Panonija. Napravljena je u stilu u kome su građene nemačke kuće u Panoniji. U toj kući visi grb Vojvodine.

■ **Šta biste želeli da uradite da osnažite stare dobrosusedske odnose?**

- Bio sam u Sremskim Karlovcima kod Stjepana A. Sedera, predsednika nemačkog udruženja za dobrosusedske odnose Karlowitz i obećao sam da ću organizovati putovanje sa mladim ljudima, potomcima Podunavskih Nemaca i da ćemo obići Sremske Karlovce, Srem, Banat i Bačku.

■ **Koji su prioriteti u radu Svetskog saveza Podunavskih Nemaca?**

- Jedan od prioriteta je da dođemo do dogovora sa državom Srbijom i Crnom Gorom o modalitetima nadoknade izgubljene nemačke imovine. Na neki način, ljudi moraju biti moralno i materijalno obeštećeni. Važno nam je da omladina Podunavskih Nemaca upozna Vojvodinu, da se zbliži sa ovdašnjim mladim ljudima.

I treći prioritet je korektna historiografska interpretacija onoga što se događalo nakon Drugog svetskog rata. Vreme je da se iskrivljena slika istorije ispravi. Ako se ljudima stalno poturaju iskrivljene i lažne slike događanja, onda se nađu u stanju rata, a da ne znaju kako su u to dospeli. Zato je važno suočiti se i sa istinama drugih. Mora se reći šta je bilo dobro, a šta loše. I najneprijatnija i lično bolna istina je bolja od laži.

Die Wojwodina wird bestehen, solange ihr reiches Sprach - und Kulturerbe leben

Aufgezeichnet: Nadežda Radović
Übersetzt: Stefan Barth

*Interview mit Tamaš Korhec, stellvertretender Vorsitzender und Provinzsekretär für Vorschriften, Verwaltung und nationale Minderheiten im Exekutivrat der AP Wojwodina
Wojwodinaview mit Tamaš Korhec, stellvertretender Vorsitzender und Provinzsekretär für Vorschriften, Verwaltung und nationale Minderheiten im Exekutivrat der AP Wojwodina*

Was sind die Grundpfeiler der Politik der Regierung, dessen stellvertretender Vorsitzender sie sind, in Bezug auf die Frage der Donauschwaben?

Die Frage der Donauschwaben müssen wir im Kontext der ganzen Politik des Exekutivrates des Parlaments der Autonomen Provinz (AP) Wojwodina sehen. Die Hauptmerkmale dieser Politik, seit den Veränderungen im Jahr 2000, sind die multikulturelle Entwicklung und Schutz der Vielfalt.

In Hinblick darauf, dass ich schon die zweite Legislaturperiode in der Regierung der Wojwodina arbeite, kann ich mit Sicherheit bestätigen, dass die Regierung bestrebt ist den institutionalisierten Schutz der Vielfalt in der Wojwodina zu entwickeln und die Voraussetzungen für die rechtlichen, politischen und gesellschaftlichen Voraussetzungen zu schaffen, die die volle Gleichberechtigung der Bürgerinnen und Bürger, ohne Rücksicht auf ihre nationale, ethnische und religiöse Zugehörigkeit, garantieren. In dieser Zeit sind die Dotierung und die Hilfe für die Fortentwicklung des Kulturerbes und der Vielfalt in der Wojwodina erhöht worden, weil uns bei unserer Arbeit von Anfang an bewusst war, dass die Wojwodina ein einzigartiges Gebiet in Europa sei, wo sich schon seit Jahrhunderten viele Kulturen und Sprachen verwoben haben und es eine andere Tradition des Zusammenlebens von Menschen unterschiedlicher ethnischer Herkunft, Nationalität und Religionszugehörigkeit gibt. Diese unterschiedlichen Kulturen haben nicht nur nebeneinander bestanden, sondern haben sich auch gegenseitig durchdrungen und stark beeinflusst. Das Gebiet der Wojwodina haben drei große Kulturgemeinschaften bedeutend gekennzeichnet. Neben der ungarischen, serbischen und deutschen Kulturhinterlassenschaft, gibt es noch Spuren von zehn größeren Kulturgemeinschaften, die ihre Kulturidentität entwickelt haben. Diese Besonderheit der

Wojwodina betrachteten wir als einen außergewöhnlichen Vorteil, im Unterschied zur Politik wie sie in den neunziger Jahren in Serbien und der Wojwodina vorherrschte. Wir müssen nicht nur die Vielfalt bewahren und weiter entwickeln, sondern müssen auch die Fehler korrigieren, die von der Regierung im Laufe der neunziger Jahre, in politischer und normativ- institutioneller Hinsicht, gemacht wurden. In normativ-institutioneller Hinsicht hatte die Wojwodina eine ausgeprägt aktive Rolle gespielt. Eine beachtliche Zahl normativer Beschlüsse, die vom Parlament der AP Wojwodina gefasst wurden, ist gerade mit dem Schutz der Vielfalt auf dem Gebiet der Wojwodina verbunden, beginnend mit dem Beschluss über die amtliche Sprachregelung, bis zu dem Beschluss über die Einführung mehrsprachiger Formulare und den Aufnahmeprüfungen in der Muttersprache an der Novisader Universität. Der institutionelle Rahmen wurde erheblich erweitert. Z.B. wurde ein Wochenblatt in der Roma Sprache und kroatischen Sprache gebildet. Genauso wurde es in der bunjewazer und ukrainischen Sprache gemacht. Alle diese

Organe, genau so wie jene, die bereits vorhanden waren, bekommen erheblich mehr Mittel und Dotierungen von der Provinz. Es wurde ein professionelles rumänisches, slowakisches und russinisches Theater gegründet. Es wurden neue ungarische Gymnasien eröffnet. Mit einem Wort, wir haben eine Reihe neuer Institutionen geschaffen, die zu einer Entwicklung der Vielfalt und Eigentümlichkeit führen.

Was hat die Regierung der Wojwodina konkret für die deutsche Minderheit getan?

In Bezug auf die Donauschwaben, auf unsere Schwaben,

Was hat die Regierung der Wojwodina konkret für die deutsche Minderheit getan?

In Bezug auf die Donauschwaben, auf unsere Schwaben,

wurden sowohl symbolische als auch praktische Schritte getan. Davon abgesehen, dass wir ganz beachtlich einige Aktivitäten der deutschen Vereine, die es glücklicherweise mehr gibt als früher, unterstützen und finanzieren, haben wir im Parlament der Wojwodina eine Resolution über die Ablehnung der Kollektivschuld verabschiedet. Diese Resolution ist ein Meilenstein, weil zum ersten Mal ein staatliches Organ anerkannt hat, dass viele Bürger dieses Landes aufgrund einer Kollektivschuld bestraft wurden. Damit hat die neue Regierung der Wojwodina klar zum Ausdruck gebracht, dass die Zugehörigkeit zu einem Kollektiv keine Grundlage sein kann für irgendeine Schuld. Es ist uns bewusst, dass die deutsche Volksgemeinschaft den größten Schaden erleiden musste, weil die "Kollektivschuld" öffentlich verkündet wurde. Der größte Teil dieser Gemeinschaft ist aus unserem Raum verschwunden. Die Resolution hat neue politische Grundlagen für eine neue Politik gegenüber der deutschen Volksgemeinschaft geschaffen. Das gilt auch gegenüber anderen Gemeinschaften, auf die man einige Maßnahmen der "Kollektivschuld" angewendet hatte.

Aus diesem Grund hat das Parlament eine ernsthafte Forschungsarbeit initiiert, um festzustellen, was sich alles zwischen den Jahren 1941 und 1948 ereignet hatte. In dieser Zeit wurden die Menschenrechte in diesem Gebiet von verschiedenen Regierungen massiv verletzt. Ich meine, dass die Feststellung der ganzen historischen Wahrheit eine wichtige Voraussetzung für neue Chancen im Zusammenleben bedeutet. So haben wir die Mauer des Schweigens, mit der der Leidensweg unserer Deutschen in den Jahren zwischen 1944 bis 1948 tabuisiert war, durchbrochen. Das erste Mal haben die amtlichen Staatsorgane der Wojwodina an der Festlegung der Jahrestage der Opfer unserer Deutschen, zusammen mit den Vertretern der Donauschwaben, teilgenommen. Auf eine symbolische Art und Weise zeigen wir so, dass unschuldige Menschen umkamen und, dass wir bereit sind das Problem des Leidensweges unserer Deutschen aus einer anderen Sicht zu betrachten.

In dem Prozess der Zusammenführung der Donauländer spielen auch einzelne Donauschwaben eine bedeutende Rolle, die in immer größerer Anzahl die Wojwodina besuchen. Es ist ein Prozess in Gang gekommen, in dem das schwarz-weiße Bild über den Zweiten Weltkrieg und den Ereignissen nach dem Krieg sich immer mehr ändert. Die Regierung der Wojwodina spielte hier eine Vorreiterrolle. Alle übrigen Regierungsorgane in unserem Land waren dabei Assistenten oder haben die Initiativen aus der Wojwodina sporadisch unterstützt.

Kann man die historische Ungerechtigkeit, die einer großen Zahl von Menschen der einst größten nationalen Minderheit des Königreichs Jugoslawien zugefügt wurde, korrigieren?

Eine historische Ungerechtigkeit kann man nur auf symbolischer Ebene korrigieren. Das bezieht sich auf Auschwitz und Hiroshima, sowie auf die Opfer unserer Deutschen. Leider kann man das Rad der Geschichte nicht zurückdrehen. Das was wir tun können ist, klar zu sagen was mit unseren

Deutschen geschehen war und ihre Verdienste für die Entwicklung der Wojwodina anzuerkennen. Wir wünschen, dass allen Wojwodinern bewusst wird, was uns die Donauschwaben hinterlassen haben. Ein Teil dieses Kulturerbes beeinflusst auch heute unser tägliches Leben in der Provinz. Wenn wir ein Glas Bier trinken, das verbindet uns mit unseren Deutschen, mit denen die Kultur der Hopfenanpflanzung, das Bierbrauen und der Biergenuss in die Provinz kam. Vieles davon brachten die Deutschen uns in die Wojwodina.

Man muss die Pflege der deutschen Kultur fortsetzen. Das Erlernen der deutschen Sprache vom Kindergarten bis zur Universität wird Chancen für die Nachfolgegenerationen eröffnen. Auch ohne die Deutschen hat die deutsche Kultur in der Wojwodina eine Chance. Die Leitidee muss dabei sein, dass wir versuchen das deutsche Erbe und die Verbindungen, die wir zu unseren Deutschen haben, für das Wohl der Wojwodina zu nutzen. Wir müssen das Bewusstsein stärken, dass die Wojwodina solange existieren wird, solange ihr reiches sprachliches und kulturelles Erbe lebt. Wenn das verschwindet, und viele wünschten sich das in den neunziger Jahren, wird es eine Wojwodina nicht mehr geben. Zum Glück hat es sich gezeigt, dass das Erbe der Wojwodina beständiger war, als der Traum der Nationalisten. Nicht einmal der starke politische Wille und Hysterie, die in den neunziger Jahren herrschte, konnten den Geist der Wojwodina zugrunde richten. Immer mehr Menschen in der Wojwodina werden sich dessen bewusst, sogar unter denen, die Gegner dieser Ideen waren.

Es bleibt die schmerzhafteste Frage: Wie soll das Problem des enteigneten Vermögens der deutschen Bürger auf der Grundlage der "Kollektivschuld" gelöst werden? Gehört diese Frage überhaupt in den Zuständigkeitsbereich der Provinzregierung?

Wir haben einen vollständigen Gesetzentwurf über die Lösung der vermögensrechtlichen Fragen und Entschädigung auch der Menschen, die ihr Vermögen wegen der "Kollektivschuld" verloren haben, vor zwei Jahren an die Organe der Republik geschickt. Die Wojwodina hat ihre Aussage dazu gemacht und hat sich für eine redistributive Gerechtigkeit entschieden, d.h. für die Zurückgabe des enteigneten Vermögens oder Entschädigung. Aber, wir müssen realistisch sein, nicht nur in Hinsicht auf die deutsche Gemeinschaft, sondern auch in Hinsicht aller Bürger, die einen Schaden erlitten haben. Wir haben zwei Kernprobleme.

Erstens, es gibt viel mehr Menschen, die an dem enteigneten Vermögen partizipieren, als diejenigen denen es enteignet wurde. Das erzeugt eine ungünstige Situation für das Wirken der Politiker, denn sie müssen jemanden etwas wegnehmen, um die Ungerechtigkeit zu korrigieren oder sie müssen aus Steuern entschädigen. Man darf einfach nicht übersehen, dass die Nationalisierung ein Prozess war, bei dem man einer kleineren Anzahl Menschen wegnahm und einer größeren Anzahl Menschen zuteilte. Deshalb ist die Umkehrung dieses Prozesses ausgesprochen unpopulär. Man kann den Menschen erklären, dass die Gerechtigkeit das

erfordert, aber wenn die Gerechtigkeit ihnen in die Tasche greift, werden sie sich empören.

Das zweite Problem ist unsere Armut. Wenn sich unsere Wirtschaft dynamisch entwickeln würde, wenn wir große Reserven hätten, dann könnten wir den Prozess der Entschädigung ohne ein soziales Trauma beginnen. Aber in einem Land mit 30% Arbeitslosen, in dem auch die Beschäftigten wenig verdienen, kann die Rückgabe des Vermögens an wohlhabende Menschen äußerst unpopulär werden. Meine Familie hatte durch die Nationalisierung viel verloren, denn meine Vorfahren waren reiche Leute. Unabhängig davon, dass es auch gegen meine persönlichen Interessen ist, so bin ich mir der möglichen sozialen Folgen und Erschütterungen bewusst. Aber, in diesen Prozess muss man natürlich einsteigen. Es freut mich, dass die Erfassung des enteigneten Vermögens begonnen hat. Jeder Deutsche soll die Zusammenstellung seines Vermögens, das im enteignet wurde, einreichen. Der Staat muss auf jeden Fall guten Willen zeigen, die Ungerechtigkeit zu korrigieren. Es ist eine zweite Frage, ob der Staat in der Lage sein wird die Menschen, denen das Vermögen ungerechter Weise enteignet wurde, ganz zu entschädigen. Aber er ist verpflichtet diesen Prozess zu beginnen. Das bezieht sich auch auf unsere Deutschen. Viele Staaten, die heute Mitglieder in der Europäischen Union sind, haben das nur teilweise gemacht, insbesondere in Bezug auf Deutsche.

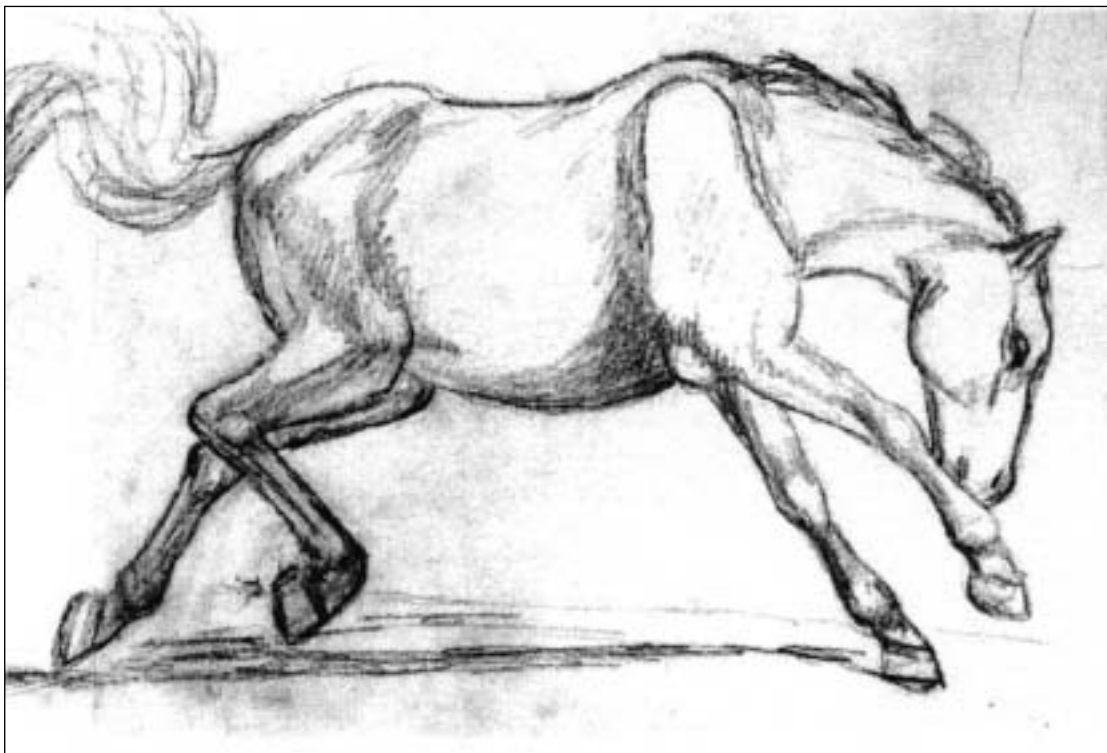
Weiß man denn genau, was Tito und Brandt im Jahr 1973 vereinbart haben?

Das Kommuniqué ist ziemlich allgemein und formal. Ich glaube nicht, dass es einen Staatsakt gibt, in dem sich Deutschland im Namen der Deutschen vom Recht der Entschädigung lossagt. Das konnte Deutschland nicht tun. Keiner hätte ein Recht, so etwas zu unterschreiben.

In Deutschland haben unsere Deutschen, die die Staatsbürgerschaft angenommen haben, eine Entschädigung bekommen, die aber nicht den Wert des Vermögens, das sie verloren haben, hatte.

Es hatte aber nicht jeder etwas bekommen. Und viele unserer Deutschen sind nicht nach Deutschland ausgewandert, sondern blieben in Österreich, gingen nach USA, Australien, Kanada... Einige blieben hier. Nach einigen Angaben, jedoch nicht nach der Volkszählung, gibt es in unserem Land zwischen zwanzig und dreißig tausend Deutsche. In Gebieten mit überwiegend ungarischer Bevölkerung sind sie mehrheitlich zu Magyaren assimiliert und in Gebieten mit überwiegend kroatischer Bevölkerung zu Kroaten. Sie flüchteten in diese zwei Volksgruppen, um den Folgen der "Kollektivschuld" zu entgehen. Das konnten sie in ethnisch gemischten Gebieten tun. In ethnisch reinen Gebieten oder dort wo überwiegend deutsche Bevölkerung lebte, hatten sie keine Möglichkeit sich zu verbergen. In den Gebieten wie Apatin, Hodschag, Rudolfgnad, Indjia sind die Deutschen massenhaft umgekommen.

Wenn die Wojwodina in der Lage sein wird ehrlich zum Ausdruck zu bringen, dass sie die Rückkehr deutscher Kultur und der deutschen Sprache in diesen Raum wünscht und das Bewusstsein über das reiche deutsche Zivilisations- und Kulturerbe stärkt, so wird die Wojwodina eine Perspektive für das ganze Land eröffnen und uns in die Europäische Union führen. Unsere Deutschen sind uns auf diesem Wege die sicherste Stütze.

Dank der Leidenschaft der Mörder ihre Spuren zu hinterlassen

Aufgezeichnet: Nadežda Radović
Übersetzt: Stefan Barth

Interview mit Professor Dr. Dragoljub Živković, Vorsitzender des Enquete Ausschusses für die Wahrheitsfindung über die Ereignisse in der Wojwodina in der Zeit von 1941 bis 1948

Das Parlament der AP (Autonome Provinz) Wojwodina hat im Jahr 2001 den Enquete Ausschuss, für die Erforschung der Gewalttaten an der Bevölkerung in der Wojwodina von 1941 bis 1945, gegründet. Während der Untersuchungen stellte man jedoch fest, dass die Bevölkerung der Wojwodina fast in gleicher Zahl in der Zeit zwischen 1945 bis 1948 umgekommen war, sagte Professor Dr. Dragoljub Živković, Vorsitzender des Enquete Ausschusses, der Zeitung "Danas" ("Heute"). In dem Enquete Ausschuss arbeiteten 13 Mitarbeiter und zusätzlich noch dreißig Fachleute, aus Museen und Archiven sowie aus einigen bedeutenden Institutionen, mit. Wir konnten auch eine Zusammenarbeit mit dem Museum der Donauschwaben in Ulm, mit den Ungarn in Segedin und Budapest und mit Fachleuten aus Zagreb verwirklichen. Eine gute Zusammenarbeit hatten wir auch mit dem Institut für Völkermord in Belgrad und mit dem Institut für die Geschichte der Gegenwart. Die größte Unterstützung haben wir vom Museum Wojwodina und von dem Archiv Wojwodina bekommen. Nach vier Jahren hatten wir rund 80% der Geländeuntersuchungen abgeschlossen. Nicht ganz abgeschlossen ist die Bearbeitung der Daten für die Lager Batschki Jarak (Jarek) und Molin. Auch die Geländeuntersuchungen auf dem Gebiet Bela Crkva (Weißkirchen) und Pantschewo müssen noch abgeschlossen werden. Als das Mandat des Parlaments der AP Wojwodina, das den Enquete Ausschuss gründete, auslief, wurden die Untersuchungen im Rahmen der Wojwodiner Akademie der Wissenschaft und Kunst mit Unterstützung des Sekretariats für Wissenschaft und Technologie der Exekutive des Parlaments fortgesetzt. Wenn die Exekutive der Wojwodina die notwendigen Mittel bewilligt, würde man die Arbeiten bis August 2006 abschließen können. Danach könnte man alle Ergebnisse der Untersuchungen veröffentlichen. In dem ersten Sammelwerk würden wir die Namen sämtlicher Opfer (Opfer nach allen soziodemographischen Merkmalen - Nationalität, Religionszugehörigkeit, Lebensalter...) und die analytischen Texte der Historiker veröffentlichen. Das Sammelwerk wird in die deutsche und ungarische Sprache übersetzt werden.

Das Grundprinzip der Arbeit des Enquete Ausschusses war, alle Gewalttaten als Ganzes zu untersuchen. Wir wollten uns keineswegs nur mit den Gewalttaten an den Angehörigen einer Bevölkerungsgruppe oder Religion befassen. Es ist das erste Mal, dass solche Untersuchungen auf diese Art und Weise in unserem Land durchgeführt werden. Viele Forscher und Schriftsteller schrieben über die Gewalttaten an Juden, Serben oder Deutschen... Wir gingen davon aus, dass die Wahrheit

nur im Ganzen enthalten sei. Verbrechen bleibt Verbrechen. Das Verbrechen ist nicht kleiner oder größer, wenn das Opfer ein Serbe, Jude, Deutscher, Slowake oder Ungar sei... Das Verbrechen als solches muss man verurteilen, ohne Rücksicht darauf, von welcher Seite es begangen wurde. Insbesondere muss gegen Verbrechen gekämpft werden, die im Namen höherer Ziele begangen wurden ("Nationalinteressen", "Patriotismus" ...).

Welche Entdeckungen würden sie besonders apostrophieren?

Diese Untersuchungen unterscheiden sich vor allem sehr von allen bisher veröffentlichten Untersuchungen. Wir haben eine große Anzahl bisher veröffentlichter Untersuchungen gesammelt. Bisher gab es ziemlich pauschale Schätzungen über die Zahl der Todesopfer. Wir haben die Opfer namentlich belegt, so dass es keine Diskussionen darüber gibt, ob ein Name an mehreren Stellen geführt wird. Im Enqueteverzeichnis wird außer dem Namen des Opfers auch das Geburtsdatum, Tatort und der Vollstrecker festgehalten... Bis jetzt haben wir die Zahl von 110.000 Opfern aus der Wojwodina ermittelt. Alle bisherigen Untersuchungen gingen von der Zahl von 70.000 Opfern aus. Wir haben auch große Unterschiede in Hinsicht auf Behauptungen über die Zahl der Opfer einzelner Bevölkerungsgruppen festgestellt. Es ist wichtig zu sagen, dass man bei diesen Untersuchungen keine Opfer von Menschen, die Waffen getragen haben versteht, d.h. sie gehörten keinen Militärformationen an. Es geht hauptsächlich um Kinder, Frauen, alten Menschen und jungen Menschen, die keine Waffe tragen wollten. Leider sind die überwiegende Anzahl der Opfer vollkommen unschuldige Menschen.

Unsere Idee war, mit diesen Untersuchungen die Botschaft zu übermitteln, dass niemand das Recht hat einen Krieg zu führen, um unschuldige Menschen umzubringen oder ihr Vermögen weg zu nehmen. Man muss in die Menschen das Bewusstsein einpflanzen, dass man Plündern nie legalisieren wird und dass es sich nicht auszahlt. Wenn man das weltweit als Regel einführen würde, gäbe es viel weniger Kriege. Aus dem Material, das wir gesammelt haben, wird mehr als deutlich, dass Plündern ein allgegenwärtiges Motiv sei Menschen umzubringen.

Begegnet man der Arbeit ihres Enquete Ausschusses mit Unverständnis?

Unsere Arbeit trifft auf Unverständnis gerade deshalb, weil wir nicht bereit waren "Leute unter Waffen", diejenigen die aus irgendeinem Grund bei Militäreinheiten waren, aufzunehmen

und zu den Opfern zu zählen. Genauer gesagt, wir wollten keine Erfassungskommission für irgendeine Armee sein. Den unschuldigen Opfern widmete man keine besondere Sorgfalt, noch sind sie sorgfältig registriert worden. Doch genau das wollten wir tun. Diejenigen, die töteten oder liquidierten wurden oft verherrlicht, zu Helden erklärt, ausgezeichnet und belohnt, während man die unschuldigen Opfer ohne Ehrfurcht, vergessen und als Kollateralschäden betrachtet hatte. Über die 110.000 Opfer ging man hinweg, als hätte es sie nie gegeben. Es ist unglaublich, wie die Mächtigen, insbesondere die Militärs, über Zivilopfer hinweggehen, als handele es sich um weniger wertvolle Wesen, nur deshalb, weil sie keine Waffe besitzen und keine Bedrohung für andere darstellen. Ich bin geneigt an das Phänomen des Irrsinns des Krieges zu glauben. Es genügt, auf jemanden mit dem Finger zu zeigen, ihn als Gegner zu bezeichnen und der Mensch wird zum Opfer.

Wie haben sie die Gewalttaten in der Zeit von 1945 bis 1948 untersucht?

Wir haben die Bücher aus allen Lagern bekommen.

Das heißt, diese Bücher existieren. Wo waren sie bisher?

Sie waren in Museen, Archiven, Gerichten und Privatsammlungen versteckt. Keiner hatte es gewagt, sie den Forschern zur Einsicht zu geben. Doch, als das Parlament der AP Wojwodina diese Untersuchungen erlaubte, brachten uns die Leute die Dokumente. Es ist unglaublich, wie viele Daten sich in privaten Archiven befinden. Viele haben uns gebeten die Dokumente, die sie brachten, zu nutzen, aber ihren Namen nicht zu erwähnen. Die Menschen haben immer noch Angst.

Ein besonderes Problem sind die lokalen Kriterien. Z.B. lange haben wir gebraucht um die Daten über das Lager Jarek (Backi Jarak) zu bekommen. Eine einzige Person, in deren Schrank im Parlament sich die Bücher befinden, wollte sie uns nicht zur Einsicht geben. Nach großen Anstrengungen haben wir sie vor zehn Tagen bekommen. Ein großes Problem stellen auch die Daten über das Lager Molin dar. Dieser Ort ist von der Landkarte der Wojwodina verschwunden, er existiert nicht mehr, aber wir wissen, dass Dokumente existieren.

Gibt es einen Überraschungsfaktor bei der Arbeit die sie schon seit mehreren Jahren machen

Ein Rätsel bleibt mir die Leidenschaft der Täter, Spuren zu hinterlassen und zu notieren, wen sie umgebracht haben. Manchmal ist das mit so einer Sorgfalt geschehen, dass diese Tatsache die Neugier erweckt. Einige Zeit galt die Regel, wer am meisten "Gegner" liquidierte, wurde befördert, ausgezeichnet. Da liegt der Hund begraben. Die Täter wurden belohnt und die Statistik war Zeuge ihres Eifers. Wir fanden z.B. einen Brief eines Deutschen an seine Vorgesetzten, in dem er eifrig über die tägliche Liquidierung von fünfzig bis hundert Menschen auf dem Weg bei Bavanische informierte. Das bedeutet, dass die Tötungsmaschinerie geplant war. Nichts geschah ad hoc oder zufällig. Alles war geplant, die Auszeichnungen, Beförderungen und Anerkennung der Exekutoren inbegriffen. Es gibt zahlreiche Zeugnisse, die belegen, dass die verübten Verbrechen, wie eine regelmäßige Arbeit, kaltblütig, rational und ohne irgendwelche Gewissensbisse verrichtet wurden. Viele Leute sind aufgrund verübter Verbrechen zu Ministern ernannt oder im Dienst befördert worden.

Auf welche Verbrechen beziehen sich diese Behauptungen?

Das begleitet alle verübten Verbrechen. Es gibt keine größeren Unterschiede. Von 1941 bis 1944 gab es in der Wojwodina drei Regierungen: Die Regierung des ungarischen Staates in der Batschka, der NDH (Unabhängiger Staat Kroatien) herrschte in Syrmium (Srem) und das Banat war Deutsch. Die größten Verbrechen verübte der NDH. Sogar die Deutschen vertrieben eine Anzahl von Exekutoren aus Syrmium und haben so eine Anzahl Serben vor der Tötungsmaschinerie des NDH gerettet. Die Deutschen haben alles ihrem Interesse unterworfen, da die Wojwodina als große Kornkammer für die Ostfront benötigt wurde. Im Banat wurde von unseren Deutschen die SS-Einheit "Prinz Eugen" gegründet. Diese Einheit kämpfte während des gesamten Krieges. 1941 bestand die Einheit fast ausschließlich aus Freiwilligen. Erst 1943, als das Dritte Reich Niederlagen an der Ostfront hinnehmen musste, wurde diese Einheit mit mobilisierten Deutschen aufgefüllt. Dann musste eine große Anzahl der Deutschen unter Druck in den Krieg ziehen.

Um sichere Zahlen nennen zu können, haben wir die statistischen Angaben über die Einwohner nach Ortschaften analysiert. Wir hatten eine Volkszählung aus den Jahren 1921, 1931, 1948 und 1953. Die Wojwodina war in der untersuchten Zeit ein Gebiet, auf dem sich große Migrationen abspielten. Im Laufe des Krieges wurden zwischen vierzig bis fünfzig Tausend Ungarn aus Ungarn angesiedelt. Deshalb wurde eine so große Anzahl Serben vertrieben. Dann wurden von 1945 - 1946 genau so viele Kolonisten angesiedelt, wie Deutsche vertrieben wurden. Es handelte sich nach unseren bisherigen Feststellungen um 220 bis 250 Tausend Menschen. Die deutschen Häuser wurden nach der Quote aufgeteilt, die schon 1943 von AVNOJ festgelegt war - aus welcher Republik, welche Nationalität, von wo nach wo gehen musste.

Wer war der Autor dieser Pläne?

Nach vorhandenen Dokumenten wurde AVNOJ von Tito geleitet. Die Spitze der Kommunistischen Partei stand hinter diesen Plänen. Wir kennen auch genau die Einheiten, die die Aufgabe hatten, an bestimmten Stellen Menschen in Lagern zu internieren. Das weiß man genau. Für die Feststellung der deutschen Opfer war für dem Enquete Ausschuss die Tatsache

ein Problem, dass viele internierten Deutschen in einem Ort geboren und im anderen Ort interniert waren und während der Lagerzeit das Lager mehrmals wechselten. So erschien derselbe Namen mehrmals. Aus diesem Grund gibt es Unstimmigkeiten in den Zahlen, die auf allen Versammlungen vom Vorsitzenden des Deutschen Vereins Donau in Novi Sad Andreas Bürgermeister benutzt werden und unseren Ergebnissen. Z.B. stimmen unsere Ergebnisse über die Anzahl der Lagerinsassen in Jarek nicht überein. Hier ist die Unstimmigkeit am drastischsten, weil Herr Bürgermeister mit einer Zahl von 27.000 hantiert, wir kamen auf eine Zahl von 5.500. Es war zwar ein großes Lager und zugleich ein Durchgangslager. Aber nicht einmal nach dem Zweiten Weltkrieg war es einfacher, die Zahl der Opfer im größten Lager dieser Zeit, in Jasenovac festzustellen. Dem Vorsitzenden der Staatskommission für die Ermittlung der Zahl der Opfer im Lager Jasenovac Dušan Nedeljković war es nicht gelungen, ein relatives Verzeichnis der Opfer zu erstellen. Genau so erging es auch der Wojwodina Kommission, die sich nach dem Zweiten Weltkrieg mit diesem Lager befasste.

Das Problem der Deutschen nach dem Zweiten Weltkrieg war, dass sie von keiner Seite Schutz bekamen. Es ist ergreifend, wie alle unsere Deutschen leiden mussten. Diejenigen, die in den Lagern in ihren Heimatdörfern blieben, waren oft Gegenstand der Ausbeutung und der Misshandlungen ihrer ehemaligen Diener. Ein Deutscher in Mramorak war Arzt und wurde 1945 nicht umgebracht, weil er der einzige Arzt im Dorf war. Als 1948 ein anderer Arzt, ein Serbe in das Dorf kam, brachte man den Deutschen um, obwohl es auch heute noch Leute gibt, die berichten, dass er ein Mensch war, der sich seinem Arztberuf widmete und wie viele Menschen er gerettet hatte.

Unlängst haben sie in der Akademie der Wissenschaft und Kunst bei der Auseinandersetzung über das Schicksal der Donauschwaben gesagt, dass die Anzahl der Lager in der Wojwodina von 1941 bis 1945 genauso groß war, wie in der Zeit von 1945 bis 1948. Eigentlich haben sie bestätigt, dass die neue Regierung eine Funktionsweise übernommen hatte, die eine gleiche Anzahl von Lagern erforderte.

Genau so. Zweiundsiebzig Lager gab es während des Zweiten Weltkrieges und auf die gleiche Anzahl sind wir bei Untersuchungen für die Zeit von 1944 bis 1948 gekommen. Der Unterschied lag nur darin, wer interniert war. Aber die Behandlung der Menschen im Lager, die Epidemien, Krankheiten, die Art zu sterben waren gleich.

Aus welchen Bevölkerungsgruppen gibt es die meisten Opfer?

Die meisten Opfer waren natürlich unter der größten Bevölkerungsgruppe, den Serben. Sie litten während des Zweiten Weltkrieges und auch in der Zeit von 1944-1948 als Tschetnik, Verräter, Angehörige der Fünften Kolonne, Reiche, unehrliche Intelligenz... Auf unzählige Arten liquidierte man die, von denen man annahm, sie könnten der aktuellen Regierung gefährlich werden. Alleine auf dem Goli Otok ("Nackte Insel" in der Adria A.d.Ü.) kamen 40.000 Menschen um. Es waren alles Serben und Montenegriner. Unter der Tortur der neuen Regierung flüchteten einige hundert Tausend Serben außer Landes.

Heute stellt sich mir die Frage, auf welchen Fundamenten entstand das neue Jugoslawien. In der Schule haben sie uns gelehrt, sie sei auf den Fundamenten der Brüderlichkeit und Einigkeit entstanden... Das waren alles Floskeln, unter denen man die politischen Verbrechen verbarg. Das, was sich bei uns in den neunziger Jahren ereignete, spross aus den Fundamenten dieser Schöpfung. Das, was verschwiegen und mythologisiert wurde, führte zu allen Konflikten, sowohl zu nationalen, wie ethnischen, religiösen und zwischen den Generationen.

Nach der Anzahl der Opfer kommen nach den Serben die Deutschen. Ich kann noch keine Daten bringen, solange die Untersuchungen nicht abgeschlossen sind.

Wenn die Deutschen nicht das erlebt hätten, was sie erlebt haben, wenn sie die gleiche Behandlung erfahren hätten, wie die Serben im neuen Jugoslawien, so frage ich mich, ob es ihnen besser oder schlechter ergangen wäre. Sie wären bestimmt Opfer im Konflikt mit der Art des Denkens geworden, die von der neuen Regierung aufgezwungen wurde und die in einem Gegensatz stand zu den Werten, die sich innerhalb der deutschen Volksgemeinschaft entwickelt hatten. Obwohl die Deutschen zu den Menschen gehörten, die grundsätzlich die Regierung respektierten (z.B. haben sie bis 1941 massiv beim serbischen Militär im Königreich Jugoslawien gedient - ich verfüge über 120 Bilder von Deutschen, mit einer "Schajkascha" auf dem Kopf, in der Uniform des serbischen Militärs) hätten sie die Arbeit der neuen Regierung nicht akzeptiert und wären deshalb zu Opfern geworden.

Wenn man eine ethnische Gemeinschaft prozentual betrachtet, so kamen am meisten Juden um, insgesamt 97%.

Zeigt das Parlament der Republik Serbien ein Interesse an der Arbeit des Enquete Ausschusses und der eventuellen Ausweitung seiner Arbeit auf das Gebiet ganz Serbiens?

Die heutigen Grenzen der Wojwodina decken sich nicht mit den Grenzen der Wojwodina in der Zeit, die wir untersuchen. Einige Teile der einstigen Wojwodina gehören heute zu Serbien, aber die Republik Serbien zeigt keinerlei Interesse an der Feststellung der Opferzahl. In den fünf Jahren unserer Arbeit wurde mir nie eine Gelegenheit gegeben im TV Belgrad oder Radio Belgrad zu sprechen, noch hat das Blatt "Politika" irgendetwas über unsere Arbeit geschrieben.

Was erwarten sie als Ergebnis der Arbeit bei diesen Untersuchungen?

Ich wünsche mir, dass unsere Untersuchungen dazu beitragen das Vertrauen wiederzugewinnen. Erst wenn man die Wahrheit ausspricht, die Verbrechen zugibt, kann das Vertrauen zu den Menschen wiederkehren. Solange man Verbrecher in eigener nationaler "Herde" versteckt, kann man kein Vertrauen unter den Völkern und Menschen aufbauen. Deshalb habe ich auch die Ungarn und Deutsche gebeten an den Untersuchungen teilzunehmen und die Ergebnisse gemeinsam zu unterzeichnen.

Es stimmt mich traurig, dass viele junge Menschen mit dem Nationalismus gestillt wurden und sich benehmen, als hätten sie in ihrem Leben die Menschen anderer Nationalität nur über die Kimme betrachtet. Das ist ein schlechtes Pfand für die Zukunft.

Die berühmte Maler/Malerinnen Donauschwaben/ Donauschwäbinnen

von Konsulent Oskar Feldtänzer

Donauschwäbische Maler der Zwischenkriegszeit

Die herausragenden Gestalten der donauschwäbischen Maler der Zwischenkriegszeit im ehemaligen Jugoslawien waren die akademisch ausgebildeten Künstler Oskar Sommerfeld und Sebastian Leicht.

Der erste lebte und wirkte in Syrmien und wurde vor allem durch Landschaftsbilder seiner engeren Heimat bekannt und fand große Anerkennung durch die Kunstsachverständigen der gesamtstaatlichen Kulturszene. Er erhielt von ihnen den anerkennenden Titel „Entdecker der syrmischen Landschaft“.

Nach der Flucht nach Oberösterreich im Herbst 1944 lebte er im Hausruckviertel Taufkirchen a. d. Trattnach, wo er sein künstlerisches Schaffen fortsetzte. Wie einst in Syrmien fesselten ihn hier die Naturschönheiten des Landes und inspirierten ihn zur Schaffung von künstlerisch nachempfundenen Landschaftsbildern seines neuen Lebensraumes. Das schwere Schicksal seines Völkchens nach 1944, vor allem die Verfolgungen, Flucht und Vertreibung stellte er in seinem Gemäldezyklus „Donauschwäbische Passion“ dar. Dass er eine Sammlung seiner Werke im Wiener Palais Palffy ausstellen konnte, empfand er als ganz große Anerkennung und Würdigung seines künstlerischen Schaffens. Der Oberösterreicher Oberstleutnant a. D. Erwin Lauber, der als junger Mann Sommerfeld in Taufkirchen kennen gelernt hatte, hat sich große Verdienste dadurch erworben, dass aufgrund seiner Initiative sämtliche zugänglichen Werke des Malers durch Farbfotos erfasst und katalogisiert werden, die im Gemeindeamt in Taufkirchen aufliegen.

dem Umfeld seiner engeren Heimat geprägt. In der serbischen Zeitung „Vecerne Novosti“ (Abendnachrichten) erschien aus der Feder von Z. T. Markovic ein Artikel unter dem Titel „Ein vergessener Schüler von Beta Vukanovic“. Einleitend wird darauf verwiesen, dass serbische Kunsthistoriker den Maler, Graphiker und Bildhauer Sebastian Leicht (1908–2002) gebürtig in Batsch-Brestowatz ganz vergessen haben, doch haben sich an diesen begabten donauschwäbischen Künstler Neusatzer Sammler erinnert und zum ersten Mal nach dem Zweiten Weltkrieg eine Ausstellung in seinem Heimatort in der Halle „Nikola Tesla“ organisiert. Die ausgestellten Ölbilder, Aquarelle mit der Signatur von Sebastian Leicht kamen aus den privaten Sammlungen von Vojislav Lazic und Duro Popovic, die ergänzt werden durch zwanzig Graphiken (Linolschnitte) aus dem Zyklus „Hanf“.

Im Bericht heißt es weiter: Obwohl in den serbischen Kunstgeschichtsbüchern der Name Leicht nicht erwähnt wird, so als ob er nie existiert hätte, ist er einer aus der Gruppe von Talenten, die die Kunstschule in Belgrad bei Prof. Beta Vukanovic und Ljuba Ivanovic besuchte, erklärte gegenüber der Zeitung „Novosti“ Duro Popovic, in dessen Sammlung sich Leichts Ölgemälde „Dorfstraße“ befindet. Eine weitere Ausbildung erhielt Leicht an der Akademie für bildende Künste in München bei Prof. Julius Hess und Adolf Schiener. Popovic ist ein guter Kenner des Lebens und der Werke dieses in Jugoslawien vergessenen Künstlers und er erinnert an den Erfolg, den Leicht 1932 erzielte, als er zusammen mit einer Gruppe

Auch der zweite donauschwäbische Maler der Zwischenkriegszeit, Sebastian Leicht, fand schon im alten Jugoslawien Anerkennung und Würdigung für sein künstlerisches Schaffen. Doch ist die Erinnerung an ihn in seinem ehemaligen Heimatgebiet fast verblasst. Sebastian Leicht wurde in der Batschka in Brestowatz geboren und von der Kunstkreise, was ihn empfahl, Mitglied der ältesten und angesehensten Künstlervereinigung des Landes zu werden – der Vereinigung der Künstler Serbiens „Lada“. Von diesem Zeitpunkt an hat Leicht ständig bei der „Lada“ ausgestellt in Belgrad, Ljubljana, Petrovgrad. Zugleich ist er anwesend bei den Frühlingsausstellungen jugoslawischer Künstler, wie auch bei den Herbstausstellungen Belgrader Künstler im Kunstpavillon am Kleinen Kalemegdan in Belgrad.

Die Motive auf Leichts Bildern bezeugen, dass seine Darstellungen dem pannonischen Menschen und dem dörflichen Leben gewidmet sind. Das Bild „Die Weinverkostung“ wurde in Weißkirchen gemalt und stellt zweifellos den Höhepunkt einer Sammlung von dreißig Ölgemälden auf Leinen dar, die Leicht an die „Große Ausstellung von Malern aus dem Südosten“, gesandt hatte, die 1942 in Wien stattfand. Wegen dieser Ausstellung war Leicht jedenfalls in Ungnade bei den Nachkriegsbehörden Jugoslawiens gefallen.

Duro Popovic verweist auf die Bedeutung des Zyklus der Linolschnitte „Hanf“, die Leicht gemäß einem Text seines Freundes Branko Teodorovic aus Belgrad gestaltet hat, der unter dem Namen Teodosic seine Kunstkritiken schrieb. Der Zyklus wurde in 3.200 Exemplaren im Jahre 1941 nach dem Zusammenbruch Jugoslawiens gedruckt. Das Werk beschreibt in 20 Bildern die vollständige Verarmung von Familien der Hanfbauern. Der Künstler stellte an den Anfang des Werkes die Zeichnung „Heimatlos“. Später sagte er: „Ich habe geahnt, dass wir

von deutschen Künstlern sich zum ersten Mal mit einer Ausstellung in Novi Sad der Öffentlichkeit vorstellte. Zwei Jahre später organisierte er seine erste selbstständige Ausstellung im Kunstpavillon „Cvijeta Zuzoric“ in Belgrad.

Durch die erste kollektive Ausstellung erzielte Leicht die Aufmerksamkeit und die Kritik wegen des Krieges unsere Heimat verlieren werden, unwiderleglich gebunden an das Schicksal des deutschen Volkes“.

Sebastian Leicht hat für seine Arbeiten viel Anerkennung gefunden. Interessant ist, dass ihn König Peter II. Karadjordjevic mit dem Orden des Heiligen Sawa ausgezeichnet hat „für kulturelle Leistungen und Völkerverständigung“, was bedeutet, dass der Künstler, der nach dem Zweiten Weltkrieg Jugoslawien verlassen hatte, mit der Emigration in Verbindung blieb.

Die Ausstellung in Batsch-Brestowatz hat den Schleier von den Werken Sebastian Leichts in seinem Ursprungsland gezogen. Schon wurde auch angekündigt, dass er eine neue Ehrung post mortem erleben wird durch eine neuerliche Ausstellung seiner Werke in Belgrad.

Sebastian Leicht hat sich seit dem Ende des Zweiten Weltkrieges mit seinem Herzensanliegen auseinandergesetzt, die Geschichte der Donauschwaben in einer Gesamtschau mit den Ausdrucksmitteln seines künstlerischen Könnens darzustellen. Dazu schuf er im Laufe der Jahre (1944 bis 1983) an die dreihundert Bilder zu diesem Stoff. Einhundertundfünfzig wurden ausgewählt und in einem von der Landsmannschaft der Donauschwaben in Bayern herausgegebenen Buch veröffentlicht, das den Titel trägt „Weg der Donauschwaben“. Die Zeichnungen und Bilder sind von einer besonderen Eindringlichkeit und wurden von Dr. Georg Wildmann kommentiert und wo erforderlich interpretiert.

Žive istorije

Zadnje je vreme

Životna priča Andrije Amanna iz Sremskih Karlovaca

Imam dve sestre u Srbiji i obe su za Srbe udate. Neću ni na koji način njih da povredim.

Iz Karlovaca smo krenuli vozom, trećim transportom, 18. oktobra 1944. Došao je Bencinger. On je bio Ortsleiter u Karlovcima. Naredio je meni i Jovi Cajzlu da idemo kod nemačkih familija, koje su još ostale, da im kažemo da se sprema. Rekao je: "Zadnje je vreme. Mora se krenuti." Mi smo išli i javljali. Neki su nas nagrdili. Govorili su nam: "Idite vi, mi nećemo." Već su se čuli ruski topovi. Došli smo dole, na stanicu. Neki su se već bili sakupili. Vlatko Metzging je bio tu. On je celu svoju familiju vratio nazad. Njega su posle ubili, a familija je ostala.

Već je sve bilo utovareno. Moja mama i dve sestre - mi smo sve poslove bili završili i žito, i kukuruz, i berbu grožđa, krompir smo izvadili... Vino je počelo u podrumima da vri. Sve je to ostalo. Dva svinjčeta smo zaklali. Najlepše meso smo ispekli, stavili u mast i spakovali tako za put. Spremali smo se za transport. Sto sedamdeset "zecova" sam imao, tamo u bregu, u Sederovoj kući. Otvorio sam im da mogu da izađu i ostavio ih.

Manda Cajzlovica je došla dole, na stanicu i počela da puje i grdi nas zašto idemo. Ljudi su je napali i oterali. Ne znam da li su je i ubili. Transport je krenuo. Prvi i drugi transport koji su pre nas otišli su bili podeljeni po privatnim kućama u Nemačkoj. Posle je sve to bila Istočna Nemačka. A, mi kad smo krenuli došli smo do Osijeka. U Osijeku je opet zakačeno nekoliko vagona Švaba. Na nekoliko mesta su još zakačinjali vagone. Došli smo u Pirnu kod Drezdena.

U vozu su, koliko se sećam, od Karlovčana bile: familija Amann, Soul familija, Martin Špic familija, Distlovi, Fina i Ljuba od Sederovih, Pfajferovi, strina Soka Cajzlova, sinovi im nisu bili. Onda su bili Konratovi...

Sami smo se u vozu hranili. Imali smo našu hranu. Na putu su nekoliko puta bili napadi iz aviona. Nije tačno da je bilo mrtvih. Nisam video mrtve. Neki su u svojim pričama rekli da je bilo mrtvih. Izmišljaju. Sećam se da se transport s vremena na vreme zaustavljao, da smo bežali u šumu pored pruge. Ali, svaki put bismo se vratili u voz i nastavljali put.

U Pirni su nas smestili u Sonestain lager. Tamo su i Distlovi bili sa nama. Poslednji transport je tamo smešten. Svaki dan je Drezden bombardovan u jedanaest noću i jedanaest pred podne. Drezden je goreo svaki dan. To je bilo kasnije.

Kada smo došli, lager firer mi je kazao: "Vi ste sedamnaest godina i Vi morate ići u vojsku." U novembru smo došli, u januaru su mi obukli uniformu nemačkog vojnika. Ali, znate šta je to bilo, sve sama deca. Izvšili smo obuku i onda su nas pitali ko hoće dobrovoljno da ide na front. Kazao sam: "Ja, neću." Nisam samo ja to kazao. Bilo nas je iz Banata, Bačke, onih koji su tamo u nemačkoj rođeni, odasvud. Rekao sam: "Moj brat je poginuo. Moj tata je poginuo. Rat je izgubljen. Gotovo je." Svi smo to znali.

Onda su oni promenili taktiku, pa su nam rekli: "Ko se javi dobrovoljno dobiće veliki lebac i salame..." Ipak nisam pristao. Došao sam opet nazad. Jova Cajzl i ja. Kad smo se vraćali nazad morali smo proći kroz Drezden. A, Drezden je sav goreo. Pred

Drezdenom voz je stao i morali smo peške. Rekli su nam da iza Drezdena možemo opet dalje vozom. Tamo smo od Crvenog krsta dobili supu od graška. Peške smo se kroz vatre probijali i uspeali da stignemo do naših mama u Pirni. Bombardovanje je bilo stalno. Tamo je bilo dosta starijih od mene: sajdžija Soul, čika Petar Celner i njegova snaja, Martin Špic, Kraus (iz Rume) - oni su se stalno kartali. Kad sam posle tromesečne obuke došao, bombardovanja su neprestano trajala. Ja i Jova Cajzl i Tonika Konrad smo se udružili. Sve se kupovalo na neke kartice. Moja sestra je radila u fabrici. Tamo su te kartice bacili u WC. Ona ih je pokupila i donela, a mi smo malo mešetarili dok nas nisu uhvatili. Bili smo preduzimljivi na nedozvoljen način. Išli smo da kupujemo hleba, jer smo dobijali samo po dve tanke šnitice. Tri puta smo tako uspeali da dobijemo po veknu hleba i onda su nas uhvatili.

Sa deda Adamom smo se peli na breg i gledali kako Drezden gori. Adam Oberkeš od Lenke Kamrovice muž, moj teča, kad su se svi sklanjali u sklonište, nismo hteli da idemo. Ostajali smo napolju i posmatrali. Odvratna mi je bila pomisao da će me bomba zatrpati u nekom podrumu. Mislio sam, ako treba da poginem, da poginem bar na vazduhu.

Pirnu nisu pogodili. Gledali smo kako ruše most. Bilo je nekoliko mrtvih.

Tonika Konrad je radio u nekom tišleraju, pa sam mu se priključio. Kad je most stušen, Rusi su napravili ponton i srušili su kod nas u gornjem kraju Pirne samo toranj od crkve. Dole u Pirni nemački tenkovi su bez goriva bili sve ulice zakrčili. Vojnici su sedeli na tenkovima i čekali Ruse da se predaju.

Nama je lagerfirer rekao da treba da krenemo da se predamo Amerikancima, da će nam biti bolje. Kad se samo setim čika Đure Distla sa četvoro male dece kako ih u jednim kolicima gura. Hodali smo iz sve snage da stignemo do Amerikanaca, ali nije nam se dalo. Ipak, su nas na kraju Rusi zarobili i vratili nazad. Opet smo došli u isti lager. Rusi su nas pitali: ko ste vi? Svi smo rekli da smo Jugosloveni. Morali smo svi u transport za Jugoslaviju. Voz je stigao do Budimpešte i tamo se zaustavio. Išli smo u stočnim vagonima. U Budimpešti smo bili tri-četiri dana. Nema ništa za jelo. Imao sam jaknu. U njoj sam bio sakrio sat da mi ga Rusi ne bi uzeli. Otišao sam na pijac da prodam jaknu da bih kupio nešto za jelo. I ode sa jaknom i moj sat. Išli smo i da krademo krompir. Mađari su pucali za nama. U Češkoj, pre toga, su nas bili izbacili iz transporta i terali nas da gledamo slike kako Švabe vešaju čehe.

Čika Steva, što je bio razvodnik u kinu kod Šaranovića, je bio u transportu sa ženom. Hteo je da izvrši nuždu, pa se pod-

vukao pod vagon. Odjednom, vagon je krenuo i otkao mu obe noge. Ostalo mi je u sećanju kad je uzeo u ruke svoju nogu i rekao: "Jaoj, moja noga." On je od iskrvarenja tu umro, nisam baš video, ali nije ga više bilo u transportu.

Od moje tetke ćerka je rođena u Pirni baš za vreme bombardovanja, a u Budimpešti je umrla. Tamo su je i zakopali.

Došli smo do Subotice. U Subotici na stanici je stao voz. Došli su partizani. Kapetan Zeka kaže: "Ko ste vi?" Onda se dosetio i dodao: "A, to su Švabe! Nazad. Nazad za Budimpeštu." Zakačili su mašinu i onda 'ajd' nazad.

Vratili smo se u Budimpeštu. Onda su došli Rusi i pitali: "Šta je ovo? Mi smo pobedili, ne partizani. Hajde nazad." I vratili su nas. Opet smo došli do Subotice i opet su nas zaustavili. Kao danas gledam kako se Rus i partizan naganjaju. Onda su celi transport, oko trideset vagona, odgurili na slepi kolosek tamo gde je bila ludnica. Tamo smo bili četrnaest dana. Nemamo šta da jedemo. Rusi su nas iz Budimpešte otpravili i dali nam da jedemo. Dali su nam i duvana. Kad smo došli kod partizana nema ništa za hranu. Ljudi iz Subotice su nam u loncima donosili kisele čorbe i hranili nas. Sa jedne strane je bila ludnica, a sa druge strane njive. Nije se od govana moglo ući u kukuruze.

Iz Subotice su nas vozom odveli za Sekić. Mogli smo da ponese samo ono što možemo da nosimo. Imali smo svašta u vagonima. Sve je to ostalo. Peške smo sa stanice svaki svoje nosili i došli smo do igrališta na kome je bilo postavljeno nekoliko mitraljeza. Komandant je bio jedan Jevrejin partizan. On je rekao: "E moji Švapčići, Hitler je hteo nas Jevreje da uništi, a nije uspeo. Mi ćemo vas sve Švabe uništiti." Mitraljezi uprti u nas. Adam Oberkeš, moj teča kaže: "Au, Andro, sad je gotovo."

Bio je tu jedan potok. Morali smo sve da ostavimo, da dignemo ruke iznad glave i preko jednog mostića da pređemo. Umotao sam bio svoju perinu u mali paketić. Nadao sam se da ću to pronaći. Zabadava sam pakovao. I to su mi uzeli. Trebalo je da pređemo preko kanala. Vidimo da svi izlaze skinuti. Onda su ljudi počeli da bacaju zlato sa sebe u kanal. To je samo pljuska. Šta je sve u taj kanal bačeno. Ulazili smo jedan po jedan u sobu, skidali sve sa sebe. Odvajali su nam šta od toga što smo skinuli možemo obući na sebe. Imao sam čakšire i u džepu nekoliko kamenčića kremena za upaljač. To sam uzeo iz jednog transporta koji je bio bombardovan u Pragu. Šest-sedam kamenčića mi je u tim čakširama ostalo, a baš su mi njih vratili. I to mi je život spasilo da nisam krepao od gladi. Posle sam išao za Idoš, prodavao te kamenčiće i za jedan dobijao hleb.

U Sekiću su nas stavili u karantinu. Sekić je bilo inače švapsko mesto. Celo selo je bilo logor. Mi smo bili u jednoj kući. I Distlovi su bili sa nama. Najmanja je umrla. čika Distl je stalno prao krpe, a dete je bilo sama kost i koža. Nije bilo moguće da preživi. Onda su nas opet razdelili. Žene i decu su poslali u Kruševlje i Gakovo. Nas koji smo bili sposobni za rad su odelili na drugu stranu. Sećam se kako je jedan čuvar udario nogom dete od tri-četiri godine zato što je prišlo žici. Sa druge strane žice su mu bili mama i tata koje su odredili u radni logor. Bezdušno je to bile. Prvo su nesposobne za rad odveli u Kruševlje. Onda su ih opet podelili. Za one za koje su pretpostavili da će brzo umreti odredište je bilo Gakovo. Mi smo ostali u Sekiću. Moja mama, Eva Amann je otpravljena za Gakovo. Tamo je i umrla. Imala je četrdeset i četiri godine.

Ne mogu se potužiti. Bio sam vredan i radio sam. Komandanti koji su bili sa nama na salašu - Steva i Obrad su mi dopuštali da izlazim. Sa mnom su od Pfajferovih bile Antona i Verica. - Ne slažem se sa onim što je njihov brat pričao. Ko je bio Švaba i Nemač, taj je ovde u Nemačkoj. Oni što su tamo ostali, to su sve izdajice. Napravio sam spisak karlovačkih Švaba. Samo tridesetak su u Nemačkoj. Ono drugo sve su Hrvati ili Srbi. Moje dve sestre su Srkinje i njihova deca.

Prvo su Antona Pfajfer i Verica Pfajfer i moja sestra Kajka pobege sa salaša, pa sam onda i ja odlučio da bežim 2. februara 1946. godine. Bila je svećnica, naš katolički svetac. Moja sestra je sama pobešla, a Pfajferke su zajedno. Može biti da im je taj partizan Steva pomogao da pobegnu. On je i za mene bio dobar čovek. Tonika Konrat i ja smo zajedno pobešli. Tonika se bojao, ali odlučio sam. Nije se više moglo izdržati. Spavao na slami, bez pokrivača, celi dan radiš u snegu. Sve mokro, hladno. Ujutru dobijemo malo ukuvanog kukuruznog brašna, retko, supa. A, uveče komadićke kupusa u neslanoj čorbi. Od motornog ulja malo stave da pliva. Jedared je crklo svinjče, pa su nam skuvali. Al' smo bili sretni, jedared, mesa da smo jeli. Bilo mi je svejedno hoće li me ubiti. Krenuli smo ujutru i došli do kanala kralja Petra. Bio je zalečen. Bojali smo se da ga pređemo, da led ne popusti. Potrbuške smo se prevlačili i nekako uspeli da ga pređemo. Preko mosta nismo smeli jer su svuda bili partizani. Stalno smo išli pored drumova. Ne znamo tačno ni gde je Novi Sad. Odjednom idu saonice, na njima partizani. Partizanka nas pita: "Ej, drugovi, kuda vi idete?" Tonika se boji. Rekao sam mu da ćuti i pusti mene da govorim. Odgovorio sam joj da idemo za Novi Sad. "Kod koga?" Tonika je imao sestru Lisiku koja je živela u Novom Sadu i radila u bolnici. Udata je bila za Srbina. Pozvala nas je na saonice i još nas pitala da li smo gladni. Izvadila je parče štrudle. Guram Toniku da ne pokaže da smo gladni. Jedva sam se setio ulice u kojoj je živela Tonikina sestra. Ispostaviolo se da oni idu blizu te ulice. Kad smo stigli još su nas uputili gde je ta ulica. Dođemo tamo. Puni smo bili ušiju. Tonika je znao tačno i gde je stan. Ratko, sin Tonikine sestre nije prepoznao Toniku i nije hteo da nas pusti u kuću. Morali smo da čekamo po zimi napolju da se pojavi Lizika. Lizika se iznenadila i uvela nas odmah. Skinuli smo se napolju. Ona je sve to odelo bacila. Njen muž Voja nam je dao da se preobučemo. Prespavali smo tu. Još je ušiju bilo na nama. Ne znam kako su opstale jer smo se skroz skinuli, oprali, ali kao da su iz nas samih izlazile.

Dobili smo vezu sa Karlovcima sa Anom Kamrovom, Franjicina mama, a Tonikina sestra. Tonika je ostao kod Lizike, a Ana je trebalo da mene prevede za Karlovce. Do novosadskog mosta smo došli. Ona je krenula, a dogovorili smo se da mi ako pregledaju, ona pokaže da begam nazad. Nekako sam prešao oko sedam-osam uveče. Peške sam došao u Karlovce. Nisam nikoga imao. Šta ću ja? Došao sam u moje Karlovce. Jebem ti Karlovce! Ne želim da ih više nikad vidim u životu. Otišao sam kod Rozine Bugarke, onda kod strina Mice Lackovičke, tamo sam radio kao mladić. Kod nje sam prespavao u štali. Sutradan, čujem da je moja sestra Kajka uhapšena. OZNA je bila tamo gde je pre bila žandarmerija. Od Mice sam čuo da je Kajka uhapšena. Onda sam otišao tamo u OZNU. Kajka mi kaže: "A, brate." Oni pitaju: "Ko ste Vi njoj? Jeste li joj brat." Nisam priznao. Nju su oterali u Mitrovicu, a ja opet kod strina Mice Lackovičke. Hteo sam opet da prenoćim. Kazala mi je kad dođem da kucam na prozor. Kucnuo sam, a ona mi kaže: "Andro, nemoj više da dolaziš. Bili su da te traže." Nije moguće, ali ona se bojala. Šta ću, otišao sam na đubrik, u vinograde i spavao sam tamo kod Đuričke u kolibi nekoliko dana. Onda Joca Aman je došao iz ropstva i onda sam otišao kod Perkice, kod žene Luke Amanna (on je isto ubijen; od sedamnaest Amanna nas je pet ostalo). Potom sam došao kod Križana Nikice. On je bio partizan i njegova sestra. Sa njom nisam smeo da se sretnem. Ona je imala padavicu. Kažu da je ona ubijala ljude. Bio sam i kod Sedmakovih, čika Ljube Grujića. On je došao kod Sedmakovce Setlerke sa špediterom. Pokrio me senom i odvezao za Zemun. Tamo sam bio dok moje sestre nisu otpuštene iz logora, dve godine i osam meseci. Kad su Emila i Jela došle u Zemun kod baba Kate (to je bilo jevrejsko imanje) znao sam da nam idu malo bolji dani.

Über den Schinderplatz und uns

Dragi Bugarčić: *Die Nebengasse, Bücherei Bugarčić, Werschetz, 2006*

Nadežda Radović

Übersetzt: Stefan Barth

"Die Nebengasse" ist der elfte Roman von Dragi Bugarčić. Obwohl man den Eindruck hat, es handle sich um einen Roman in leichter Struktur pointiert eingefangener Augenblicke verschiedener Zeitabläufe, so hält Bugarčić die Erzählung doch fest in der Hand. Die Fragmentierung ist nur eine für den Leser vorbereitete Falle, um ihn vielleicht dazu zu führen die Qual zu begreifen, die man empfindet, wenn man über das redet, worüber man ein halbes Jahrhundert geschwiegen hat. Der Autor hat den Slalom als eine Reisemöglichkeit durch die vergangene, gegenwärtige und zukünftige Zeit gewählt. In denselben Gässchen, in derselben Nebengasse, am Bach, der zum Ozean führt, aber auch durch die Matrikel, dem Buch aller Bücher, in der alle Erzählungen dieser Welt erzählt wurden, ereignen sich Verbrechen und Kinderspiele. Die erdachten Monologe der Katze Tarka, die Fantasien des Knaben Helmut, die Dialoge der Helden in den Comics, die für Helmut realistischer sind, als für die Menschen aus seiner Nebengasse, wechseln ab mit den mühsam aufgedeckten Verbrechen, von denen alle wissen, aber keiner imstande ist darüber zu reden. Wie die Schläge einer Ramme tauchen Segmente, wissenschaftlich und neutral erzählter Geschichten auf von der Ansiedlung der Deutschen in der Wojwodina und W. Dieselbe Erzählung beginnt der Autor mehrmals, um dem Thema, nach Art von Proust, jedes Mal ein neues Instrument hinzuzufügen, um die Kakophonie des tödlichen Maschinengewehrfeuers zu erreichen. Die Fakten trübt emotional nur der Satz: "Den Ersten der Tod, den Zweiten die Not und den Dritten das Brot" - in dem die Deutschen in einer gerafften Form über die Erfahrungen der Ansiedlergenerationen in der sumpfigen, durch Krankheiten belasteten und durch den großen Fluss durchschnittenen, Ebene sprechen.

"Die Nebengasse" ist eine Erzählung über Verbrechen, die an den Bewohnern der Stadt W., am klar erkennbaren Ende des Krieges, begangen wurden. Wie in einem Thriller werden im Roman die wesentlichen Fragen nach den Opfern,

den Henkern, wer die Kette der Verbrechen in Gang setzte, wie sich das Verbrechen ereignete und wie es möglich war, das die Verbrechen ein halbes Jahrhundert lang mit dem Schleier des Schweigens verdeckt wurde, beantwortet.

Zunächst fühlt man das Frösteln, hört den dumpfen Donner der Katjuscha und schwerer Wagen, dann verschwinden allmählich Menschen, hinter denen eine unerträgliche Leere und Ohnmacht zurückbleiben. Danach saufen und vergewaltigen die Sieger. In der Nebengasse, in einem deutschen Haus, tötet ein junger Mann einen russischen Major, um seine Schwester vor dem Vergewaltiger zu schützen. Das ist die Ursache. Das wirkliche Verbrechen ist die blinde Rache - die Exekution aller Bewohner der Straße. Zu den Mauern der eigenen Häuser gewandt, werden die Bewohner der Nebengasse von Kugeln der Maschinengewehre durchsiebt. Einen ganzen Tag und eine Nacht lang werden ihre Leiber mit Bauernwagen und Spediteuren zum Schinderplatz, einem Hundefriedhof unterhalb des Werschetzer Berges, gefahren. Auf dem Marktplatz der Stadt, vor den Augen aller Einwohner der Stadt, werden ihre Nachbarn die Spuren ihrer letzten Blutstropfen hinterlassen - Blutstropfen, die den Weg ihrer letzten Fahrt durch die Stadt nachzeichnen. Nachdem nur eine dünne Schicht Erde die Leiber bedeckte und die Erde unter der Last des Zerfalls schnell zu atmen begann, wurde die Stadt zur Geisel der begangenen Verbrechen.

Die Mittellosen und das Gesindel, die die Toten verscharrt haben, werden sich bis an ihr Lebensende mit Alkohol betäuben, unfähig das Geschehene zu erklären und den Sinn der eigenen weiteren Existenz zu finden. Das Schweigen wird zur Realität, neben den immer gegenwärtigen Drohungen und dem immer gegenwärtigen Staatssicherheitsdienst.

Einige Kinder werden in der Ferne, in Österreich, in Flüchtlingslagern aufwachsen und ihr Leben in Wien verbringen, darauf wartend, ihrer alten Heimatstadt zu sagen, was sie ihnen angetan hat. Die Liebe des Haupthelden "Der Nebengasse" zu Werschetz ist eine Brücke, eine Chance und eine ausgestreckte Hand von einem, den wir nicht beschützten. Die Kinderspiele im Staub der Nebengasse und am Bach Mesić und die Kühle in Onkels Bibliothek sind Balsam für die Heilung der Wunden.

Die Narben dieser Wunden in den Opfern, aber auch in den Henkern und anderen, denn in dieser Erzählung ist keiner unschuldig, nimmt der Künstler unfehlbar wahr. Und deshalb ist der Autor kein alles sehende Auge, das richtet und alles im Voraus weiß, sondern ein Akteur der Erzählung, die auch heute weiter geht und deren Ende auch weiterhin ungewiss ist. Er hat selber gespürt wie "das Ministerium der Wahrheit" funktioniert. Er wurde mit dem Schweigen, als einzigen Garanten fürs Dasein konfrontiert und brach es. Es gibt keine Kunst, aber auch kein Leben ohne Vergehen.

Da nema nade ne bi ni život imao smisla

Zlatko Nosal, rođen 1936. u Sremskim Karlovcima

Igrao sam se na ulici. Imao sam osam godina. Pozvali su me: "Dete, ajde, idemo, spremamo se".

Tata mi je bio kovač, radio je evo u ovoj sobi u kojoj sedimo. To sam ja preuredio, ali nekada je to bila kovačnica. On je bio završio kovačko-potkivački zanat. Išao je u Beč. Tamo je naučio nemački. Za vreme rata je potkivao i nemačke konje. Neki su mu pretili da će ga potkazati.

Spremili smo se i krenuli u Indiju. Smestili smo se kod tatinog kolege, šefa železničke stanice u Indiji. Sećam se, kao da je danas bilo, mama je ponela neke slane pogačice, a tatin prijatelj je držao pčele i imao dosta meda. Jeo sam, jeo te pogačice sa medom dok mi se nije smučilo. Tu smo presedeli možda dvadeset četiri sata. U Indiji smo seli u voz, u normalne vagone.

Moja porodica je bila u jednom kupeu. Nas je bilo petoro - dve sestre, ja, mama i tata. Tata se zvao Lovro Nosal, mama Katica Nosal rođena Lacković, sestre - Marija je rođena 1925, a Sofija 1928. i ja 1936. godine.

Iz Karlovaca je sa nama u vozu bila Ronika i Ladika Lacković, Zlatko Cvink, Jozef Cvink i njihova mama Eva, Vera i Ljuba Bauer (otac im je bio berber), Klara Pul (ona je umrla tamo u Beštetu), Rozina i njena baba Apl (Rozina je ostala

tamo i sada valjda još tamo živi, ako je živa), Puba i Anita Peh (živeli su iza dvorske bašte) i njihova mama - oni su tu u Karlovcima držali radnju. Znam da je Bišofova bila sa nama u Bištetu, ali ona nije došla istim transportom sa nama. Bila je i Erna Hes, moja učiteljica. Nadam se da je još uvek živa. Živela je u Istočnoj Nemačkoj. Sećam se i Karijusa, Matijasa Higla (sa njim sam igrao fudbal, krpenjačom) i njegovog oca (bio je bravar), Bencingera (mislim da je on imao štampariju tamo gde je sada pijac, mislim da je to bio on?).

Išli smo preko Mađarske i Češke, valjda. U Češkoj ili Poljskoj, ne znam tačno, avion je nadletao voz i tukao po vagonima. Voz je stao. Jedan čovek se bio pribio uz banderu. Metak ga je u tom položaju zakačio i ubio. Mi smo pobešli u šumu. Sklanjali smo se pod drvećem. Lokomotiva je bila sva deformisana. Nije mogla da ide dalje. Čekali smo drugu lokomotivu.

Bilo mi je strašno. Pitao sam oca i majku kuda idemo, a oni su odgovarali: "Ne znam". Nisam hteo da idem iz Karlovaca. Ostavljao sam moje društvo: Lacković Mile, Lacković Zlatko, Lacković Zora. To su deca od mog ujaka. Pa moj drug Veleba. Sa njim sam pošao u osnovnu školu kod Erne Hes.

Kad smo došli tamo, ne zna se gde ćemo. Išli smo nekim kamionom. Čini mi se da su se i stariji bojali. Moj strah je bio u meni. Plakao sam, postavljao pitanja. Stariji su samo govoreli da ću biti dobro. Nekako im nisam verovao.

Prvo smo došli u Bištet (Buchholz). Kod gazde smo dobili jednu veknu na nas petoro. Stalno sam bio gladan. Tražili smo od ljudi da nam daju krompira, ali nisu nam dali. Onda smo se zaputili u atar. Nemački seljaci su mašinama sakupljali krompir, pa je ponešto ostalo i za nas. Prebirali smo po njivama sa kojih je skinuta letina. Pronalazili smo malo krompira i kelerabe. Ta keleraba mi je na nos izašla, još joj pampim opor ukus. Najeo sam se tada kelerabe za ceo život.

Gazda nam je dao jednu sobu u gornjem delu kuće. Jedne noći čuli smo buku i lupanje. Pored kuće su prolazili logoraši koji su lupali u neke lonce i poklopce. Ujutru su kroz Bištet prolazili Rusi, a ispred njih su išli zarobljeni Nemci. Njih su verovatno ubili, jer su se bez njih vratili. Onda su pucali nasumce po selu, hvatali kokoške, sakupljali jaja... Mi smo se sklonili sa gazdom u štalu. Jedan metak je bio prošao kroz čošak naše sobe. Živeli smo još neko vreme tu, a onda je tata pronašao malo bolji posao u jednom lepom naselju Vahntendorfu. Sećam se da sam tu išao u školu. Donosio sam hranu za gazdine zečeve, pa mi je on poklonio jednog zeca. Onda sam brinuo samo o mom zecu, a on mi ga je jednog dana oduzeo i rekao: "Kad ne donosiš hranu i mojim zečevima, ne dam ti zeca". Džabe sam se derao.

Blizu kuće je bilo jezerce po kojem su se deca klizala. Nisam imao sličuge, ali na cipele sam pričvrstio nešto na čemu sam mogao da se klizam. Propao sam kroz led, a nemačka deca su za mnom vikala "Jugoslaviše cigojner". Kod kuće su me samo još istukli što sam se iskvasio. Nemački sam malo znao. Sad sam i to zaboravio. Pošao sam bio u školu. Pred školom su bila stabla duda. Popeo sam se na jedno i jeo dudinje. Jedan dečak mi je rekao da ću se otrovati i gurnuo me je, pa sam mu vratio. Učitelj je na to rekao da mene treba obesiti. E, onda sam odbio da idem u tu školu. Bilo mi je dosta maltretiranja. U jednom zaseoku sam čuvao krave. Za to su mi davali malo mleka i po koje jaje da odnesem kući. Kad mi je dodijalo, vratio sam se roditeljima. Gazde su me tražile, bili su se uplašili da nisam upao u bunar. Ali, više nisam ni tamo radio. Tata je zaključio da tu života nema. To je bila ruska zona. Tata je dobio papire, ali na granici francuske zone su nam rekli "ili nazad ili kući". Tata je pitao šta da radimo. Mi smo hteli kući. Došli smo u jedan lager pun stenica. Tu smo čekali da se nakupi dovoljno ljudi da napune kompoziciju za Jugoslaviju.

U Mariboru je neko sestri otrgao narukvicu. Došli smo u Karlovce, ali niko nije smeo nos da pomoli iz vagona. Odveli su nas na novosadsku Dunav stanicu, a sa stanice u zatvor, u zgradu u kojoj je danas Arhiv Vojvodine. Tatu su odmah odvojili. Hteli su i mene, ali majka nije dala. Sa mamom i sestrama sam bio tamo. Dolazio je neki udbaša i predlagao da me vodi u grad da razgledam Novi Sad. Mama to nije htela. Terala me je da se pravim da spavam. Zнала je da bi me on ispitivao, a nije bila sigurna da neću nešto bupnuti što bi moglo zlo da nam nanese. On je dolazio nekoliko puta, a onda je odustao. Kad su proverili da tata nije imao ni sa kim nikakve

konflikte u Karlovcima, pustili su nas kući.

Naša kuća je bila već naseljena. Stanovao je jedan knjigovođa Stupnik, u starom delu kuće, onom u kojem sada živi moja ćerka. U našoj kući je živeo i jedan kapetan I klase. On i njegova porodica su koristili sobu, kujnu i šupu. 1951. godine, kad je taj oficir izašao, vratili smo se u našu kuću.

Bilo mi je najteže kad smo prošli pored naše kuće, a nisam smeo ni da je pogledam. Roditelji su mi unapred bili zapretili da ne smem ništa 'kasti'.

Starija sestra je stanovala kod sestre od tetke, kod Kujundžićevih, a mama, tata, mlađa sestra i ja smo bili kod tetke Marije Seder, u ulici Matije Gupca, sada je to Matoševa. Proveli smo tamo jesen, zimu i proleće, a onda još godinu ili dve dana kod Sederovih - snaja im se zvala Zora Seder, sin Ivica Seder - to je zapravo bila Joce Golubovića kuća, ma tu sa desne strane ulice. Imali su jednu veliku sobu, pa smo se u nju uselili. Početkom pedesetih smo ušli u jedan deo naše kuće. Nakon godinu dana otselio je i kapetan I klase. Tako je naša kuća ponovo bila naša. Morali smo dosta toga da popravimo. Prostorije su bile popločane ciglama, a oni su cepali drva u sobi. Pre deset godina je taj oficir došao do naše kuće da se raspita ima li koga od Nosalovih. Pokazao sam mu kuću mog brata koja je malo iznad moje i rekao mu da sam ja onaj najmlađi. Ne znam zašto je došao. Možda ga je zanimalo da li starosedeooci još tu žive.

Mi smo se vratili oktobra 1946. Bio sam prerastao prvake, pa sam pošao odmah u drugi razred, ali zbog toga mi je škola išla šepavo. Nisam imao temelja. Deca su me zadirkivala: 'Nemac, Nemac'. Pa nisam ja Nemac. Tamo u Nemačkoj su me zvali 'Cigojner'.

Posle osnovne škole izučio sam obućarski zanat. Jedan razred sam ponavljao. Zanat sam izučio kod Mirka Debeljakovića, zvanog Ban. Radio sam jedanaest godina, pa sam prešao u građevinarstvo. Izrađivao sam ortopedске cipele od šest ujutru do devet uveče. Bilo je mnogo posla. Kad se vratim kući, deca već spavaju. Zato sam promenio posao 1966. Međutim, i sa ovim drugim poslom je bilo osam sati u formi, a onda Zlatko Cvink i ja privatno do u noć. U penziju sam otišao kao zidar. Od 1992. sam u penziji.

Sestra Sofija je umrla 1947. godine od TBC-a. Marija i ja smo morali često da idemo na kontrolu kod doktorice Ognjanović. Marija je primala blokade. Ona digne ruku i ne sme da udahne ni da mrda dok joj doktorka to daje. Bilo mi je strašno da to gledam. Ja nisam imao nikakav proces na plućima, ali Marija je dugo imala probleme. Zalečila se i nije bila kliconoša. Naša deca su uz nju odrasla. Ona je ostala tu uz nas. Nije se udavala. Bavila se molerajom. Umrla je sa 78 godina, pre dve godine. Išla je redovno u crkvu. Pred kraj života svoj vinograd je podelila bratu i meni. Sada bratov sin i ja to imamo popola. Vinograd su joj roditelji bili ostavili kao neko osdiguranje. Njoj je mama ostavila i tatinu penziju. Bila je to mala penzija, ali je ipak imala svoj dinar. Svoj deo kuće prepisala je mojoj ćerki.

1958. sam se vratio iz vojske, a 1959. sam se oženio. Prvo dete se rodilo 1960, ali je umrlo. Starija ćerka je rođena 1961, a mlađa 1966. godine. Imam i unuka od 24 godine. Sa 45 sam već bio deda. Moja deca ne znaju nemački i nemaju osećan-

je da pripadaju nemačkom narodu.

Šezdesetih je puno mojih vršnjaka iz Karlovaca otišlo u Nemačku. Krilo se to, bilo je 'škakljivo'. Večeras vidiš drugara na korzu, a već sutra čuješ da je otišao u Nemačku. I kad bi neko najavio da će otići, nikada nije govorio dan kad će otići. Ljudi su se pribojavali. Takav je bio režim života.

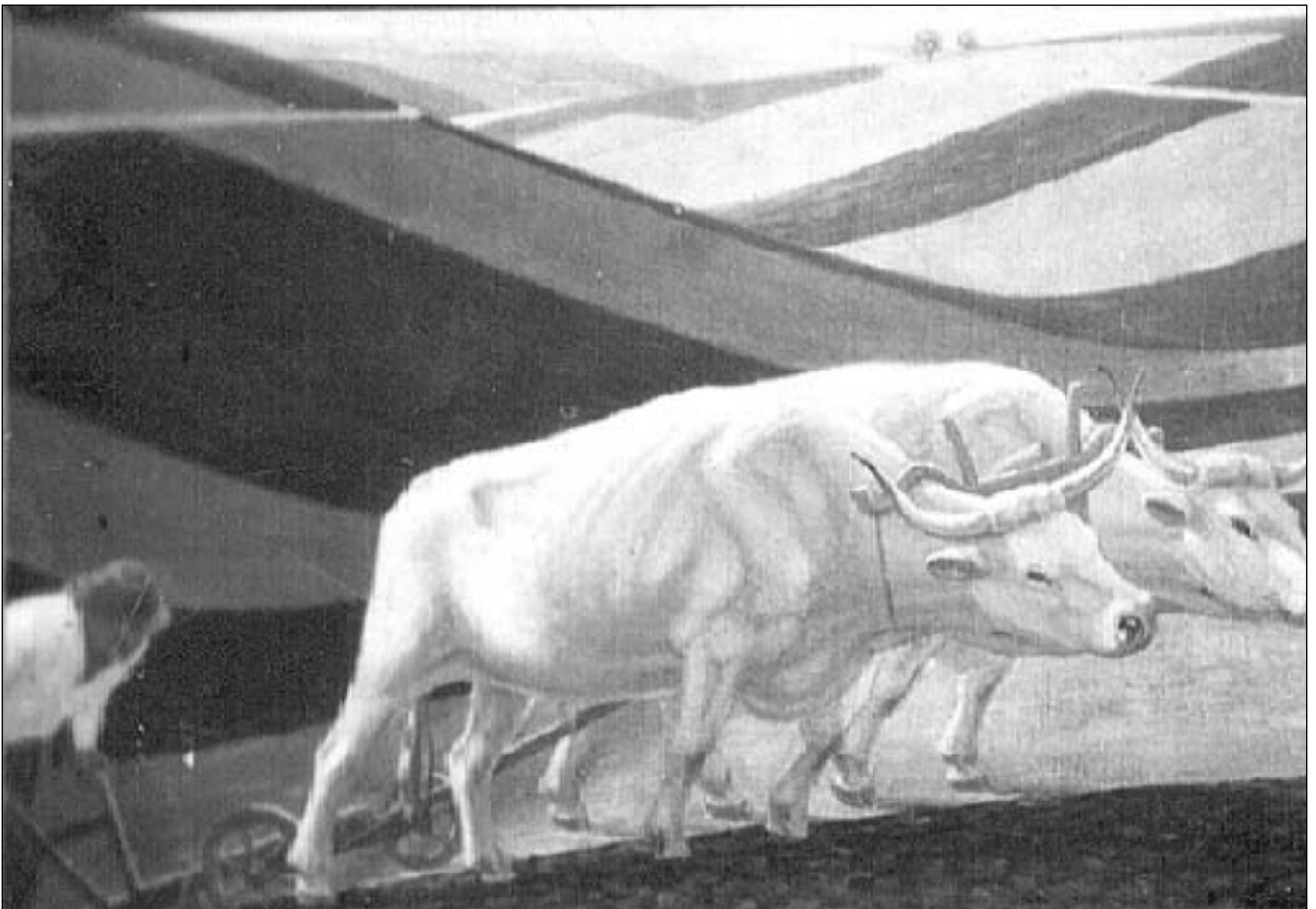
Žena i ja smo preuredili kuću. Od kovačnice smo napravili dnevnu sobu. Snizio sam krov jer je u kovačnici plafon bio na visini od četiri metra da bi bilo dovoljno prostora kad se konj ritne.

Imam ja i dva brata. Oni su bili u nemačkoj vojsci, mobilisani. Stariji je bio ranjen. Iz Bištata smo mu poslali paket. Stiglo je pismo, nije bilo napisano njegovom rukom, mama je verovala da je to pismo bolničarka pisala. Ne znamo da li je živ ostao. Tražili smo ga preko Crvenog krsta, ali bez uspeha. A, bila su i takva vremena da nije bilo uputno previše se raspitivati. Mlađi brat je bio na Batini. Sklonio se kad su Rusi sa kaćušama krenuli. Pričao nam je da je u nekom bunkeru držao bombu u ruci spreman da raznese sebe i drugare ako Rusi uđu. Ali, na sreću Rusi su prošli pored njih. Onda se umešao u vojsku i promenio ime i prezime. Zvao se Paja Savić. Došli smo iz Nemačke. On se nekako javio tatinoj sestri koja je živela u Rumi. Bio je već vodnik po činu. Tetka nam je jav-

ila da je Josip tu. Išao sam sa mamom u Rumu. Tražili smo Paju Savića. On me zagrlio i rekao: "Samo ćuti". On je imao čin vodnika. Išao je sa vojskom na zanimanje, a nije nosio čin. Nekima je to zasmetalo. Dok je bio na zanimanju obili su mu kofer i našli njegovu radničku knjižicu - Nosil Josip iz Sremskih Karlovaca, kolar. Čim se vratio, strpali su ga u zatvor. Sudili su mu u Sremskoj Mitrovici. Dobio je tri godine. Rekao je: "Ja sam samo pucao, a koga je zakačio metak, to ne znam." Nije nikoga streljao. Odležao je kaznu. Došao je kući. Neko vreme je radio poljoprivredne radove. Nije mogao da se zaposli. Tata ga je ponekad angažovao u Zemzadrugi gde je bio kovač. Završio je za KV majstora, pa je otvorio privatnu kolarsku radnju. Kad su prevladali traktori, nije bilo posla za kolare, pa je i on prešao u građevinarstvo. Radio je tesarske poslove. On je rođen 1926. godine. Ceo život je proveo u Karlovcima. Iznad mene je njegova kuća. Umro je pre pet godina. Trnovit je to bio put.

Tata je umro sa 89, a mama sa 84 godine.

Proveo sam dobar život. Puno sam radio. Eto, pre mesec dana sam završio pločice u kupatilu. Ali, sad me stisla bolest. Nadam se da će i to proći. Da nema nade ne bi ni život imao smisla.

Decu niko nije čuvao

Johana Fett, rođena Fetzer. 1937. godine u Neu-Schowe (Ravno selo)

Pokupili su nas. Bila sam mala. Rođena sam 1937. godine. Mama nije bila sa mnom. Moja jedina sreća bila je što sam među stražarima prepoznala jednog čoveka, čika Mihalja, iz našeg sela. On mi je pomagao. Davao mi je ponekad da nešto pojedem. Odveli su me u Bački Jarak.

Čika Mihalj je bio neka vrsta predradnika. Određivao je ljudima u logoru koji su bili u stanju da rade, šta će raditi. Decu niko nije čuvao. Mi smo se motali oko odraslih koji su radili. Bilo je i beba koje su majke dojile, a ostavljale su ih blizu sebe dok rade.

U logoru nije bilo vode. To je bio najveći problem. O higijeni se nije moglo ni razmišljati jer vode nije bilo dovoljno ni za piće. Mislim da su se stariji trudili da imitiraju normalnu strukturu dana, ali to nije bilo moguće. Sećam se tog osećanja žeđi koja me je stalno pratila. Neupotrebljiva voda je prokuvavana, hladena i to smo pili. Ali i kad se domognemo vode, onda je bio problem od čega naložiti vatru i kako je prokuvati. Oni koji su pili neprokuvanu vodu oboljevali su od dizinterije i umirali. Ali, ljudi su pili jer nisu mogli da izdrže žeđ. Jedanput dnevno smo dobijali hranu. Jedan dan je bila supa od pasulja, a drugi dan supa od graška. Na ceo kazan supe stavljali su šaku dve graška ili pasulja, tako da jedva da nas je po koje zrno zapalo. Supa je bila neslana, bezukusna. Neki ljudi su stavljali čilsku šalitru umesto soli, ali od toga su, takođe, dobijali proliv. Naročito je stare ljude kosila dizinterija. Dobijali smo kukuruzni hleb debeo oko dva santimetra. I to je bilo za ceo dan.

Uveče smo bili gladni. Trebalo je čekati sutradan do podneva na to malo hleba i supe. Došla je i moja rođaka i konačno sam i ja imala nekoga sa kime sam mogla da se igram. Nisam se družila sa odraslima. Nisam puno ni shvatala šta se događa. Znam da su odrasli stalno bili zabrinuti.

Postoji jedan period kojeg se uopšte ne sećam. Ne znam zašto je taj vremenski period nestao iz mog sećanja. Prvi događaj koji mogu da rekonstruišem, da ga se setim vezan je za krađu lubenice. Iza logora u baštama je gajeno povrće i voće. Bilo nam je najstrože zabranjeno da idemo tamo. Jedno dete se ipak usudilo i ukralo tu lubenicu. Pojelo ju je zajedno sa svojom mamom. Nisu ih uhvatili. A, mi smo samo gledali.

Bilo mi je malo lakše kad je došla moja rođaka. Nisam bila tako strašno osamljena kao pre toga. Onda je došao moj ujak koji nas je izveo iz logora. On je platio upravi logora sa objašnjenjem da ćemo čuvati guske. On je bio uzoran zemljoradnik.

I danas se bojim kola koja su odvozila mrtvace. To je bilo tako strašno. Sakupljali su ljude koji bi preko noći umirali. Uvek su bila puna kola. Vozili su ih na groblje. To nije bilo groblje kao ono u našem selu. Bio je to jedan prostor, veliki prostor sa iskopanom jamom u koju su bacali mrtve i prekrivali ih tankim slojem zemlje, pa su opet preko njih bacali nove mrtvace.

Kroz logor je na konju jahala komandantkinja koje su se svi bojali. Zvala se Jana. Nosila je bič u ruci i tukla je ljude tim bičem. Nekad bez ikakvog razloga. Ljudi su bežali čim je ugledaju. Znala je da šiba ljude sa bičem dok ne padnu na zemlju i ne mogu da se podignu. Nisam bila naviknuta na grubosti. Bila sam nežno, negovano dete, sve što mi se događalo me duboko povređivalo. Spavala sam na podu, na slami, sa devet nepoznatih odraslih osoba, bojala sam se.

Moja majka je provela tri godine u logoru za radno sposobne. Kad je izašla, uzela me i otišli smo za Nemačku. Otac mi je bio u Nemačkoj. Radio je posle rata kod jednog seljaka. Našli smo se sa njim i nastanili u Salcburgu u barakama za izbeglice. 1955. godine smo uspeali da uđemo u sopstvenu kuću. Udala sam se za Podunavskog Nemca. I njegova sudbina je bila slična mojoj. Dobro je da smo se našli i da smo mogli da sve te strašne uspomene preživimo i potisnemo. Imamo dvoje dece koju smo odgojili u ljubavi i koji srećom nemaju takvih iskustava kakva sam ja imala u detinjstvu, kad

im vreme nije. Srećna sam što na logor više ne moram da mislim.

Danas, kad dođe moja rođaka iz Amerike, ona devojčica koja je bila sa mnom u logoru, nas dve razgovaramo o tim danima. Ali, inače, trudim se da slike iz logora ne budu deo mog života. Nas dve uvek dugo plačemo sećajući se tih strašnih dana, žeđi i gladi, straha, nerazumnog nasilja, surovosti. Znam da je bilo trenutaka kada smo na livadi pasle travu, birkale travke i jele ih. Svi zidovi u Jarku su bili izgrebani. Deca su jela malter. Ne znam zašto, ali vidala sam decu koja ližu zid, kopraku ga prstima i jedu.

Moja mama je imala jednog poznanika koji je potajno švercovao u logor pakete sa hlebom i sirupom od šećerne repe. To je stizalo retko, ali kad stigne tog dana sam bila sita. Za mene je bilo još važnije da sam znala da moja mama postoji.

Samo jedanput sam bila u Neu-Schowe posle logora, pre no što smo mama i ja krenule za Nemačku. Posle se više nikada nisam vraćala u Jugoslaviju. U Neu-Schowe je živio moj ujak, išle smo kod njega. Moj muž je jedanput sa decom išao u Jugoslaviju, ja nisam. Bilo mi je dosta što sam videla kako je naša kuća propala kad smo izašli iz Bačkog Jarka. Podovi su u našoj kući bili iščupani, nameštaja nije bilo. Ne znam šta su sa nameštajem uradili, ali ti ljudi koji su živeli u našoj kući su svi spavali na podu, a kokoške su šetale po kuhinji. Izgleda da je njima bilo normalno da se živina slobodno šeta po kuhinji.

Za neke se znalo od čega umiru, ali neki su prosto umrli

Magdalena Seidl (Sejdl), rođena Unteralcinger, 16. decembra 1933. godine u Filipovu (Bački Gradačac)

Rođena sam u Filipovu 1933. godine. Bila nas je osmoro dece u porodici. Bila su spremna kola, deca natovarena. Došao je naš komšija i ubedio nas da ostanemo. Stvarno nije bilo razloga da se bojimo. Bilo je ni tamo ni amo, smenjivali su se Rusi i partizani. Došao je i katolički uskrš 1945. Spremili smo bili kolače i sve što spada za praznik. Došli su Rusi i partizani u našu kuću. Već se uveliko pričalo da Nemce odvođe u logore, ali verovali smo da se to nama neće dogoditi. Nije bilo razloga. Niko iz naše porodice nikome nije ništa našao učinio. Ponudili smo pridošlice kolačima. Ništa nije vredelo. Rekli su nam da moramo ići u logor. Morali smo da izađemo iz naše kuće. Dozvolili su nam da poneseo onoliko koliko smo imali u ruksaku. To nam je mati ranije spremila. Htela sam da uzmem još nešto od hrane. Jedan partizan je to video i rekao mi: "Ne. To mora da ostane u kući." Sve su nas sakupili u selu, pored mosta, na jednoj livadi. Znali smo da nas čeka logor.

U logoru smo bili natrpani. Mnogo ljudi je spavalo kao sardine u jednoj prostoriji. Jelo je bilo ne samo loše skuvano nego i prljavo. Deca su se gadila. Stariji su im govorili: "Jedite, inače ćete umreti od gladi." Neke žene su počele da peru, da sređuju kako bi hrana bila u čistijem spremana. Neke žene su išle da rade van logora, imale su radnu obavezu. Od te prljavštine dobili su buve i vaške. Bilo je i mnogo miševa. Verovatno zbog tih mizernih higijenskih uslova ljudi su počeli da poboljevaju. Malarija, difterija, dizinterija, tifus... Šišali su nam kosu. Nisam želela da idem ošišana do glave. Majka me je krila i nije me potiššala. Ne znam zašto mi je to bilo toliko tada važno, ali činilo mi se da ću baš sve izgubiti ako me još i ošišaju. Jednog dana je došla jedna komisija Amerikanaca. Oni su doneli neki prašak protiv gamadi. To nam je zaista pomoglo. Bilo je lakše. To je bilo u leto 1945. godine. Ali, već smo bili islabljeni.

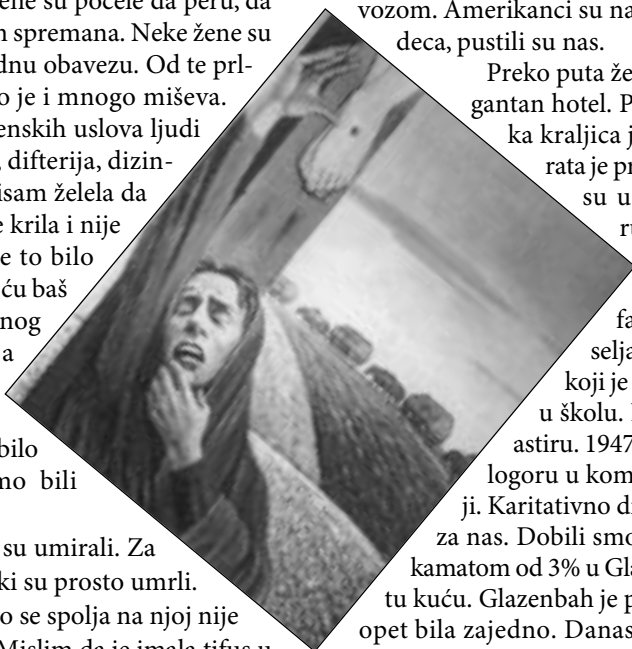
Bilo je mnogo bolesnih. Ljudi su umirali. Za neke se znalo od čega umiru, ali neki su prosto umrli. Moja majka je umrla. Ništa posebno se spolja na njoj nije videlo. Ne znam od čega je umrla. Mislim da je imala tifus u glavi (kopt-tifus), sve je ličilo na to, ali ne mogu sa sigurnošću da kažem od čega je umrla. Tifus je harao. Bilo ga je u različitim oblicima.

Dvoje dece iz naše porodice je umrlo u logoru. Moja baka je umrla, takođe. O nama gotovo da niko nije brinuo. Bilo je naših rođaka u logoru, ali dosta im je bilo vlastite muke. Sećam se da je Crveni krst doneo neku pomoć, a mi smo se otimali o to. Krali smo repu sa polja i jeli je. Bili smo sa današnjeg stanovišta zapuštena deca, ali tada je to značilo da smo se

odlučili da preživimo. Odlučili smo da pobegnemo iz logora. Mi deca smo sačekali smenu straže. Sakrili smo se i dok su oni jedni drugima predavali dužnost, pobjegli smo. To je bilo 1946. godine. Dospeli smo u Mađarsku. Najstariji brat je prvi prešao granicu, osmotrio i onda je došao po nas. Utvrdio je da će nas tamo primiti, da nas neće vratiti u logor. Mađarski seljaci su nas uputili gde je logor za izbeglice. Došli smo u Austriju u jedno mesto na Dravi. Bili smo na sigurnom. Dosta smo prošli, skoro kroz celu južnu Mađarsku. Moj najmlađi brat Adolf Seidl (rođen 1940. godine) je tada imao šest godina. On je danas došao sa mnom da ispričam našu priču. On je u Austriji krenuo u školu. Mnogo je bilo Slovenaca u logoru, zapravo koruških nemaca, ali govorili su slovenački. Moj brat se samo čudio kako sad pa ovi govore. Ja sam išla kod seljaka da radim. Radila sam u seoskoj kuhinji. To mi je posle one strašne gladi bilo najmilije mesto. Bilo je dovoljno hrane. Iz logora smo preko naše Agrarije došli u Salzburg. Pre no što smo stigli u Salzburg, morali smo ilegalno iz Koruške da pređemo u američku zonu.

U Salzburgu je bio naš stric. Išli smo ilegalno teretnim vozom. Amerikanci su nas videli, ali kad su videli da smo deca, pustili su nas.

Preko puta železničke stanice je bio jedan elegantan hotel. Pre Drugog svetskog rata engleska kraljica je u njemu odsedala. Ali, u toku rata je pretrpeo bombardovanje. Izbeglice su u njemu, praktično u njegovim ruševinama, nalazile sklonište. Na taj bivši hotel naslanjale su se barake. Radila sam kod jedne porodice. Stariji brat je radio kod seljaka. Našao nam se i jedan učitelj koji je odvojio decu koja moraju da idu u školu. Najmlađi je išao u školu u manastiru. 1947. smo bili već smešteni u pravom logoru u kome su uslovi bili znatno pogodniji. Karitativno društvo Caritas je počelo da brine za nas. Dobili smo plac od njih i kredit sa malom kamatom od 3% u Glazenbahu i tu smo izgradili vlastitu kuću. Glazenbah je predgrađe salzburga. Sva deca su opet bila zajedno. Danas dva starija brata su se iselila u Kanadu, ali su bili vrlo razočarani. Pisali su nam: "Da možemo, vratili bi se peške." Crkva je brinula o njima. Oni nisu znali jezik i nisu mogli da dobiju posao. Ja nisam htela da krenem sa njima u Kanadu, iako su me zvali. Tokom vremena su naučili jezik, nekako se snašli, dobili zaposlenje, oženili se, izgradili kuće i sada žive tamo. Onda su rekli: "Sada imamo novaca i mogli bismo da se vratimo, ali to bi značilo da opet krećemo ispočetka." Tako su odlučili da ostanu tamo. Još jedna od sestara je otišla u Ameriku i tamo živi, a jedna živi u Holandiji. Adolf i ja smo ostali u Salzburgu.

Sveštenik se nije usudio da održi opelo

Ana Binder, rođena Rot, 1925. godine u Čemnicu (Laschkafeld) Baranja, kod Belog Manastira

Osvom životu sam govorila već i deo toga je zapisan u sećanjima Podunavskih Nemaca. Nešto je zapisano vrlo brzo pošto smo izbegli, ali o mom bratu nisam smela da govorim jer je on bio u zatvoru u Lepoglavi, bojala sam se za njegov život.

Prvo su u naše selo došli Rusi, pa Bugari, a onda Dvanaesta udarna brigada. Pitali su mog oca: "Da li si ti Hinko Rot?" Odgovorio im je potvrdno. Bilo je to krajem novembra 1944. godine. Odveli su ga u zgradu škole. Bilo je tamo više muškaraca. Mama je bila vrlo bolesna. Ležala je u krevetu. Ostalo je da ja idem i utvrđujem šta se tamo događa. Pričalo se da tamo muče ljude. 7. decembra su ih prebacili u susedno selo Kozarac. Žena jednog od zatvorenih i ja smo otišle tamo. Spremila sam nešto za jelo i jedne cipele mom ocu. Neke od zatvorenih su pustili. Moj otac nije bio među njima. Niko nam ništa nije hteo da kaže. Onda je došao jedan partizan i pitao me: "Šta ti čekaš?" Rekla sam da mi je otac zatvoren i da hoću da zna da mi mislimo na njega i brinemo. On je uzeo od mene zavežljaj i obećao da će ga dati mom ocu. Nisam imala mnogo poverenja ali ni mogućnost izbora. Posle nekog vremena vratio se i rekao da je dao to mom ocu. Priznajem, nisam mu verovala.

Ostala sam da čekam. Jedna žena iz susedne kuće me pozvala. Sedele smo i jedan čovek je došao i rekao: "Sada se tamo puca." Prešle smo kroz bašte. Nisu nam dali da pridemo. Tek posle nedelju dana su nam dozvolili da pridemo. Bili su zakopali ubijene. U jami je ležalo više ljudi. Moj otac je bio ispod drugih. Izvukla sam ga i stavila u sanduk od dasaka. Na nogama je imao cipele koje sam mu donela. Znači, onaj partizan mu je dao moj zavežljaj. Jedina moja uteha za sve ove godine je bila da je moj otac u svojim poslednjim trenucima znao da mislimo na njega, da brinemo i volimo ga. Bar je sa takvom mišlju napustio ovaj svet. U rukama koje su bile na leđima vezane držao je krunicu. Sve ostalo je bilo strašno. Bila sam mlada, sama, a sve je bilo okrenuto protiv mene.

Sahranila sam oca. Sveštenik se nije usudio da mu održi opelo.

Mati je bila teško bolesna. Najteže je bilo što smo mi bile same u kući. Došla je moja baka. Jedan partizan je ušao u našu kuću. Partizan mi je rekao: "Pošaljite babu doma, neću vam ništa." Na sto je stavio pištolj. Stalno je nešto prčkao oko tog pištolja. Onda mi je rekao: "Reci babi da ide doma, ja te ionako mogu ubiti, ako hoću." Linija fronta je bila na Dravi. Nemačka vojska je bila preko Drave, a ovi koji su bili u selu su se borili sa Nemicima tamo preko puta. Mi smo bili dežurni krivci, na njihovom raspolaganju. U selu je živela i moja polusestra sa dvoje dece. Naredili su da jedna od nas dve mora da ide na prinudni rad. Sestra sa decom je došla kod majke, a ja sam išla. Posle dva dana su i njih ekspedovali u logor, na pustu Jasenovac. Rekli su nam da ako neko pobjegne prvi do njega će biti ubijen. Jedan muškarac je pobjegao, pronašli su ga i vratili. Bili smo primorani, svi prisutni, da gledamo

kako ga ubijaju. Partizan je govorio na srpskom. Mnoge žene su znale samo nemački i mađarski. One su bile preplašene da će to uraditi i njima. Plakale su i pitale: "Zašto? Zašto? Nismo ništa uradile!"

Prebacili su nas u logor Valpovo. Tamo je bilo zaista strašno. Nismo imali ništa da jedemo. Peške smo prešli razdaljinu od Jasenovca do Valpova. U Jasenovcu smo radili u polju, pa smo imali bar nešto za jelo. U Valpovu nije bilo ničega. Petsto ljudi je bilo smešteno u jednu baraku. U baraci su bili kreveti od dasaka na sprat. Bili smo vašljivi. Vaške su padale sa gornjih kreveta na donje. Sa osemdeset kilograma spala sam na pedeset. Pronašla sam rođake koji me nisu prepoznali. Kad su shvatili da sam to ja, samo su odmahnuti i rekli: "I ova će skoro." Svi su hteli da idu na rad, ali mogla je samo nekolicina. Barake su bile iz doba Hitlerovih koncentracijskih logora. Svaki dan su dolazila kola i odvozila mrtve. Dobijali smo šnitu kukuruznog hleba i neku nedefinisanu čorbu. U Valpovu sam ostala do proleća oktobra meseca. Onda smo se vratili u Jasenovac (u Baranji). Vrlo malo nas je bilo u stanju da ponovo pređe put kojim smo došli do Valpova. Jedan čovek je pao pored puta. Tu je i ostao. Kad je kolona odmakla, čuo se pucanj. Znali smo šta to znači. Sestričina i tetka su bile sa mnom. Ja sam bila tako slaba i iscrpljena da uopšte ne znam kako sam dospela ponovo u Jasenovac. One su me nekako prevukle. Plašilo me to što uopšte nisam mogla da se setim kako sam dospela do Jasenovca. Srećom, stražari to uopšte nisu primetili.

Preko potajnih vesti koje su kolale u logoru čula sam da je moj brat u Mađarskoj. Dok sam u štali muzla krave moj brat mi se javio. To je bio jedini svetao trenutak. Htela sam da ga viknem, ali on mi je dao znak da ćutim. On mi je rekao da će uveče neki ljudi doći da me izvedu. On je organizovao da pobjegnem iz logora. U noći smo zajedno otišli do sestričine koja je bila udata za Mađara i tako izbegla logorisanje. Sada se sećam da je to bilo 2. aprila, jer je bio moj imendan. Ilegalno smo prešli u Mađarsku, pa odatle u Austriju. Mojim mukama došao je kraj. Ni posle nam nije bilo lako, ali to se ne može porediti sa onim što sam preživela u Valpovu i Jasenovcu.

Pre mene brat je u Mađarsku izvukao majku i stariju sestru sa decom. Njih je izvukao iz logora Gakovo. Njen muž je sam bio prebegao. Gakovo je bilo selo. Više puta je izvodio ljude preko granice iz logora. Bio je već upisan u Austriji na univerzitet. Ali, stanje u logoru je bilo tako strašno da je obećao još nekim ženama da će ih izvući. Četrnaest puta je moj brat prelazio ilegalno granicu. I onda su ga uhvatili. Naš otac je bio zemljoradnik, imao je nadničare. Jedan očev nadničar se približio mom bratu i izdao ga. On je bio zavrbovan. Rekao je da i on hoće da pređe granicu sa mojim bratom. Pitao ga je kada će prelaziti granicu i tada se pojavio sa milicijom. Brat je dobio pet godina robije. Robijao je u Lepoglavi. Dve godine je radio na vanjskim radovima. Obolio je. Mama je čekala brata. Živela je za trenutak kad će on

doći. Kad bi je neko pitao da li je sama, ona je odgovarala : "Ne, imam sina. On će doći." Uspela je da ga dočeka živa. Kad se on konačno vratio, mama je umrla.

U Austriji je, takođe, bio težak život. Ubrzo sam dobila dozvolu za rad. Išla sam u školu za krojačicu, ali i radila sam kao bolničarka. U sobi smo imali jedan krevet za majku. Ništa mi nije bilo teško. Od Engleza sam uspela da kupim neki nameštaj iz njihovog kluba. Onda sam u tom klubu kuvala, pa smo i mi imali dobru hranu. Išla sam sa časnim sestrama na izlet u Rim. To je bio trenutak kad sam znala da nam je krenulo nabolje.

Udala sam se. Stanovali smo u prihvatnom centru, u barakama. Odatle sam išla na posao. Radili smo kod zemljoradnika za hranu. Tamo su dolazili iz različitih firmi da traže radnu snagu. Tako sam upoznala mog muža. Sestra je bila sa nama. Ona je išla da radi, a mama je čuvala decu. Sestra je imala troje dece. Dobijala je mleko samo za najmlađu, ali i ostalo dvoje je htelo mleko. Sestra je dojila dete, radila po čitav dan, bila je vrlo iscrpljena. Živeli smo u Klagenfurtu. Kad se vratio moj brat, bilo mu je u Klagenfurtu suviše blizu Jugoslavije. Bratu je njegov profesor poslao voznu kartu za Salzburg. Onda smo i mama i ja krenule za njim. Brat je našao mesto profesora. Mama je već bila jako bolesna. Prelazak u Salzburg je i meni teško pao. U Klagenfurtu sam znala kako da

funkcionišem. Mama je ubrzo umrla.

Ja sam sa mužem, koji je poreklom iz Bačke Palanke, otišla da živim u Freilassen grad blizu austrijske granice, ali sa nemačke strane.

Moj otac mi je uvek govorio: "Čovek sve može, ako hoće." Mama se bunila što to govori jednom detetu, ali u životu sam shvatila da je važno verovati u to da možeš iz svake nevolje izaći.

Sada imam osamdeset godina. Moja polusestra (po majci) je umrla. Njen otac je poginuo u Prvom svetskom ratu. Ona je ostala u Klagenfurtu. Svi smo u Austriji našli drugi dom, stvorili porodice, proveli lepo naš život. Ali, ono što smo proživeli u Jugoslaviji ne možemo da zaboravimo.

Bila sam 1979. godine u Jugoslaviji. Moji su znali da mi kažu: "Pričaj kako je bilo kod kuće." Za Jugoslaviju sam čitav život govorila "kod kuće" iako sam strašne stvari tamo doživela. U našoj kući su živeli Zagorci. Lepo su nas primili, čak su nas pozvali da provedemo odmor ako želimo kod njih. 1999. u bombardovanju naša kuća je stradala. Ona više ne postoji. Nema tamo više ničega što obitava u mom sećanju. Kad sam bila tamo htela sam da vidim naš vinograd. Bazala sam poljem. Srela sam jednu ženu koja je shvatila da nešto tražim. Pitala me šta tražim. Objasnila sam joj da je tu negde bio naš vinograd. Nasmejala mi se i rekla: "Odavno tu nema vinograda."

Rasprave/Abhandlungen

Genozid an der deutschen Minderheit in Jugoslawien?

Stjepan A. Seder

Urheberrecht: Stjepan A. Seder
Übersetzt aus dem Serbischen: Stefan Barth

In den letzten Jahren interessieren sich die Printmedien merklich häufiger für die Probleme der deutschen Minderheit in Serbien, in der Wojwodina. Auf den Seiten von DANAS und anderen Blättern wurden Auseinandersetzungen zu diesem Thema geführt. Mit dem Erscheinen des Buches GENOZID AN DEN DEUTSCHEN IN JUGOSLAWIEN 1944-1948; herausgegeben von der Gesellschaft für serbisch-deutsche Zusammenarbeit in Belgrad und übersetzt von Prof. Dr. Zoran Žiletić, wurden die Auseinandersetzung verstärkt und die Meinungen polarisiert.

Die Standpunkte sind entgegengesetzt -, beginnend damit, dass gegen die Deutschen, egal woher sie kamen, jegliche Maßnahmen erlaubt waren, um sie außerinstitutionell für die Verbrechen, die vom Regime des Dritten Reiches an Menschen in Jugoslawien begangen wurden, zu bestrafen. Daraus geht weiter hervor, dass es gerechtfertigt war gegenüber der deutschen nationalen Minderheit in Jugoslawien alle Maßnahmen anzuwenden, als ob man damit eine Rache durchführen und den Schaden an den vielen Opfern und Zerstörungen im Laufe des Zweiten Weltkrieges „wiedergutmachen“ könnte. Die Vertreter dieser Idee sind der Ansicht, dass es gerechtfertigt war, diese Maßnahmen durchzuführen und, dass die Maßnahmen erlaubt waren. Wenn aber diejenigen dieser Meinung waren, die diese Ideen kreiert und durchgeführt haben, so überrascht die Tatsache, dass diese Ideen von Menschen der Gegenwart gestützt werden, nach mehr als 60 Jahren seit dem Ende des Zweiten Weltkrieges und nach bekannt werden bis dahin unbekannter Tatsachen und nach dem Zivilisationsfortschritt und der Schaffung und Definition des neuen Schuldtatbestandes GENOZID.

Diesen Standpunkten widersprechen die Standpunkte der Autoren von Schriften und Polemiken, die meinen, dass so ein Vorgehen gegenüber der deutschen nationalen Minderheit inhuman und nicht erlaubt waren und der einzige richtige Weg gewesen war die Schuld jedes Einzelnen festzustellen und im Einklang mit dem Gesetz eine entsprechende Strafe zu verhängen.

Die Ereignisse auf dem Gebiet Jugoslawiens nach der Beendigung des Krieges wurden über 60 Jahre lang erfolgreich vertuscht und nicht einmal heute gibt es darüber ein klares und eindeutiges historisches Urteil. Noch immer werden in

den Geschichtsbüchern keine von zahlreichen Lagern für Deutsche, die Verbrechen an der deutschen nationalen Minderheit, sowie die Opfer dieser Minderheit erwähnt. Vielleicht ist das auch der wesentliche Grund dafür, warum die Meinungen der Rechtsanwälte über die Qualität dieser Taten und der Feststellung, ob auf dem Gebiet der ehemaligen Bundesrepublik Jugoslawien ein Völkermord an der deutschen nationalen Minderheit verübt wurde, ausgeblieben sind.

Dieses Vorgehen gegen die Angehörigen der deutschen nationalen Minderheit wurde mit der zuvorkommenden Erlaubnis des Staates Reisepässe zu genehmigen beendet und hört um 1965 auf. In diesem Akt des Völkermordes wurde diese nationale Minderheit nach der Volkszählung von 2002 zahlenmäßig von 541.000 auf nur 3.901 dezimiert. Das bedeutet eine Verminderung um 140 Mal. Diese Angabe zeigt, dass es heute im ehemaligen Jugoslawien nur noch 0,7 % der Angehörigen dieser Minderheit gibt. Aber in der deutschen Volksgemeinschaft ist man der Ansicht, dass die Zahl doch etwas höher sei, aber nicht höher als 20-30 Tausend ihrer Mitglieder, was 3,6% - 5,4% bedeutet, im Verhältnis zur Zahl vor dem Krieg. Diesen Unterschied zwischen 3901 und der angenommenen Zahl machen diejenigen Angehörigen aus, die noch immer Angst haben sich so zu bekennen oder sich zu anderen Ethnien erklären, sich Regional erklären, sich unbestimmt erklären oder überhaupt nicht erklären.

In den letzten Monaten des Krieges waren die Angehörigen der deutschen nationalen Minderheit vor der drohenden Strafe gezwungen und „motiviert“ ihre Häuser zu verlassen. Mit dem Beschluss von der 2. Sitzung des AVNOJ vom 21. November 1943 wurde den ethnischen Deutschen der Status einer Minderheit, die Bürgerrechte, die jugoslawische Staatsbürgerschaft aberkannt und das Vermögen konfisziert. Der Text der Verlautbarung lautet:

„1. Alle Angehörigen der deutschen Minderheit, die in Jugoslawien leben, werden automatisch die jugoslawische Staatsbürgerschaft und alle Bürgerrechte und nationalen Rechte verlieren;

2. Das ganze bewegliche und unbewegliche Vermögen aller deutscher ethnischen Personen wird als konfisziert betrachtet und wird Staatseigentum;

3. Den Jugoslawischen Deutschen wird verboten

irgendwelche Recht zu suchen und sie auszuführen?? Oder rechtlichen oder persönlichen Schutz von Gerichten und Institutionen zu suchen.“

Der Beschluss des AVNOJ vom 21. November 1943 wurde durch die Bekanntmachung bestätigt und die Angehörigen der deutschen nationalen Minderheit blieben ohne ihr ganzes Vermögen. Artikel 1. dieses Beschlusses lautet:

„ 1.....

2. Mit Inkrafttreten dieses Beschlusses geht in den Staatsbesitz über: Das ganze Vermögen von Personen deutscher Volkszugehörigkeit, außer der Deutschen, die in den Reihen des Militärs der Volksbefreiung und in Partisanentruppen Jugoslawiens kämpften, oder sie sind Untertanen neutraler Staaten und haben sich während der Okkupation nicht feindlich verhalten.“

Artikel 3. des Beschlusses definiert das, was man unter Vermögen versteht:

„ Unter Vermögen im Sinne dieses Beschlusses haben zu gelten unbewegliche Güter, bewegliche Güter und Rechte, sowie Landbesitz, Häuser, Möbel, Wälder, Bergwerksrechte, Unternehmen mit ihren Einrichtungen und Vorräten, Wertpapiere, Wertsachen, Anteile, Aktien, Gesellschaften, Vereinigungen jeglicher Art, Fonds, Nutznießrechte, Alle Zahlungsmittel, Forderungen, Beteiligungen an Geschäften und Unternehmungen, Autorenrechte, Rechte auf Industrievermögen, sowie alle Rechte auf die oben erwähnte Gegenstände.“

Der Beschluss ist ausnahmslos allumfassend, wie in Fragen der betroffenen Personen, so auch in Fragen des Vermögens oder Rechte. Angehörige der deutschen nationalen Minderheit, die der Meinung sind, der Beschluss betrifft sie nicht, muss das beweisen, muss seine Unschuld beweisen statt umgekehrt, eine Schuld eines Anderen zu beweisen. Nach der Entscheidung für Ausnahmen von der Anwendung des Beschlusses genügt es nicht, dass sich Personen, Angehörige der deutschen nationalen Minderheit, nicht in den bewaffneten Einheiten, die gegen die Kräfte der NOB (Volksbefreiungskampf) gekämpft haben, beteiligt waren, sondern sie können die Folgen des Beschlusses nur vermeiden, wenn sie in den Reihen des Militärs der Volksbefreiung und in Partisanentruppen Jugoslawiens kämpften, oder sie sind Untertanen neutraler Staaten und haben sich während der Okkupation nicht feindlich verhalten.

Dieser Beschluss stellt, für jeden Angehörigen der deutschen nationalen Minderheit und nur deshalb, eine direkte Drohung mit Sanktionen dar, bisher nur in Bezug auf den Status und das Vermögen. Die Weitsichtigen sahen auch die weiteren Schachzüge der Regierung und haben sich rechtzeitig vor den Sanktionen in Sicherheit gebracht. Da bedeutet, dass ihr Wegzug nicht freiwillig war, sondern direkt durch die AVNOJ- Beschlüsse bedingt war.

Eine bis jetzt nicht identifizierte Zahl der Angehörigen deutscher Minderheit wurde sofort nach der Befreiung, ohne Gericht, liquidiert. Diejenigen, die Jugoslawien nicht verlassen und nicht liquidiert wurden, rund 166.970, internierte man in Lagern. In den Lagern wurden zwangsweise Kinder, Frauen

und alte Leute untergebracht. In Lagern starben 48.447 Angehörige der deutschen Minderheit. Nach der Auflösung der Lager 1948 wurde ein Teil zu Zwangsarbeit verpflichtet, von der ein Teil auch nicht mehr zurückkehrte. Die Zahl der Zivilopfer der deutschen nationalen Minderheit beträgt 63.635 Personen. Aus Jugoslawien zogen weg oder flüchteten, bevor das neue Regime die Regierungsgewalt übernahm, rund 245.000 Jugoslawien-Deutscher.

Gehen wir aber der Reihe nach vor. Was ist ein Genozid?

Angeht aller Schrecknisse, die der Zweite Weltkrieg und der große Fortschritt der Waffentechnik gebracht haben, erkannten die Vereinten Nationen, dass es unbedingt notwendig sei den Schwächeren vor der missbräuchlichen Gewalt des Stärkeren zu schützen und verbot, unter Androhung strengster Maßnahmen, alle Aktivitäten in Richtung massiver Verbrechen, vor allem gegenüber Zivilisten, Frauen und Kindern.

Schon auf der ersten Sitzung der UN-Generalversammlung am 11.12.1946 wurde in mit der Resolution Nr. 96 der Genozid definiert als „Verweigerung des Existenzrechtes für ganze Gruppen von Menschen, sowie Tötung (Homicid) oder Verweigerung des Lebensrechtes für einzelne Menschen“. Bei dieser Gelegenheit wurde verkündet, dass der Genozid „das Gewissen erschüttert, der Menschheit große Verluste zufügt und ihr dadurch Kulturbeiträge und andere Beiträge dieser Menschengruppen verloren gehen und es den Moralgesetzen und dem Geist und den Zielen der UN widerspricht“. Deshalb wurde schon bei Arbeitsbeginn der OUN bekräftigt, „dass der Genozid nach internationalem Recht ein Verbrechen sei, das von der zivilisierten Welt verurteilt wird, dass die Bestrafung der Verbrechen des Genozids von internationalem Interesse sei, dass die Hauptschuldigen sowie auch die Mitschuldigen, bestraft werden müssen, ohne Rücksicht darauf, ob es sich um Privatpersonen, öffentliche Bedienstete oder Staatsmänner handelt, und ohne Rücksicht darauf, ob das Verbrechen aus religiösen, rassistischen, politischen oder irgendwelchen anderen Gründen verübt wurde“. Die Mitgliedsstaaten sind aufgerufen rechtliche Maßnahmen zu erlassen mit dem Ziel Verbrechen des Genozids zu verhindern oder zu bestrafen und, um dieses Ziel zu erreichen, wurde eine Zusammenarbeit zwischen den Staaten empfohlen.

Auf der 3. Sitzung der UN-Generalversammlung wurde am 9.12.1948 die Konvention über die Verhinderung und Bestrafung des Verbrechens Genozid (die Resolution 260) angenommen. Bei dieser Gelegenheit gab es eine neue Definition des Genozids, die aufzählt welche Taten einen Genozid ausmachen „in der Absicht eine nationale, ethnische oder religiöse Gruppe ganz oder teilweise zu vernichten. Als solche sind: Tötung von Mitgliedern einer Gruppe, schwere physische oder psychische Verletzungen der Integrität der Mitglieder einer Gruppe; absichtliche Unterwerfung einer Gruppe unter Lebensbedingungen mit dem Ziel sie ganz oder teilweise physisch zu vernichten; gewaltsame Versetzung der Kinder dieser Gruppe in eine andere Gruppe“. Mit dieser Definition wurde der Begriff Genozid klar eingeordnet, was einen effektiven internationalen Kampf gegen den Genozid erleichtert.

Aber gleichzeitig enthält sie alle Gefahren von Definitionen mit taxierendem Aufzählen der Taten (die Gefahr, dass eine Tat nicht erfasst oder vorgesehen wird). Neben der Anklage der Schuldigen vor dem nationalen Gericht ist auch eine Anklage beim internationalen Strafgericht vorgesehen (Art. 6), das erst anlässlich der verübten Verbrechen auf dem Gebiet der ehemaligen Bundesrepublik Jugoslawien und Ruanda vorgesehen wurde.

Damit eine Straftat oder sogar eine Straftat des Genozids besteht, müssen bestimmte Bedingungen erfüllt sein. In diesem Sinne ist es notwendig, dass eine Tat, die eine Straftat ausmacht, besteht, dass die Straftat im Gesetz vorgesehen ist, dass die Tat ungesetzlich ist und, dass es einen Schuldigen gibt.

Nachdem ich mich nicht mit der Frage der Schuld, dem Prozess der Straftat und des Schuldigen befassen werde, so werde ich nur versuchen, ob in Bezug auf die Definition des Genozids und der heutigen Bestimmungen über das Vorhandensein einer Straftat, eine Straftat gegenüber der deutschen nationalen Minderheit in Jugoslawien vorliegt. Ob in den Handlungen, die nach dem Ende des Zweiten Weltkrieges

gegen die deutsche nationale Minderheit unternommen wurden, Elemente der Straftat Genozid vorliegen (Tötung von Mitgliedern der Gruppe; schwere physische oder psychische Verletzungen der Integrität der Mitglieder einer Gruppe; absichtliche Unterwerfung einer Gruppe unter Lebensbedingungen mit dem Ziel sie ganz oder teilweise physisch zu vernichten....).

Die Handlung, die den Straftatbestand des Genozids erfüllt, hat es zweifelsfrei gegeben. Es existierten Lager für Deutsche in denen schwere Verletzungen der physischen und psychischen Integrität; Tötung von Mitgliedern dieser Gruppe, Aushungern, Unterlassung von hygienischen und gesundheitlichen Maßnahmen, Unterwerfung unter unerträgliche Lebensbedingungen, verübt wurden.

Darüber gibt es zahlreiche Zeugenaussagen überlebender Lagerinsassen. Sie zeugen von den Lebensbedingungen im Lager, Misshandlungen der Lagerinsassen seitens der Wachen, Foltern, bestialischem Ausleben, prügeln zu Tode, Vergewaltigungen und Tötungen. Das spielte sich alles vor den Augen der Lagerverwaltung ab, die keine Maßnahmen ergriff diese Handlungen zu verhindern und die Schuldigen

zu bestrafen. Alle diese Taten hatten allgemeinen Charakter und wurden in allen Lagern auf die gleiche Art und Weise angewandt. Diese Zeugnisse wurden aufgezeichnet in deutscher Publizistik und Historiografie, als auch in unserer Publizistik.

Die Mitglieder der Gruppe wurden durch die Internierung absichtlich Lebensbedingungen unterworfen mit dem Ziel sie ganz oder teilweise physisch zu vernichten. Das geht zweifelsfrei aus den Lebensbedingungen hervor, denen sie im Lager unterworfen waren. Alle wurden ausgehungert. Wie ist es sonst zu erklären, dass die alltägliche Nahrung aus dünner, ungewürzter, magerer Brühe bestand. Gleichzeitig wurden sie brutal bestraft, wenn ein Lagerinsasse eine zurückgelassene Rübe oder Maiskolben gefunden hat und versucht hat ihn zu essen oder in das Lager mitzunehmen.

Die Lagerinsassen wurden systematisch der Kälte und Erfrierung in den Wintermonaten ausgesetzt. Das

Feuermachen war absolut verboten. Die Tatsache, dass sich die Lager in Gebieten ohne Wald befanden rechtfertigt dieses Verbot nicht, weil man als Heizmaterial auch Maisstängel oder Stängel von Sonnenblumen oder verschiedene Pflanzenabfälle und ähnliches hätten genutzt werden können. Wie soll man dieses Verbot sonst verstehen, wenn nicht als Absicht die Lagerinsassen zusätzlich schweren Lebensbedingungen auszusetzen und zusätzlich zu ihrer physischen Vernichtung beizutragen?

Wie soll man erklären, dass sie ständigen Quellen der Ansteckung mit Läusen ausgesetzt waren, die sich laufend vermehrten und die Krankheiten von einem zum anderen Lagerinsassen übertrugen?

Wie soll man erklären, dass nicht einmal die einfachsten hygienischen Mittel, wie Seife, zur Verfügung standen, deren Benutzung wenigstens in kleinem Maße eine Ansteckung mit Krankheiten vermieden hätte. Die Dysenterie' und Typhus rafften am meisten Menschen dahin. Eine kleine Hausseife im Monat für den Lagerinsassen, für die Familie oder für mehrere von ihnen hätte die Gefahr von ansteckenden Krankheiten bedeutend vermindert. Diese Ausgabe hätte den Lagerhaushalt nicht wesentlich belastet. Andererseits haben die Lagerinsassen die Beschaffung dieser Mittel durch ihre Arbeit verdient. Das Internationale Rote Kreuz wäre bestimmt bereit gewesen die notwendige Menge Seife für die Lager für Deutsche zur Verfügung zu stellen, wenn sich die Lagerverwaltung an sie gewandt hätte.

Es gab keine Ärzte aber auch kein Recht auf ärztliche Untersuchungen. Die einzige Aktion der medizinischen Prävention in einigen Lagern war während des Lagerbestehens ein einmaliger Besuch des Roten Kreuzes um die Lagerinsassen mit DDT zu bestäuben.

Die Gesamtmaßnahmen gegenüber der deutschen nationalen Minderheit waren: Die Verkündung und die Beschlüsse des AVNOJ, Liquidierung von Angehörigen der deutschen Minderheit nach dem Einzug der Partisaneneinheiten in die Orte der Wojwodina, Internierung, Zwangsarbeit, Verlust der Bürgerrechte, Konfiszierung des Vermögens und andere Entscheidungen der Behörden. Sie führten zum massenweisen Verlassen der Gebiete der Ahnen. Einige gingen noch vor Beendigung des Krieges, andere durch illegale Grenzübertritte während oder nach dem Lageraufenthalt und die Anderen nach der „Grenzöffnung“ und Erlangung von Reisepapieren.

Ein Genozid besteht nicht nur aus den Taten der unmittelbaren Täter, als Einzeltaten an den Angehörigen einer nationalen Gruppe, sondern auch von einer Reihe von Taten, die nicht zwangsläufig zur physischen Vernichtung eines Volkes führen. Dazu gehört auch die Vertreibung einer Gruppe von dem Territorium ihrer Ahnen und der Vernichtung ihres Einheitsgefühls. Denn eine Gruppe unterscheidet sich nicht nur durch die Sprache und Kultur, sondern auch durch die Bindung an das Gebiet in dem sie lebt. Genauso bedeutet der Akt eines Genozid nicht nur die Vertreibung einer Gruppe als solche, sondern auch der Tatbestand der Enteignung, wobei man die Vertreibung und die Enteignung als einen Akt betrachten kann. Danach hat die Enteignung,

als Teil des komplizierten Ganzen, alleine schon den Charakter eines Genozids. Durch die Vernichtung ihrer sozialen Existenz wird die Gruppe unzweifelhaft in die Position der Vernichtung gebracht.

Damit es sich um ein Genozid handelt muss der Täter in der Absicht wirken, die Gruppe als solche zu vernichten. Die Absicht des Genozids die deutsche nationale Minderheit ganz oder teilweise nur deshalb zu vernichten, weil sie Angehörige einer deutschen Minderheit waren, hat unzweifelhaft bestanden. Die Verkündung von der 2. Sitzung des AVNOJ vom 21.11.1943 und der AVNOJ Beschluss vom 21.11.1944 bestätigen das eindeutig. Sowohl in der Verkündung, als auch im Beschluss, sind die Angehörigen der deutschen Minderheit Gegenstand der Drangsalierung. Nicht diejenigen, die einen Straftatbestand verursacht haben, nicht diejenigen, die in feindlichen bewaffneten Formationen teilgenommen haben, nicht diejenigen, die mit dem Feind kollaboriert haben, nicht diejenigen, die politisch engagiert waren und den Sieg des Okkupanten herbeigesehnt haben, sondern nur und ausschließlich die Angehörigen der deutschen nationalen Minderheit als solche.

Wenn die Internierung in die Lager in der Absicht durchgeführt worden wäre die Schuld festzustellen und die Strafen auszusprechen, so wären Untersuchungen durchgeführt und Anklagen gegen jeden Einzelnen für bestimmte Straftatbestände erhoben worden, Gerichtsurteile gesprochen und Strafen verhängt worden. Nachdem das nicht geschehen war bestätigen diese Handlungen nur die Absicht der Behörden Jugoslawiens diese Gruppe zu vernichten.

Dass man in der politischen Öffentlichkeit die ganze völkermörderische, humanitäre und moralische Problematik der Staatsakte, der Staatsorgane und künftiger Staatsorgane zu sehen beginnt, davon spricht die Deklaration des Parlaments der AP Wojwodina. Die Deklaration appelliert an die Aufhebung der Kollektivschuld, und Rehabilitierung der Vertriebenen, unschuldig Angeklagten und unschuldig Leid zugefügten und die Vernichtung der Urteile, die während und nach dem Zweiten Weltkrieg aufgrund des Prinzips der Kollektivschuld über die Völkern der Wojwodina verhängt wurden.

Abschließend können wir feststellen, dass die Taten und Handlungen, die gegenüber der deutschen nationalen Minderheit angewandt wurden, wie Vertreibung, Liquidierung, Internierung, Zwangsumsiedlung, Tatbestände eines Genozids sind. Genauso die Taten und Handlungen, die vom Staat ausgingen: Entzug der Staatsbürgerschaft; Konfiszierung des Vermögens; entziehen des Rechtes auf richterlichen Schutz; Tötung von Gruppenmitgliedern; absichtliche Aussetzung der Gruppe unter Lebensbedingungen, die geeignet waren sie vollkommen oder teilweise zu vernichten; schwere Verletzung der physischen oder psychischen Integrität der Gruppenmitglieder, Handlungen, die im Ziel und in der Absicht ausgerichtet waren die deutsche nationale Minderheit ganz oder teilweise zu vernichten, sind Handlungen, die nach heutiger Bedeutung und Begreifen der Taten, den Tatbestand eines Genozids erfüllen.

Dokumenti

Elaborat profesora dr Vase Čubrilovića o proterivanju Nijemaca, Mađara, Albanaca i Rumuna iz Jugoslavije

Današnji rat među ostalim mnogobrojnim pitanjima postavio je u Jugoslaviji i problem njenih manjina. Sve manjine snažno su od samog početka 1918. g. bile protiv stvaranja države, ne zbog svog broja u odnosu prema nama Južnim Slovenima, koliko zbog mesta gde su bile naseljene, i svoja povezanosti sa sebi srodnim narodima u susednim državama. Geopolitički položaj jugoslovenskih zemalja na ras krišću civilizacija, imperija i naroda, na prelazu između istoka i zapada, severa i juga, delovao je u toku vekova, da su se u njih naselili ili pokušali u većim masama naseliti i drugi narodi osim Južnih Slovena. Svojom žilavom vekovnom borbom mi smo uspevali da suzbijamo Italijane od našeg Jadrana, da zadržavamo Nemce na Karavankama, da uspešno vodimo borbu s Mađarima i Nemcima u ravninama Bačke, Banata i Srema, da zadržavamo širenje albanskog talasa od Drine prema Moravi i Vardaru.

Međutim, za vreme vladavine Venecije, Austrije i Turske ovi narodi ipak su uspeali, da se infiltriraju u naše zemlje, stvarajući negde veća, negde manja svoja etnička ostrva u našim najbogatijim pokrajinama. U 18. i 19. veku, Austrija je prešla Vojvodinu, Hrvatsku i Slavoniju sa nemačkim i mađarskim kolonijama. Od seobe Srba pod Arsenijem Černojevićem 1690. u Ugarsku, Arbanasi sistematskim pustošenjem srpskih sela preplavili su Kosovo i Metohiju; niz padine Šar-planine, oni se u to doba spuštaju u gornji tok reke Vardara u Makedoniju. U to vreme pojačava se italijenska civilizacija po našim gradovima na Jadranu. Kad je 1918. g. došlo do stvaranja Jugoslavije, mi smo Jugoslovani dobili razgraničenje sa susednim narodima na načelu narodnosti. Iako smo izgubili zbog toga velik deo zemalja, kojim smo etnički vladali još pre 100 god. mi smo dobili u okviru svoje države velik deo stranih naroda, koji su sačinjavali takozvane narodne manjine. Njih je bilo u svemu (...) Nemaca, Mađara, Arnauti, Rumuna, Italijana.

Mi smo posle oslobođenja 1918. g. prema nacionalnim manjinama zauzeli stanovitiše najveće širokogrudosti, tako su neke od njih već u ratovima 1912. - 1918. g. tako se prema nama ponašale, da su opravdano zaskočivale i drugi postupak. Mirovni ugovori sklopljeni između nas i pobeđene Nemačke, Austrije i Mađarske, pored toga su nam naturalni čitav niz obaveza kako da postupamo sa nacionalnim manjinama. Mi smo te obaveze savršeno i potpuno ispunjavali. Kod nas su manjine uživale sva građanska prava, imale potpunu prosvetnu autonomiju i pravo održavanja kulturnih veza sa sebi srodnim narodima. Posebice sve povlastice iskorišćavali su jugoslovenski Nemci. Oni su imali svoje osnovne, srednje i stručne škole, preko Kulturbunda bili su kulturno usko povezani među sobom, čitav niz privrednih ustanova, počev od zadružnih saveza do banaka, služio je privrednom unapređivanju nemačkog čoveka u Jugoslaviji. I politički su Nemci bili organizovani i zastupljeni preko Nemačkog kluba u Narodnoj skupštini. Ne tako svestrano i čvrsto, ali ipak dosta jako bili su organizovani i Mađari u vojvodini, Arnauti u Staroj Srbiji i Makedoniji uspeali su, preko autonomije islamske verske zajednice, da dobiju u ruke jednu organizaciju, koja će svestrano služiti njihovim kulturnim i nacionalno-političkim ciljevima.

Kako su jugoslovenske manjine iskorišćavale ovu našu širokogrudost i trpeljivost? Kod nas, kao i svugde u Evropi, pokazalo se da nikakva popustljivost nije u stanju da odvratiti težnje pojedinih manjina, da se preko granica država vežu sa svojim maticama - zemljama. Nasuprot, još pre rata zapaženo je jačanje separatističkih težnji nacionalnih manjina u svima državama pa i u našoj. Sve povlastice kulturne i privredne, poslužile su im zato, da ih iskoriste, kao sredstvo za razbijanje država u kojima su uživale. Posle pojave nacional-socialističkog pokreta u Nemačkoj, njene manjine prednjače ostalim manjinama u tom pitanju. Vodi Trećeg Rajha svesno i sa planom su iskorišćavali svoje manjine kao minu za razbijanje njima neprijateljskih država. Nemački teoretičari nemačkog Nacional-socializma otišli su tako daleko, da su izgradili i novu teoriju o pripadnosti narodnoj. Po toj teoriji, osećanje nacionalne svesti jače je od osećanja lojalnosti prema državi. Zato svaki Nemaac, bez obzira u kojoj državi živio i čiji građanin bio, pre svega je Nemaac, dužan na poslušnost Rajhu i njegovom vođstvu. Siniči ovu novu nauku o građanskim obavezama, nemački Nacional-socializam je od manjine svoga naroda po raznim državama, stvorio jedno moćno sredstvo za borbu protiv svih tih država. On je nemilosrdno iskoristio te svoje manjine protiv država. Godine pre početka ovog rata, agenti Trećeg Nemačkog Rajha razmišljali su se bili i po našoj državi, organizujući kulturno-politički, privredno i vojnički našu nemačku manjinu na ovoj osnovi. Neki uvidavniji i trezveniji jugoslovenski Nemci pokušali su tome da se odupru, ali su

uvidavniji i trezveniji jugoslovenski Nemci pokušali su tome da se odupru, ali su bili pregaženi talasom nacionalnog oduševljenja, koga je Adolf Hitler umeo da ulije u duše nemačkih ljudi, naročito nemačke omladine. Tako su sve manjinske povlastice nemačkog naroda u Jugoslaviji bezobzirno iskorišćene od vođe Trećeg Rajha, da od svojih sunarodnika u Jugoslaviji, još pre početka rata sa nama izgrada jednu moćnu petokolonašku armiju. Daleko bi odvelo opisivanje tog rada u našoj zemlji, svi znamo koje su bile posledice. Naši merodavni faktori u to doba bili su o svemu tačno obavешteni, ali nisu imali moralne smelosti, da na vreme preduzmu mere. Nažalost mnogi i od njih su bili i sami petokolonaši, a još više ih je bilo, koji su svesno zatvarali oči pred činjenicama iz straha pred moćnim Nemačkim Rajhom. Videćemo, dalje od kakvih je posledica to bilo.

Slično držanju Nemaca bilo je i držanje Mađara. Oni su bili mnogo slabije organizovani od Nemaca, siromašniji su i kulturno zaostali, ali zato su imali neposredan naslon na susednu Mađarsku. U poslednjim godinama pred rat, naglo otvaranje mađarskih privrednih preduzeća, pokretanje časopisa i listova i osnivanje mnogih kulturnih organizacija po Vojvodini, sve snabdeveno sa velikim novčanim sredstvima, govorilo je da iz sve te pojačane aktivnosti stoji mađarska vlada sa svojim dispozicionim fondovima.

Arnautska separatistička akcija naročito je bila jaka na Kosovu i Metohiji. Tu je oduvek bio aktivan Kosovski komitet, obilno pomagan i politički i novčano od fašističke Italije. Kada je izbornim sporazumom sa Stojadinovićem, preko Mehmeda Spahije, Ferhat beg Drugi uspeo da proširi autonomiju islamske verske zajednice i na staru Srbiju i Makedoniju, sa sedištem u Skoplju, albanski separatisti dobili su moćno oružje u ruke. Oni su ga za dve do tri godine, tako spretno iskoristili, da su u svoje ruke dobili celokupnu versku i prosvetnu organizaciju Muslimana na Jugu. Preko nje, oni su se politički organizovali, i prešli u napad, tako da je vlada u Beogradu u jesen 1939. godine bila pričinjena da tu autonomiju ukine.

Kao što se vidi još pre početka rata, još 1941. godine naše nacionalne manjine manje više neskriveno su pokazivale svoju težnju da iskoriste prvi ratni sukob, izadu iz okvira naše državne zajednice i priključe se susednim državama. Kako se u upućanim političkim krugovima o tome dosta znalo, niko nije ni slutio da se kod tih manjina nagomilala tako velika količina mržnje prema nama. Ta mržnja i neobuzdana težnja za našim uništenjem izbila je kod njih svom snagom posle 6. aprila 1941. godine.

Već prvog dana rata i vojnik i građanin osetio je, da Nemci, Mađari i Arnauti čine glavni kadar petokolonaške vojske, koja se pojavila tako organizovana svugde i na svakom mestu, da je bilo jasno da se ta organizacija morala stvariti sistematski i dugo vremena još pre početka rata. Izlišno bi bilo navoditi primere za njihov petokolonaški rad. Pomenuću samo glavne stvari. Već prvog dana rata celokupna nemačka manjina u Jugoslaviji zaboravila je na građansku lojalnost i zakletvu vernosti državi u kojoj je živea i stavila se na raspoloženje vojsci Trećeg Nemačkog Rajha. Kulturbund se preko noći pretvorio u politiku organizaciju folksdojčera. Privremene organizacije Nemačke u Jugoslaviji smesta su se ukopčale u nemačku ratnu privredu. Nemačka manjina organizovala se čitavim nizom naredaba odozgo, odvojeno od ostalih naroda, privilegovana i isticana, kao vladajuća rasa. Svi muškarci folksdojčeri stavili su se na raspolaganje nemačkoj vojnoj upravi. Jedan deo stupio je odmah u SS odrede i Gestapo i služio kao policijska vojska po raznim zemljama. Svi mi znamo da su ti folksdojčeri iz Gestapoa i SS odreda bili gori i od najgorih rajhsdojčera. Ko ne zna u Beogradu folksdojčere džezlate, Rihtera, Krigera, Hana i čitav niz sličnih beštija u ljudskom obliku, koji su tri godine ubijali i pustošili ovu zemlju. Princ Eugenova divizija sastavljena od folksdojčera prošla se ne po junaštvu u borbi s narodnooslobodilačkom vojskom, nego po svireposti, paljenju pustošenju naših sela u Srbiji, Crnoj Gori, Bosni i Hercegovini. Drugi folksdojčeri koji nisu bili u vojnoj službi, radili su u organizaciji Tot, bili u privrednim preduzećima komesar i

eksperti za sva moguća pitanja, samo gde se mogla prigrabiti koja para. Od našeg Banata, napravljena je bila posebna upravna oblast, u kojoj su folkodožeri imali celokupnu vlast. Treba pripustiti ljude iz tog kraja, da pričaju kakva je bila ta uprava, kakva je pravdu delila. Mi smo bili građani drugog reda, često izjednačavani sa progorenim Jevrejima, Šikanirani, pijačkani i za najmanju sitnicu u masama strejani. Ovakvo ponašanje folkodožera u Jugoslaviji izazvalo je ogromno ogorčenje kod svih Jugoslovena. Mi se možemo slagati i ne slagati u pojedinim pitanjima državne politike, ali smo danas svi složni u jednom, da sa folkodožerima u Jugoslaviji treba jednom za uvek prežestiti račune. Oni su to zaslužili svojim neljalnim držanjem prema državi u kojoj su živeš, svojom svirepošću i verolomnošću, svojom grabljivošću i bezobzirnošću.

Kad je Mađarska u proleće 1941. g. propustila nemačku vojsku da nas napadne sa severa, ona je za nagradu dobila Bačku. Već u ratu 1914. do 1918. Mađari su se proćuli zbog svojih zverstava počinjenih po Srbiji i nasilja izvršenih nad Srbima u Vojvodini. Pored svega toga, kad je Vojvodina pripojena Jugoslaviji 1918. g. prešlo se preko svega. Mi jedan glava mađarska nije pala, kad je srpska vojska ušla u Vojvodinu. Međutim, kad je mađarska vojska 1941. g. prodrla u Bačku, bez borbe i krvi, ona je odmah počela sa sistematskim istrebljivanjem našeg života u Bačkoj. Već u aprilu 1941. g. mađarska vojska izvršila je pokolje u Novom Sadu, Somboru i titelskom srezu. Glavni potkizavači i huškači bili su domaći Mađari. Koncem 1941. g. i početkom 1942. g. pokolji nad Srbima u Bačkoj su ponovljeni. Nove hiljade ljudi, i dece pobijeno je iz puškica ili pobacano u zamrznute Dunav i Tisu. Na hiljade dobrovoljačkih porodica, što nije pobijeno odvedeno je u koncentracione logore u Mađarsku, gde ih je veliki deo propao. Računa se, da je u toku okupacije Bačke pobijeno 20-25.000 Srba. Na malu ulogu pri tom je igrala i mađarska manjina u Bačkoj. Mađari u Banatu verujući u početku da će i oni pripasti Mađarskoj išli su listom sa Nemcima. Doojine, kad su videli da se tamo učvrstila folkodožerska vlast oni su skrenuli protiv. Bez sumnje, da je mađarska manjina u Bačkoj mnogo manje kriva nego folkodožeri za pokolj nad Srbima; od njih se dooijine branila i Salajeva vlada u Pešti i tovarila odgovornost na leđa mađarskih fašista, ali ipak, objektivno uzevši njihovo učeloje u tome je bilo tako veliko, da se ne mogu oprati. Kad su u proleće 1941. g. prodrle nemačke motorizovane divizije na Kosovo i Metohiju, kao amautski svet akožio je na oružje i pribekao im u pomoć. Naoružani od Nemaca, Amauti su počeli besomučno da pustoše srpska sela po tim predelima. Na hiljade kuća je popaljeno, narod bez škole najuren i ko je u to doba bio u Crnoj Gori i Srbiji, mogao je videti reke izbeglika kako beže prema severu ili jugu, da spasu samo goli život. Italijanske i nemačke trupe išle su u svemu na ruku amautskoj težnji, da umište naš žvalj u Staroj Srbiji. One su Amautima dale oružje i celokupnu spremu, i kad su u susjednim zemljama Srbiji, Crnoj Gori, Albaniji i Makedoniji počeli ustanci narodnooslobodilačkog pokreta i partizana protiv okupatora, Amauti iz ovih krajeva služili su kao glavna pomoćna snaga okupatoru u borbi protiv tih ustanika, Metohijski i kosovski Amauti išli su sa Nemcima i Italijanima u takve pohode protiv partizana u svima okolnim zemljama. Njihovi odredi zbog svoje svireposti i grabljivosti bili su strah i trepet za stanovništvo tih zemalja. Oni i kad je nemačka snaga na izdajstvu, služje kao glavni oolanon nemačkoj vojsci, koja se iz Grčke i Makedonije, preko Kosova i Metohije, povlačila prema severu. Oni su u toku cele narodnooslobodilačke borbe bili glavna smetnja spajanja narodnooslobodilačkog pokreta iz Crne Gore, Bosne i Srbije, sa pokretom u Albaniji i Makedoniji. Ljudi koji su upravljali operacijama narodnooslobodilačke vojske, najbolje to znaju.

Govoreći o držanju Amauta u Staroj Srbiji i Makedoniji u ovom ratu, izuzimam čarne izuzetke. Posebice treba da se oda priznanje junačkom držanju pravih Albanaca iz Albanije. Oni su od samog početka poveli borbu protiv fašističkih osvajača njihove otadžbine, drugarski i lojalno saradivali sa narodnooslobodilačkim pokretom u Crnoj Gori i Makedoniji, stavljajući se sami na raspoloženje i pod vodstvo maršala Tita. Narod Jugoslavije ne smeje to nikad zaboraviti, i što god bude u njihovoj moći mogu se truditi da im vade vernost za vernost, pomaušći siromašne brđane s ove strane Drima, da i ovi što pre privrednim i kulturnim napretkom stanu u red kulturnih naroda u Evropi. Ali, simpatije koje mi osećamo prema narodu u Albaniji, ne smeju nas ometati da rastišimo račune se kvistinskim razbojnicima Kosova i Metohije.

Iz gore napisanih redaka vidi se, da su se tri glavne manjinske grupe u Jugoslaviji, same odrekle svojih građanskih prava i stupajući otvoreno neprijateljski prema državi u kojoj žive. Zato su izgubili pravo da se i dalje zovu naši građani. Njih treba ukloniti iz naše države, jer su to i zaslužili.

Odm neljalnog držanja ima i drugih dubokih državnih razloga, koji nas prisiljavaju da iskoristimo ovaj rat i da rešimo pitanje iseljavanja manjina. Naše manjine, već smo podvukli, nisu za nas opasne zbog svoga broja, koliko zbog svoga geo-političkog položaja i zbog svoje povezanosti sa sebi srodnim susjednim narodima. Zato su one iskorisćavane od tih naroda u borbi protiv nas, a služile su ujedno kao kamen spocionanja između naše države i susjednih naroda. Demokratska Federativna Jugoslavija može imati mira i osiguran razvitak samo onda, ako bude etnički čista, i ako rešenjem manjinskog pitanja jednom za uvek ukloni uzroke trvenjima između sebe i susjednih država.

Kad pogledamo na priložene karte, treba da vidimo, da su se naše manjine skupile na vrlo važnim privrednim i strategijskim položajima naše države. Na primer Vojvodina, koja vlada učima reka srednjeg Podunavlja i Dunavom i gospodari pristupom iz Srednje Evrope na Balkan, geo-politički uzevši, strategijski je ključ Balkana. Bez nje glavne jugoslovenske zemlje Srbija i Hrvatska izgubile bi svoj oolanon na Dravi, Savi, Dunavu i Moravi i opet postale beznačajne periferijske pokrajine neke nove Austrije ili Turaka. Vojvodina je širnica cele Jugoslavije, i da u njoj nema ni jednog Srbina i Hrvata, morali bi se za nju boriti, zbog ishrane miliona naših građana u pasivnim krajevima južno od Save i Dunava. Kad čovek pokuša da stvara plan za buduću privrednu izgradnju jugoslovenskih zemalja, on ga ne može ni zamisliti bez Vojvodine, kao šitne rezerve. Zemlje južno od Save i Dunava sa svojim rudnim bogatstvom, sa bogatim šumama i velikom hidroelektričnom energijom, pružaju sve uslove za izgradnju savremene industrije. Ali, ona će se

moći tamo podići, samo u tom slučaju, ako vojvodanske ravnice pruže dovoljno životnih namirnica za ishranu radničkih masa po tim novim industrijama. Međutim, u toj Vojvodini, mi Srbi i Hrvati šinimo samo relativnu većinu, zato nam se moglo i desiti u ovom ratu da Mađari uzmu Bačku, a Nemci preko svojih manjina u Banatu, da od njega naprave mali Rajh.

Šitčan je položaj zemalja oko Šar-planine, naseljenih sada pretažno Amautima. Ti predeli su razvode balkanskih reka, što odetle teku u tri mora, zato su Kosovo i Metohija oduvek smatrani kao strategijski centar Balkana. S druge strane, držeći centralni deo Balkana, ovi predeli razdvajaju Crnu goru od Srbije, i ovi obadve od Makedonije. Ove zemlje Demokratske Federativne Jugoslavije, sve dođe neće biti čvrsto među sobom povezane, dok ne dobiju i neposrednu etničku granicu. Ovo je pitanje naročito važno za Makedoniju. Od reka Vardara njegov gornji tok drže Amauti, njegov donji tok imaju u svojim rukama Grci. Mi Južni Slovenci držimo samo njegov srednji tok. Pozicije su suviše slabe, a da ne bi mogle biti dovedene u pitanje onako, kako je to napravila Italija u ovom ratu, pripajajući Albaniji ne samo Kosovo i Metohiju, nego i Debar, Kučevo, Gostivar i Tetovo. Mi na smemo da imamo iluzija o pitanju budućeg razvitka odnosa u Evropi. Ovaj strašni rat teško da će biti poslednji. Mi ćemo i dalje ostati na rasakrnci svetova, zato i opet izloženi prvom udarcu, u nekom novom ratu. Stoga je dužnost ljudi, koji upravljaju sudbinom svih zemalja, da sada već predviđaju sve mogućnosti i osiguraju ih od ponavljanja događaja iz ovog rata. Državnici stare Jugoslavije nisu to imali u vidu 1918. g. kad su zadržali nacionalne manjine. Još više, iz partijsko-političkih razloga oni su to manjine pomagali, a mi smo u ovom ratu platili to desetinama hiljada glava. To se više ne sme ponoviti. I privredno važne su to nas plodne kotline Pologa, Kosova i Metohije. Oko njih nalaze se naše siromašne zemlje, kao Crna Gora, Sandžak novopazarški severno od Šar-planine i siromašna pešbarska naseља Makedonaca južno od Šar-planine. Oni s pravom traže, da im se natrag vrata zemlje oolaki su ih Amauti najurili poslednjih 150 godina.

Ja namerno u ovom referatu usredsređujem pažnju na Vojvodinu i Staru Srbiju, jer smatram da je tu čvor našeg manjinskog problema. Pri rešavanju ovog pitanja, nas ne sme da vodi nekakva želja za ovetom, zbog počinjenih nasilja od njihove strane nad našim narodima. Samo hladan državni račun, mora da upravlja našom politikom po ovom pitanju. Mi imamo tih manjina rasutih i po drugim pokrajinama. Bez sumnje posle ovih stravičnih nasilja, što ih uz pomoć domaćih Nemaca počinili Nemci iz Rajha po slovenačkim zemljama, Slovenci imaju puno pravo, da traže izišćenje svojih zemalja od folkodožera. Nova politička granica između nas i Austrije, mora biti i etnička granica između Slovenaca i Nemaca. Samo, tu je u pitanju koja desetina hiljada Nemaca, i posao će moći svršiti sami Slovenci, bez velikih komplikacija. Nemačke i mađarske manjine po Hrvatskoj i Slavoniji, Bosni i Hercegovini, rasute su ostrva u etničkom moru jugoslovenskih naroda, i daće se ili protjerati ili pretopiti bez velikog otpora. Za nas je glavni problem, kako razbiti manjinske blokove, na važnim geo-političkim položajima. Tu će morati priskočiti u pomoć snaga celokupne države preko Federalne vlade.

Poslo smo izneli razloge zašto je potrebno očistiti državu od manjina, da vidimo ima li mogućnosti za izvođenje toga plana. Objektivno uzevši, uslovi za taj posao vrlo su povoljni. Ako se 1918. god. prilikom izgradnje Evrope, položilo sa stanovništva, da se manjinsko pitanje može rešiti preko povlastica tim manjinama, iskustva iz ovog rata su pokazala celoj Evropi, da to nije tačno. Bezobzirno iskorisćavanje nemačkih manjina od strane Trećeg Rajha dovelo je do saznanja da je jedino pravilno rešenje toga pitanja, preseeljavanje manjina. Sam Treći Rajh poveo je jednu brutalnu kolonizatorsku politiku, prebacujući milione, s jednog kraja Evrope na drugi. Šta više, on je spremao planove za iseljavanja šitavih naroda, i putem jedne smišljene kolonizacione politike, težio je da zatvada jugo-istočnom i srednjom Evropom. Da je on pobedio u ovom ratu, nas Južni Slovenci, posebice Srba, nestalo bi sa lica zemlje. Ovaj način rešavanja manjinskog pitanja, primili su bili i nemački saveznici Italija i Mađarska. Zato je razumljivo da su i naši saveznici stali na stanovništva, da se u ovom ratu manjinsko pitanje reši putem preseeljavanja. Prvi bratski Sovjetski Savez primerenje još pre rata ovu metodu u rešavanju manjinskih problema. On je, već davno naseleo Karele na granicama Finske, iz primorskih oblasti na Dalekom istoku iseljeni su Koreanci i Kinezi čak u Turkestan. Kad je Sovjetski Savez još 1940. zaposeo Besarabiju, on je iselio iz nje 150 hiljada Besarabskih Nemaca. Čitav grad od banaa izgradili su te godine Nemci na ulicu Save u Dunav, u Zemunskom polju. Mi Beograđani imali smo tada prilike da gledamo transporte tih Nemaca pri odlasku za nemački Rajh. I sada Sovjetski Savez još u toku rata vrši imenu stanovništva, preseeljavajući Poljake iz Ukrajine i Bele Rusije, preko nove sovjetsko-poljske granice, a dovođi otud Ukrajinoc i Beloruse u Sovjetski Savez. Pozivajući se na ove primere i mi ćemo imati pravo, da tražimo od naših saveznika, da se i naše manjinsko pitanje reši na isti način, iseljavanjem.

Tržeći od naših saveznika da nam dovoli iseljavanje manjina mi ćemo na to imati više pravo, nego i jedan drugi narod u Evropi. Nijedan narod u Evropi nije toliko podneo, od naroda srodnih svojim manjinama, kao mi. Preko milion ljudi, žena i dece izgинуlo je u ovom strašnom ratu kod nas, i to tri puta više poklano je nejašt, nego što je ljudi palo na bojnem polju sa puškom u ruci. Veliki deo krivice za to pokolje nose na sebi kao što smo videli naše manjine. To našim saveznicima treba kazati i dokazati. Duboko sam uvereni, da će nas oni razumeti i izaci u susret našim željama. Naročito, veliko uzdanje polažem u bratski Sovjetski Savez. Mi smo bili jedini narod pregažen od nemačkog okupatora, što je digao ustanak Nemcu iza leđa onda, kad je Hitler u leto 1941. poveo nemačke hordje na Lenjingrad, Moskvu i Staljingrad.

Tri godine mi smo se preko narodnooslobodilačkog pokreta borili pod najtežim uslovima. Zato se s pravom možemo nadati, da će nas bratski Sovjetski Savez pomoći, da onako rešimo manjinsko pitanje kod nas, kako ga je on rešavao i rešava kod sebe.

Manjinsko pitanje putem iseljavanja najlakše se vrši za vreme ratova kakav je ovaj. Narod na čiju će štetu to ići, naći su protivnici u ovom ratu. Oni su napali nas,

ne mi njih. Oni su pustošili naše zemlje, i sami svesno iskoristili svoja manjine u borbi protiv nas. Mi nemamo prema njima nikakvih teritorijalnih zahteva, izuzev prema Italiji u pitanju Istre, Gorice i Gradiška. Zato, s tim većim pravom možemo tražiti kao pobednici, da prime svoja manjine iz naše države.

Ovaj rat, sa svojim pokretima masa stvorio je i prethodno psihološko raspoloženje za iseljavanje. Naše manjine, svesne su šta su počinile, zato se neće dugo ni braniti, ako ih poteramo. Općenito uzeti, kad se imaju u vidu svi elementi o kojima smo govorili, mi nikad nismo imali povoljnije uslove za rešenje manjinskog pitanja, nego u ovom trenutku. Ovisi od širine pogleda, uvidivosti i energije ljudi, što odlučuju sudbinom naših naroda, hoće li se to pitanje pravilno rešiti. Duboko sam uveren da oni shvataju značaj celog problema, i da će znati pristupiti njegovom rešavanju. Zato i pišem ove redove.

Način rešenja manjinskog pitanja u novoj Jugoslaviji

Kad se stane na stanovišta, da je jedino pravilno rešenje manjinskog pitanja za nas, iseljavanje, nameće nam se čitav niz zadataka, koji se pritom moraju rešiti. Da li seiti sve manjine, ili samo pojedine narode, iz kojih pokrajina prvenstveno iseliti manjinski element, kako organizovati iseljavanje, a još važnije kako naseliti napuštene sela i gradove. Daću o tome nekoliko napomena.

Po pitanju važnosti naroda koje treba iseliti, mišljenja sam, da treba uzeti red: Nemci, Mađari, Arnauti, Italijani, Rumuni. Već smo izneli, šta su sve u toku rata počinile kod nas nemačke, mađarske i arnautske manjine. Načelno gledajući, oni su, svi zaslužili da izgube građanska prava u ovoj zemlji. Međutim, politički obzir zahtevaju diferencijaciju. Posle ovih strahota, što ih počinile Nemci po našim zemljama i po celoj Evropi, oni su izgubili svako pravo, zato ih treba sve nemilosrdno goniti. Mađarski narod i kod nas, kao i u Mađarskoj, i pored pokolja u Bačkoj, i pandurske službe Nemaca po Rusiji ipak zaslužuju nešto obzira. Na njih ne bi trebalo primeniti sve one mere, koje će se primeniti protiv Nemaca. To isto važi i za Arnaute u Staroj Srbiji i Makedoniji. Međutim, prilikom rešavanja manjinskog problema, mi moramo po svaku cenu etnički ovojiti Bačku, Kosovo i Metohiju, izbacujući tom prilikom koju stotinu hiljada Mađara i Arnaute iz naše države. Fašistički režim u Italiji strahovito je postupao sa našim svetom u Istri, Gorici i Gradišci. Kad dobijemo te zemlje natrag, mi se moramo potruditi da ih ponovo etnički ovojimo, iseljavajući iz njih sve one Italijane, koji su se samo naselili posle 1. decembra 1918. god. Sa Rumunima stvar će biti najlakša. Nekoliko desetina hiljada Rumuna živi u Banatu našem, a nešto manje našeg svet ima u rumunskom Banatu. Jednim političkim sporazumom sa vladom u Bukureštu, dala bi se izvršiti razmena.

Drugo važno pitanje je, koje zemlje prvenstveno treba očistiti od manjina. Već sam podvukao, zašto za nas nije glavno koliko iseliti manjina, nego odakle ih poterati. One manjine, koje su rasute po našim zemljama, kao pojedinačne porodice i manja naselja, nisu za nas opasne. Za nas predstavljaju opasnost veliki manjinski blokovi u strateški i privredno važnim graničnim pokrajinama. Posebice ti etnički manjinski blokovi su opasni onda kad graniče sa sebi srodnim susednim narodima. Polazeći se ovog stanovišta, za nas je važno očistiti Nemce, Mađare iz Vojvodine, a Arnaute iz Stare Srbije i Makedonije. Isto tako, treba poterati Nemce iz Kočevja, Maribora i drugih graničnih oblasti. Ovim pitanjem čemo se baviti podrobnije.

Počemo sa Vojvodinom. Kad uzme čovek predase etnografsku kartu ove naše zemlje, videće da je tako šarena, kao najkopi piratski čilim. Ali, pažljivo posmatrać će vrlo brzo da izdvoji pojedine etničke blokove, koji daju osnovnu potku ovom čilimu. Zapažice na primer, da je glavna masa mađarskih etničkih naselja smeštena u severo-istočnoj i srednjoj Bačkoj. Tu se nalazi pečevci od Horgoša i Subotice na severu, preko Sente, Bačke Topole, Kule i Novog Sada glavni etnički mađarski blok u našoj zemlji. Od pola miliona Mađara, koliko ih je bilo od prilike 1941. god. u Jugoslaviji, skoro 300.000 živi u Bačkoj. Ostalih 200.000 hiljada rasuto je po Banatu, Sremu, Hrvatskoj i Slavoniji, kao beznačajne manjine. Ukloniti iz Bačke 200.000 Mađara, značilo bi rešiti mađarski manjinski problem kod nas.

Problem nemački nije tako jednostavan. Nemci žive rasuti po celoj državi, ali i oni su uglavnom naseljeni po bogatim ravnicama Bačke, Banata i Srema. Ako Mađari zauzimaju srednju i severo-istočnu Bačku (vidi priložene karte) Nemci zauzimaju jug-zapadnu. Sreзовi: Apatin, Novi Vrbas, Odžaci, Stara Palanka i dobrih delom Novi Sad i Sombor, naseljeni su Nemcima. Ako želimo da stvorimo svoju apsolutnu većinu u Bačkoj, mi te sreзовe moramo očistiti od Nemaca. Uopšte, Bačka je ključ naših položaja u Vojvodini. Na nekih pola miliona Mađara i Nemaca u toj oblasti, dolazi nešto više od 300.000 svih Slovena: Srba, Hrvata i Slovaka. Zato, prilikom rešavanja manjinskog pitanja na ovu oblast treba naročito obratiti pažnju.

U Banatu položaj je mnogo bolji. Ova oblast nije tako pustošena u ratu kao Bačka. Mi imamo u njoj apsolutnu većinu, a kao nacionalnu manjinu od većeg značaja samo Nemce. Oni su smešteni u sreзовima: Pančovo, Bela Crkva, Vršac, Bečkerek, Itebeji i odatle ih treba iseliti. U Sremu naseljeni su Nemci u sreзовima: Zemun, Stara Pazova, Ruma, Šid. Oni drže najbolje i najplodnije zemlje, i te sreзовe treba od njih očistiti. U Sloveniji predeli oko Kočevja i Maribora, moraju biti oslobođeni od Nemaca. U ostalim našim pokrajinama, treba po mogućnosti razbiti i raseliti nemačka i mađarska naselja, ali nabrojane sreзовe treba od njih očistiti. Ako bi mi uspeali, da izbacimo iz Bačke, Banata i Srema, iz označenih sreзова 5-600.000 Nemaca i Mađara, i na njihovo mesto da naselimo naš svet, Vojvodine bi jedinom zauvek postala naša.

Posle u pitanju Arnaute Stare Srbije i Makedonije, moramo i da etnički zavedemo Kosovom i Metohijom, a da izbegnemo sukob sa susednim albanskim narodom, tu treba još smišljenije i taktičnije raditi nego u Vojvodini. Zato, treba dobro proučiti, koje predelje moramo raseliti od Arnaute i naseliti svojim narodom, ne dinjući ni jedno selo, ni jednu kuću arnautsku više nego što je potrebno. Ako se želi da se postigne cilj međusobnog povezivanja Crne Gore, Srbije i Makedonije,

Kosovo i Metohija moraju iz temelja izmeniti svoj etnički sastav. Pre svega, treba očistiti Metohiju kao graničnu oblast, susednu Crnoj Gori, zato najpogodniju za kolonizaciju Crnogoraca. Pored toga, metohijaki i drenički Arnauti najvernije su sluge danas Nemaca, kako su juče bili fašističke Italije. Čuda i pokora počinili su Arnauti sa makadonskim seima na gornjem Vardaru. Zato Makedonci imaju pravo, da traže njihovo iseljavanje. Prilikom detaljnijeg izradivanja plana, treba tačno utvrditi koja sela i koje sreзовe u Staroj Srbiji i Makedoniji treba očistiti, i prema tome postupiti.

Načelno čovek ne bi imao ništa protiv toga, kad bi mi mogli sve manjine da uklonimo iz svojih zemalja. Zato treba na tome i raditi. Ali ovo što navodimo za Vojvodinu, Sloveniju, Staru Srbiju i Makedoniju, to je minimum, što se mora postići, ako želimo da osiguramo sebi za budućnost posed tih zemalja.

Ako smo načelno složni, da se manjinsko pitanje kod nas može rešiti samo putem iseljavanja i na način koji smo naveli, postavlja se problem, kako to izvesti.

Prvo što moram da kažem po tom pitanju, to je ovi ratovi su najpogodniji za razrešavanje tih problema. Oni kao kakva bura, hujajući preko država župaju korene i raznose narode. Ono, zašto bi u mirno doba trebale decenije i vekovi, za vreme ratova vršava se za koji mesec i za koji godinu. Ne treba da se varamo, želimo li da rešimo to pitanje, možemo ga rešiti samo sad dok je rat. Ljudi, koji su posle 1918. god. vodili staru Jugoslaviju, mislili su da putem kolonizacije mogu razbiti manjinske etničke blokove u našim zemljama. Mi smo potrožili milijardu dinara naseljavajući dobrovoljce i druge koloniste po Vojvodini, Kosovu i Metohiji. U Vojvodini pomerili smo u roku od 20 god. razmer anaga u našu korist za nekoliko procenata, ali i pored toga u Bačkoj je ostala nemačka i mađarska većina. Na Kosovu i Metohiji, Arnauti su od 1918. god. do 1938. god. porasli više prirodnom priraštajem, nego što smo mi iselili kolonizacijom.

Zato je bez po muke uspelo Mađarima i Arnautima, da i to malo rezultata ponište isterujući naše koloniste iz Bačke, sa Kosova i Metohije. Da nam se to ne bi desilo i drugi put, vojska još u toku ratnih operacija, mora planirati i nemilosrdno da očisti od nacionalnih manjina ove krajeve, koje želimo da naselimo svojim, nacionalnim elementom. Neću da ulazim u detalje, kako to treba izvoditi. Ako bi se ovo stanovište načelno usvojilo, od ovog srca bih stavio na raspoloženje svoje znanje i svoja iskustva Vrhovnoj komandi narodno-oslobodilačke vojske i partizanskih odreda za izradu detaljnih planova po tom pitanju. Zasad, samo napominjem, da bezuslovno treba očistiti Nemce i Mađare iz sreзова u Vojvodini, koje sam naveo, a Metohiju, Kosovo i Polog od Arnaute.

Pored čišćenja od strane vojske u toku operacija, treba primeniti i druga sredstva, da bi se narodne manjine prisilile na iseljavanje. Pre svega, zbog njihovog držanja u ovom ratu, treba im oduzeti sva manjinska prava. Nemilosrdno treba staviti pred ratni sud sve one članove narodnih manjina, koji su se stavili na bilo koji način u službu okupatorima. Za njih treba stvoriti koncentracione logore, njihova imanja zapleniti, a porodice im isto poslati u logore, sa prvom prilikom prebaciti u njihove nacionalne države. U tom pitanju mnogo nam može pomoći u odnosu Mađara i Nemaca bratska sovjetska vojska. Prilikom čišćenja manjina naročito treba obratiti pažnju na inteligenciju i bogatije društvene slojeve. Oni su i inače bili prema nama najgori, najvernije služili okupatorima, najopasniji su kad ostanu na svom mestu. Radnička i seljačka sirotinja inače nije mnogo simpatizala nemački i mađarski fašizam, zato je ne treba ni goniti. Isto ovo važi i za arnautske begove, i arnautsku čaršiju. Oni isti ljudi, koji su služili za vreme stare Jugoslavije svima režimima, zarađivali pare na prijevornim poslovima, bili su naši najveći krvnici posle 1941. god.

Ima još niz pitanja u vezi sa iseljavanjem manjina, ako se tome pristupi. O njima čemo govoriti docnije.

Kolonizacija napuštenih zemalja

Od neobično velike važnosti je naseljavanje napuštenih sela i gradova od strane našeg sveta. Evo zašto. Interesi državi zahtevaju da se napuštene zemlje od manjina što pre naseli, da bi i njih i celu Evropu što pre stavili pred gotov čin. Privredni interesi države traže da se ovo etničko pomeranje izvrši sa što manje štete za privredni život naše države. Zato, napuštene zemlje ne smeju ostati neobrađene, fabrike moraju dalje da rade, a zanatske radionice da se ne zatvaraju. Sve to nije tako lako izvesti. Koliko god uneli volje, smisla za organizaciju i važne za izvođenje ovih poslova, mi nećemo moći izbeći privremena privredna šteta zbog iseljavanja narodnih manjina. To nas ne sme da odvraći od glavnog cilja, ali upravo stoga moramo preduzeti sve što je u ljudskoj snazi, da te štete svedemo na najmanju moguću meru. Ovo je pitanje tim važnije, što su naše manjine, naseljene po bogatim poljoprivrednim oblastima Vojvodine, Slovenije, Stare Srbije i Makedonije. Naročito Nemci drže u svojim rukama proizvodnju industrijskog bilja. Ako želimo da održimo našu šećernu, lanenu i konopičnu industriju, mi čemo se morati pobrinuti da brzo zamenimo proteranog nemačkog proizvođača. Isti slučaj je sa zanatstvom i industrijom. Preko 80% svih zanata u Vojvodini, nalazi se u rukama Nemaca! Mnogo manji procenat zanata u Hrvatskoj i Slavoniji, ali opet vrlo važan nalazi se u njihovim rukama. Nemci gospodare mlinarskom, pivarskom i konopičnom industrijom u Vojvodini, Mađari šećernom. Sve to moramo imati u vidu, i unapred spremiti aparat, koji će to sve preuzeti i osigurati pravilno funkcionisanje privrednog života i posle odlaska Nemaca i Mađara iz naših zemalja.

Da bi napuštene zemlje od manjina bile što pre obrađene, njih treba odmah naseliti našim svetom. Posle 1918. g. kod nas se kolonizacija izvodila sa dobrovoljcima i domaćim kolonistima. Dat im je zemljišni posed 5 hektara, nešto aleta i po negde zidane kuće. Posedi su bili i suviše mali, alat slab, nedostajala je stoka i zato su naše kolonije sporo napredovale. To tim pre, što su planinici iz Crne Gore, Hercegovine, Krajine i Like svodeni u barovite ravline Vojvodine, i teško se privikavali novoj klimi, novom načinu rada na zemlji, zato su mnogi od njih počeli rasprodavati svoje posede, i pred rat 1941. g. država je morala posredovati, da

spreći da te zemlje putem kupnje ponovo ne dođu u ruke narodnih manjina. Sad treba pristupiti poslu kolonizacije mnogo temeljnije, sa više ozbiljnosti i naučnih metoda.

Prilikom kolonizacije Narodno-oslobodilački pokret nalaziće se pred istim zadatkom kao i vlada stare Jugoslavije posle 1918. god. Najbolji borci pokreta regrutovani su se iz pasivnih krajeva južno od Save i Dunava i od strogaodnog sveta severno od tih reka. Seljaci iz hiljada popaljenih sela Bosne i Hercegovine, Crne Gore, Dalmacije, Like, Banije, Hrvatske i Srbije, zahtevaće od svojih vođa nagradu za svoje patnje, odtetu za svoja popaljena imanja. I oni će im morati nešto dati. Njihova kolonizacija po napuštenim nemačkim, mađarskim i armavutskim selima biće im najbolja nagrada. Ali, pritom se ne smeju praviti pogreške rađene posle 1918. god. Načelno, zemlja i imanja napuštena od manjina, treba prvenstveno davati partizanskim borcima i svima članovima Narodno-oslobodilačkog pokreta uopšte. Ali, pritom se mora početi od stanovišta, da zemlju uzme samo onaj, koji je voljan sam da je obrađuje. Zemlja je alatka, s njom se ne sme spekulirati. Zato, ona ne sme služiti kao nagrada ni najboljem borcu, ma koliko bio inače zaslužan, ako je neće sam da obrađuje. U novoj Jugoslaviji, ne sme da bude ni maših ni velikih spahija.

Prilikom naseljavanja Vojvodine, Kosova i Metohije, treba početi od jednog prvotnog stanovišta: ne rešava se problem agrarnog proletarijata u Jugoslaviji na taj način, što će se jedan mali njegov procenat pretvoriti u sitnog posednika. Taj se problem može rešiti, samo putem ubrzane industrijalizacije. Zato vovodinske ravni treba da posluže, ne kao smestište za koju stotinu hiljada gladnih Crnogoraca, Hercegovaca i Kraištika, nego kao poljoprivredna osnova za ishranu celokupne države, za njenu industrijalizaciju. Polaznici sa ovog stanovišta, mi višak hrane u Vojvodini za ishranu ostale države možemo dobiti na dva načina: 1) da stvaramo putem kolonizacije veće seoske posede od 5 hektara, koji će veliki deo svojih proizvoda izvesti na pijacu. Dugi je način, da državna vlast zadrži dobar deo zemalja napuštenih od manjina za sebe, i da ih obradi u svojoj režiji. Da se kombinovati i jedno i drugo rešenje, i to bi može biti bilo najzgodnije. Ne mogu dovoljno da podvučem značaj ovog pitanja, prostor mi ne dozvoljava da u njega ulazim detaljnije.

Pitanje industrije i zanatstva je isto tako važno kao i poljoprivredno, samo to će se mnogo lakše rešavati. Poljoprivrednu industriju u Vojvodini treba stativovati. Isto to uraditi sa svima velikim neprijateljskim preduzećima po državi. Sa zanatima neće biti tako lako, ali bi se i tu dalo mnogo učiniti, pomažući domaće zanatlije i njihove pomoćnike, da preuzmu napuštene zanatske radnje.

Nebižno je važno pitanje u vezi napuštenih zemalja od strane nacionalnih manjina, da kolonizacija bude vršena po svima propisima međunarodnih običaja i prava. Zato, treba što pre potražiti odobrenje saveznika i već sad se potruditi, da nam se dade pravo konfiskovanja imanja neprijateljskih manjina. Državna komisija za ratne krivice morala bi staviti na raspoloženje materijal kojim bi mogli svetskom javnom menjenju i saveznicima dokazati, šta su svo počinili narodne manjine po našim zemljama u ovom ratu. Ovaj predlog sam trebao staviti ranije, ali sam izostavio, pa ga ovde ubacujem.

Organizacija posla

Već smo podvukli značaj čišćenja manjina još u toku ratnih operacija. Zato je uloga vojske u ovom poslu najznačajnija. Ona je ta, koja ima da primeni oružanu silu pri izbacivanju manjina iz naše države. Zato je od prvoklasne važnosti, da naši vojni komandanti, u predelima naseljenim Mađarima dobiju precizna uputstva, šta i kako da rade. Još bi najbolje bilo osnovati pri Vrhovnoj komandi narodno-oslobodilačke vojske i partizanskih odreda poseban odelak, koji bi imao zadatak da se brine o čišćenju manjina još u toku rata. Taj odelak skupio bi oko sebe jedan mali broj stručnjaka, poznavaoica manjinskih problema u pojedinim našim zemljama. Oni bi Vrhovnoj komandi davali potreban stručni materijal i u detalje izrađivali predloge, kako da se postupi sa raznim manjinama po našim zemljama, još u toku rata. Vojska bi u prvo vreme dok se ne stvore civilne vlasti, osim protjerivanja manjina, morala preuzeti na sebe i čuvanje napuštenih objekata i instalacija. Ona bi morala, može biti, da se pobrine i za jesenje setvu. Sve se to može izvršiti samo onda, ako se stvori poseban aparat preko koga će se to raditi. Njega treba zadržati kod vojske i onda, kad olo pitanje pređe u nadležnost nekog ministarstva ili poverništva.

Zamršenost poslova oko iseljavanja koga miliona nacionalnih manjina iz naše države i naseljavanje stotina hiljada našeg sveta po napuštenim selima i gradovima, zahtevaju stvaranje jedne posebne ustanove, koja će sve te poslove voditi. Tu ustanovu, ministarstvo ili poverništvo, treba što pre stvoriti. Mi smo posle 1918. g. imali Ministarstvo agrarne reforme. Ono je imalo zadatak, da putem agrarne reforme zadovolji glad jednog dela našeg seljaka za zemljom. U osnovi uzeti, organizacija tog Ministarstva nije bila hrđava, ako ono nije ispunilo kako treba svoj zadatak, to je krivica do njegove birokratije i do ne sposobnosti naših partijskih političkih vođa. Sve od 1918. g. imao sam priliku, da pratim rad činovnika toga ministarstva. Ono se vrlo brzo korumpiralo, birokratizovalo, i Ministarstvo je godinama postojalo ne zbog kolonista, već zbog svojih činovnika. Od 1,000.000.000 din. koliko je stara Jugoslavija izdala na agrarnu reformu po proračunima poznavaoaca, samo 200.000.000 otišlo je za koloniste, a oko 800.000.000 progutale su činovničke plate. Pri organizovanju novog Ministarstva za kolonizaciju, ovo se mora izbeći. Zato se ovaj posao ne sme poveriti starim činovnicima Ministarstva poljoprivrede Odeđenja za Agrarnu reformu. U njega se moraju potražiti i dovesti ljudi, koji će shvatiti značaj pitanja i biti spremni da svo svoje vreme i energiju utroše na ovaj veliki posao. Zato, prilikom carivanja ovog Ministarstva, koje će inače biti privremeno, treba putem posebne Uredbe omogućiti izbor činovnika iz privatnih i javnih preduzeća za taj posao. Njima treba dati dobre plate, osigurati napredovanje, ali zato nemilosrdno se obračunati sa svakim od njih, koji podlegne korupciji. A korupcija u ovoj vrsti poslova, gde se raspolaze sa milionima tuđeg imanja, uvek je bilo, pa će i biti.

Podrobnije izlaganje kako da se organizuje ovo Ministarstvo odvelo bi daleko. Zasad napominjem, da pored strogog izbora činovništva treba pojačati nadzor nad njegovim radom preko Narodno-oslobodilačkih odbora. Ovi odbori, mogu igrati vrlo veliku ulogu u rešavanju pitanja kako da se isele manjine i kako da se naselje novi kolonisti. Federativna vlada i onako će morati po ovom pitanju da veliki deo poslova prepusti Narodno-oslobodilačkim odborima u pojedinim pokrajinama. To treba imati u vidu, kad se izrađuju smernice naše kolonizacione politike. Samo već unapred treba ograničiti delokrug rada ovakvog ustanova. Sukob kompetencija u ovakvim pitanjima može da zakodji svako pravilno otpravljanje poslova. U ovom trenutku, za nas u pored vojaka, najvažniji činilac Narodno-oslobodilački odbori na terenu. Ono ogromno ogorčenje, što se nakupilo u duši naših naroda u toku ovog rata, protiv narodnih manjina zbog njihovih zločina, počinjenih nad nama, dolazi do izraza u svim našim pokrajinama u neodoljivom naletu našeg sveta protiv tih manjina. Tu mržnju i neutoljivu želju naših masa da raščiste sa manjinama, treba konstruktivno iskoristiti. Ona ne sme da se izvrgne u anarhiju i pijačku, nego ima da posluži državnim ciljevima, koje smo naveli. Zato, treba što pre uputiti precizna uputstva Narodno-oslobodilačkim odborima po celoj zemlji, šta i kako imaju da rade. Ti odbori, imaju da organizuju protjerivanje manjina, ali isto tako i da se pobrine, da se napuštena imanja očuvaju, zemlje obrade, radionice i fabrike očuvaju. Može biti, da bi bilo dobro, počev od seoskih odbora, do zemačkih stvoriti svugde posebne sekcije za ovo pitanje. Od samog početka treba naviknuti naše ljude, da se zna ko za šta ima pravo, ali ko i za šta odgovara. Ovo pitanje je tako važno, da bi može biti bilo vrlo korisno, da Maršal Tito, kao Vrhovni komandant Narodno-oslobodilačke vojske izdajući uputstva vojsci, izda što pre i posebna uputstva Narodno-oslobodilačkim odborima, kako da se postupi po ovom pitanju. Pitanje je vrlo hitno, a osnivanje posebnog Ministarstva i stvaranje njegove organizacije traži dosta vremena.

Isto toliko mogu biti korisni Narodno-oslobodilački odbori i za dovođenje kolonista u napuštena sela, koliko i pri čišćenju manjina iz njih. Već sam podvukao da je jedan od glavnih razloga neuspjeha naše kolonizacije od 1918 - 1941. g. bio taj, što su zemlju dobijali ljudi, koji je sami nisu hteli obrađivati. Ovaj put ta se pogreška mora izbeći. Mi moramo pronaći puta i načina da za kolonizaciju pridobijemo seljake, domaćine. Ti se vrlo teško kreću, ali kad se jednom presele u novo mesto, vrlo se ukorene. Narodno-oslobodilački odbori po našim zemljama odelke ćemo dobiti kolonista, imali bi zadatak, da vrstvu ovu vrstu kolonista za iseljavanje. Oni bi isto tako morali da se pobrine, kako popuniti nedostatak zanatlija i stručnog radništva po Vojvodini posle protjerivanja Nemaca. Tome poslu mnogo bi mogli pripomoći razna stručna i staleška udruženja, komore, zadruge, sindikati. Preko njih bi naročito bio olakšan posao preseeljavanja gradskog stanovništva.

Pitanje organizacije celog posla oko iseljavanja narodnih manjina i nove kolonizacije, nabacio sam ovde samo u glavnim crtama. Ima još mnogo stvari o kojima će se morati razmisliti, ali otišlo bi se suviše u pojedinosti. Ostavivmo to za sleđaj detaljnijeg proučavanja celog problema. Reći ću nekoliko reči o neposrednim zadacima po ovom pitanju, koji se sad već nameću. Dok mi raspravljamo, treba li iseljavati ili ne manjine, kako bi i na koji način naselili opuste zemlje, vihor rata, huji preko naših zemalja. Iz svih krajeva, gde se vode ratne operacije, stižu izveštaji da se naše narodne mase nemilosrdno obračunavaju sa onim narodnim manjinama, koje su u ovom ratu bile protiv nas. Tu narodnu bujicu, treba što pre kanalisati. Najvažnije, što bi sad odmah trebalo uraditi bilo bi: 1) Izdati uputstva vojsci, Narodno-oslobodilačkim odborima šta da rade, 2) Kod bratske sovjetske vojske preduzeti korake, da nam pomogne u čišćenju Nemaca i Mađara, 3) Preduzeti sve mere da se napuštene zemlje još jesenas urade, a fabrike i radionice očuvaju, 4) Početi odmah sa naseljavanjem opuštenih sela i gradova sa našim svetom, zabraniti svaku pijačku i raspolaganje sa imovinom neprijateljskih naroda pod pretnjom smrtno kazne.

To bi bile prve mere, koje bi se morale odmah preduzeti. Ostale poslove, započeti što pre. Zaboravio sam da napomenem, da je vrlo važno ona imanja po gradovima i selima, koja ćemo dati kolonistima, odmah i preneti na njih. U staroj agrarnoj reformi, činovnici, politički kortheli terali su čitavu trgovinu sa sirotim kolonistima, sad im dajući, sad im oduzimajući zemlje. To sad treba izbeći. One zemlje, koje se daju seljacima, treba na njih i preneti, isto tako kuće i zanatske radionice. Drugo je pitanje da li se tom prilikom seljaci mogu vezati, da moraju pristupiti zadrugama za zajednička obrađivanja zemlja. Mislim, da bi to bilo najbolji način, kako da se pomoću savremenih poljoprivrednih mašina zemljišta bolje obrade, i o tom bi trebalo više govoriti, jer je pitanje vrlo značajno. Napominjem samo, da bi se zajedničko obrađivanje zemljišta kod nas dalo najlakše izvesti, baš u onim krajevima, gde se bude vršila ova kolonizacija.

Zaključak

Moj referat o manjinskom problemu ispio je može biti preopširan. Međutim, pitanje je od tako velikog značaja za naš državni život, da se sve bojim da nisam šta ispuštio. Može biti nikad neće nam se prubiti ovakva prilika da svoju državu napravimo etnički čisto našu. Svi veliki problemi današnjice u našoj državi, bili oni od nacionalno-političkog, socijalnog ili privrednog značaja, mogu neki manje, neki više i da prečkaju na svoje rešavanje. Međutim, manjinski problem, ako ne rešimo sad, nećemo ga nikad rešavati. Uzdajem se, da će ljudi, koji vode Narodno-oslobodilački pokret isto tako znati oceniti značaj ovog pitanja kao ja, i da će pristupiti njegovom rešavanju s istom energijom i samopozrtvovanjem, sa kojim su 1941. god. upuzili u strasnu borbu za oslobođenje i stvaranje nove Demokratske Federativne Jugoslavije. Ako ovaj referat ma i malo doprinese tome cilju, on je ispunio svoj zadatak.

Beograd, 3. novembar 1944. godine

profesor Univerziteta Vasa Čubriović

(Arhiv Srbije, Beograd)

Proklamacija nemačkih prognanika iz zavičaja

Svesni svoje odgovornosti pred Bogom i ljudima, svesni svoje pripadnosti zapadno-hrišćanskoj kulturi, svesni svog nemačkog porekla, sagledavajući zajednički zadatak svih evropskih naroda, mi izabrani predstavnici miliona prognanika iz zavičaja, nakon temeljnog razmišljanja pretraživanja svoje savesti zaključili smo da nemačkom narodu i svetskoj javnosti pretstavimo dostojanstveno obrazloženje određenih prava i obaveza koje nemački prognanici iz zavičaja vide kao polazni osnov i neophodni preduslov za uspostavljanje dok se ovo pravo ne ostvari i za nas mi ne možemo da budemo osuđeni da smo po strani i odgovarajuće i slobodne Evrope.

1. Mi prognanici iz zavičaja se odričemo svake osvete i odmazde. Naša odluka je svetao spomenik beskrajne patnje čovečanstva, a naročito u poslednjih deset godina.

2. Mi ćemo svim silama podržati svaki poduhvat koji vodi ostvarenju Ujedinjene Evrope u kojoj će svi narodi živeti bez straha i nasilja.

3. Mi će mo odlučnim i neumornim radom uzeti učešće u obnovi Nemačke i Evrope.

Mi smo izgubili svoj zavičaj. Ljudi bez zavičaja su tuđinci na zemlji. Bog je svim ljudima odredio zavičaj. Ljudi koji su silom odvojeni od svog zavičaja su duhovno ubijeni. Mi smo dopali ove sudbine i preživeli je. Stoga se osećamo pozvani da zahtevamo da se pravo na zavičaj, kao jedno od Boga darivanih osnovnih ljudskih prava, svima prizna i ostvaruje. Sve neangažovani, već delujemo u zvaničnoj formi sa ostalim delovima našeg naroda u atmosferi punoj razumevanja i bratstva.

Zato tražimo i zhtevamo danas isto kao i juče:

1. Isto pravo svim građanima ne samo pred zakonom, nego i u svakodnevnom životu.

2. Pravednu i osmišljenu podelu bremena poslednjeg rata na ceo nemački narod i istinsko sprovođenje ovoga načela.

3. Suštinsku integraciju svih staleških grupa prognanika iz zavičaja u život nemačkog naroda.

4. Aktivno uključenje nemačkih prognanika iz zavičaja u obnovu Evrope.

Narodi sveta trebalo bi da kao svoju suodgovornost osećaju sudbinu svih prognanika iz zavičaja kao najveću patnju ovoga vremena. Narodi treba da se ponašaju tako kao što odgovara njihovim hrišćanskim obavezama i savesti. Narodi bi morali sudbinu nemačkih prognanika iz zavičaja, kao i svih izbeglica shvatati kao svetski problem čije je rešenje najviša moralna obaveza i odgovornost. Mi pozivamo ljude i narode dobre volje da prionu na posao i da se iz krivice, nesreća, patnji, bede i siromaštva nađe put u bolju budućnost,

Izvor: Deklaracija "Pravo na zavičaj"

(Dokumentacija Kongresa o ljudskim pravima u Bonu, datum; 28. i 29.10,1961. godine)

Nemci u Srbiji i Crnoj Gori

Dokle smo stigli u izboru Nacionalnog saveta

Stjepan. A. Seder

Završava se i četvrta godina od kako je donet Zakon o zaštiti sloboda i prava nacionalnih manjina (26. februar 2002.), koji je konstituisao instituciju Nacionalnih saveta pri nacionalnim manjinama u SCG. Nacionalni saveti predstavljaju zakonite institucije vlasti u SCG i poverene su im određene nadležnosti u sferi jezika i pisma, obrazovanja, kulture i informisanja. Ovo svoje pravo su nacionalne manjine shvatile i kao svoju odgovornost pred sobom i budućnošću i ubrzo su mađarska, rumunska, hrvatska, slovačka... manjina konstituisale svoje nacionalne savete.

Nemačka nacionalna manjina, na žalost, još uvek nije na tom planu učinila skoro ništa. Započete aktivnosti za izbor nacionalnog saveta, koji objektivno za nemačku nacionalnu manjinu, zbog njene malobrojnosti, predstavlja ozbiljan problem, su posle izvesnog vremena i suočavanja sa teškoćama, utihnule. Tome je doprinela dispergovanost i nedovoljno dobra organizovanost nemačke nacionalne manjine u SCG, ali više od toga, i nedovoljna spremnost tadašnjih nosilaca aktivnosti na aktivno suočavanje sa problemima, kao i nekooperativnost, isključivost i želja za liderstvom. Ova ocena ne bi bila potpuna, ako ne bismo rekli i da su pojedini ugledni ljudi iz nemačke nacionalne manjine uskratili podršku ovim aktivnostima.

Kada su se nosioci ovih aktivnosti suočili sa činjenicom da Nacionalni savet neće moći biti obrazovan sa, do tada preduzetim aktivnostima, iznedrili su ideju da do izbora Nacionalnog saveta naša zajednica dođe "prekim putem". Naime, ispred Nemačkog udruženja Donau, a kasnije ponovljeno ispred Saveza nemačkih udruženja SCG, je odaslat zahtev Ministarstvu za nacionalne manjine da za našu nacionalnu zajednicu olakša uslove za izbor nacionalnog saveta (smanjivanje broja elektora sa 30 na 20 elektora). Ove ideje se kao član nemačke nacionalne zajednice stidim. Njeni autori nedvosmisleno poručuju da nismo u stanju da oformimo nacionalni savet nemačke nacionalne manjine u skladu sa zakonom, a sve ostale nacionalne zajednice su to bile u stanju da urade. Postavlja se pitanje kako ćemo se uhvatiti u koštac sa znatno složenijim pitanjima koja tek dolaze na dnevni red - pitanjima jezika i pisma, obrazovanja, kulture i informisanja, ako nismo u stanju da obavimo ovaj, po svojoj prirodi jednostavan i do kraja, ipak, samo tehnički posao.

Iz nemačkih udruženja u našoj matici su nam, sagledavajući svu problematiku dotadašnjeg neuspeha, preporučili da se aktiviramo i preporučili da se u ove aktivnosti uključe i ljudi koji su do tada bili isključeni iz istih. U pokušaju da se sugestije iz matice sprovedu nosioci aktivnosti nailaze, kako na podršku i dobar prijem za nastavak aktivnosti, tako i na opstrukciju i to od organa i ljudi koji bi trebalo da ovoj akciji pruže nedvosmisleni i najozbiljniji podršku. Ovoj novoj aktivnosti se usprotivio i Savez nemačkih udruženja, u kome poseban položaj zauzima Nemačko udruženje Donau, i zabranilo bilo kakve aktivnosti prema udruženjima, članicama Saveza!?

I šta nam sada preostaje? Kako da se organizujemo, a da sačuvamo svoje dostojanstvo, ako leaderske ambicije toliko zaslepljuju njihove protagoniste, da u potpunosti zanemaruju i minimalni interes naše zajednice. Sasvim je sigurno da naša zajednica ima snage da se izbori sa ovim problemima. Treba samo da se sva udruženja angažuju kako bismo sakupili predloge za neophodnih trideset elektora i da se izborimo sa organima i pojedincima koji opstruiraju ove aktivnosti i na taj način sprečavaju izbor nacionalnog saveta. Ako znamo da pred zakonodavnim telom SCG stoje ozbiljniji problemi, nego što je donošenje zakona o izboru nacionalnih saveta, pogotovo što je to uređeno, kao privremeno rešenje, Pravilnik i način za izbor postoji, onda kao jedino rešenje preostaje da organi i ljudi koji su ove aktivnosti opstruirali, počnu da saraduju i uspeh neće izostati.

P.S.

Pošto je ovaj tekst već bio napisan i dat u obradu za štampu, predsednik komisije za izbor elektora je sazvaio Komisiju koja se sastala 25. o3. 2006. u Feketiću. Komisija je donela odluku o nastavku aktivnosti za izbor elektora, pošto su se prethodno svi članovi komisije i predsednici udruženja koja su uzela aktivnosti u izboru elektora izjasnili da nedvosmisleno podržavaju dalje aktivnosti u tom pravcu. Na toj sednici je utvrđen i redosled aktivnosti, kao i rokovi do kojih se pojedine aktivnosti imaju završiti. Kao rok do koga aktivnosti u prikupljanju elektora imaju biti završene utvrđen je kraj septembra.

Rečitost mûka 60 godina ćutanja o sudbini naših Nemaca

Nadežda Radović

Po pozivu Vojvođanske akademije nauka i umetnosti glavna urednica FEN-STER-a i autorka knjiga Dunavske Švabice I i II Nadežda Radović održala je 7. decembra 2005. godine predavanje "Rečitost muka - 60 godina ćutanja o sudbini Podunavskih Nemaca".

Predavanje je bilo izuzetno posećeno, a među prisutnima su, pored članova VANU i njihovih gostiju, zapaženi i profesor dr Zoran Žiletić, predsednik Društva za srpsko-nemačku saradnju, Stjepan A. Seder, predsednik Nemačkog udruženja za dobrosusedske odnose KARLOWITZ, Andreas Birgermajer, predsednik Nemačkog udruženja DONAU, Anton Beck, predsednik nemačkog udruženja u Somboru i Gerhard Burbach, predsednik Saveza nemačkih udruženja i Dušanka Manić savetnica u Sekretarijatu za propise upravu i nacionalne manjine IVAP Vojvodine.

Kada me je gospodin Miloš Tešić pozvao da u Vojvođanskoj akademiji nauka i umetnosti održim predavanje o vojvođanskim Nemcima, neminovno mi se postavilo pitanje: odkud' baš ja? Godinama pišem van mainstream-a, ne mogu da se pohvalim da su se institucije interesovale za ono što radim ili da sam u tom poslu osetila institucionalnu podršku, makar moralnu. Bavim se pitanjima za koja se retki interesuju, govorim o skrajnutim, zaboravljenim, obespravljenim muškarcima i ženama. Iz te perspektive dublje razumem i svet i sebe. A kad jednom zauzmete 'mesto obespravljenog', kad poželite da obelodanite njegove/njene razloge, da im date snagu vlastitog glasa, ostaje vam da delite sudbinu obespravljenog. Moćne institucije se poglavito bave 'velikim istorijskim temama', raspravljaju o nacionalnim interesima, istorijskom pravu, sudbini i pravima onih društvenih grupa u čijim rukama je moć, vlast i novac. Sudbina žena, tabuiziranih društvenih grupa, proteranih, opljačkanih, obespravljenih teško postaje tema, jer se niko pametan time ne bavi, pošto bavljenje tim pitanjima donosi samo nevolje.

Za očekivati bi bilo da šezdesetogodišnji muk o sudbini podunavskih Švaba ili, ako hoćete, naših Nemaca u instituciji ovako visokog ranga razjašnjava neko od profesionalnih istoričara, da o umetnicima i umetnicama iz redova podunavskih Nemaca koji su netragom nestali iz ovdašnjih istorija umetnosti, udžbenika, o kojima nema monografija progovore istoričari umetnosti, da o piscima čiji opus (toponimi, atmosfera, imena) je prevashodno vezan za Vojvodinu, iako su dela nastajala tamo daleko u Nemačkoj i Austriji, priču započnu istoričari književnosti, itd.

Složićemo se da sudbine naših Nemaca prekriva šezdesetogodišnji muk.

Svi smo u proizvodnji tog muka učestvovali. Doduše, da ne budem prestroga, postoje nijanse, ali muk je imao konsenzus. Da nije, mogli bismo da se pozovemo na ime bar jednog disidenta koji nije pristao da ćuti o etničkom čišćen-

ju preko pola miliona podunavskih Nemaca, o pedeset i jednoj hiljadi žena, dece i staraca koji su umrli u logorima pošto je Drugi svetski rat bio završen, o ogromnoj imovini koja je ljudima oduzeta samo zato što su bili Nemci.

Muk je dovoljno rečit, da nas oda. A sa druge strane, nije ga jednostavno ni prekinuti. Ja sam se rodila kad su naše Švabe već uveliko bile logorisane. Pre no što sam počela da pišem o dunavskim Švabicama upoznala sam tek dve žene nemačkog etničkog porekla. Nijedna nikada nije pričala o svom poreklu. Ali, sve je bilo belodano. Da sam zagrebala, priča bi ugledala svetlo dana. Ali, nisam. Obe ove žene upoznala sam kao devojčica, a već sam bila istrenirana da ne čeprkam po onome o čemu se ne sme govoriti. Jedan vojvođanski pisac, moj vršnjak, mi je rekao da mu roditelji nisu ništa govorili o strahovima koje su proživeli, nevoljama koje je čitava porodica imala samo zato što su Mađari. Ni sa najbližima se mračna tajna porekla nije smela podeliti. Ljudi su želeli da poštede decu, prijatelje, druge. Tako je brigom za druge, ali i terorom, proizvodnjom straha, pretnjom koja je nedefinisana lebdela negde iznad nas muk opstajao.

A kad su pretnje počele da nestaju, bilo nas je sramota. Valjda? Tako mogu da objasnim ćutanje koje i dalje traje. Ili možda ne znamo odakle da počnemo. Ili se pitamo: ako počnemo, dokle ćemo stići? Hoće li stare nepravde proizvesti nove? Može li se nepravda posle šezdeset godina uopšte popraviti?

Kad iz jedne male zemlje, a i SFRJ, FNRJ ili DFJ je bila mala zemlja, nestane njena najveća nacionalna manjina, preko pola miliona ljudi i o tome se ćuti pola veka, to zahteva utvrđivanje činjenica, ozbiljnu analizu, suočavanje sa predrasudama, falsifikatima, istorijskim kontekstom, važećim pravilima minulog vremena, sa nama samima.

Nemci su u Vojvodini bili starosedeooci, tri veka su živeli u Panoniji. Stigli su neposredno pošto je austrijska carevina pozvala Srbe sa Kosova u Vojvodinu. "Prvoj smrt, drugoj pat-

nja, trećoj hleb" - govorilo se za generacije doseljenika Švaba u Vojvodinu. Knjiga sa ovim naslovom Stjepana Sedera potanko dokumentuje istoriju sremskokarlovačkih Nemaca. Iz matrikula sremskokarlovačke Crkve Prevetog Trojstva Seder je izvukao datume rađanja i umiranja nemačkih doseljenika. Kratko su živeli prvi doseljenici. Umirali su od malarije, kolere, boleština koje su išle uz močvare i bare razlivenog Dunava. Mnogo rada i znanja je uloženo da se izgrade nasipi, isuš i kultiviše zemlja, da vojvođanska sela i gradovi dobiju urbanu strukturu, da domaćinstva budu organizovana poput onih u razvijenoj Evropi, da hrana bude oplemenjena mirisima i ukusima začina čija semena su bila deo obaveznog paketa svakog doseljenika. Svojim Nemcima, pre svih ostalih, Vojvodina ima da zahvali za urbanu strukturu i poslednjeg sela, za naprednu obradu zemlje, za življenje u evropskim varošima, a ne u balkanskim kasabama. Većina Vojvođana govorila je bar tri jezika: srpski, mađarski, nemački, a često i slovački, rumunski, ukrajinski... Različite kulture su se međusobno prožimale. Ljudi nisu živeli jedni pored drugih, nego jedni sa drugima. Danas bismo to mogli imenovati kao interkulturalnost, koja je viši stepen zajedništva od multikulturalnosti o kojoj govorimo kao o poželjnom stanju odnosa u opštoj netoleranciji i isključivanju drugog i drugosti. Ispomagali su se. U lošim vremenima komšije su spasavale jedni druge. Bilo je tenzija, zađevica, netrpeljivosti, ali većina Nemaca i Nemica sa kojima sam prilala vojvođanski Heimat pamti po dobru. Kako je došlo do etničkog čišćenja? Ako imate ljude uverene da ih ne može snaći nikakvo zlo jer nikome nisu ništa loše učinili, a onda ih zadesi logor, glad, mučenje, oduzimanje imovine, proterivanje; ako je slična situacija bila i nakon Prvog svetskog rata, pa odmazde nije bilo, odakle je zlo došlo?

Nije teško utvrditi odakle. Kako to inače biva, na početku svega je reč, a to znači reč najumnijih među nama, nažalost reč jednog akademika. U elaboratu profesora dr Vase Čubrilovića, od 3. novembra 1944. upućenom Prezidijumu skupštine Narodne Republike Srbije izveden je zaključak:

"...Može biti nikad neće nam se pružiti ovakva prilika da svoju državu napravimo etnički čisto našu. Svi veliki problemi današnjice u našoj državi, bili oni od nacionalno-političkog, socijalnog ili privrednog značaja, mogu neki manje, neki više i da pričekaju na svoje rešavanje. Međutim, manjinski problem, ako ne rešimo sad, nećemo ga nikad rešavati. Uzdám se, da će ljudi, koji vode Narodno-oslobodilački pokret isto tako znati oceniti značaj ovog pitanja kao ja, i da će pristupiti njegovom rešavanju s istom energijom i samopožrtvovanjem, sa kojim su 1941. godine ugazili u strašnu borbu za oslobođenje i stvaranje nove Demokratske Federativne Jugoslavije. Ako ovaj referat ma i malo doprinese tome cilju, on je ispunio svoj zadatak." - kaže na kraju akademik Čubrilović. (Izvor: Arhiv Srbije)

U elaboratu profesora Čubrilovića apostrofiraju se 'po pitanju važnosti' proterivanja Nemci, Mađari, Arnauti, Italijani i Rumuni.

Ovaj Čubrilovićev elaborat je upravo primer diskursa koji se neguje u institucijama od nacionalnog značaja. Pokušavam da dočaram atmosferu jednog novembra na kraju Drugog svetskog rata. Bilo je hladno. Mora da je glad morila

ljude. O zadovoljavanju drugih potreba teško da se moglo govoriti. Među ljudima strah, neizvesnost, sremski front guta mladost, a akademik Čubrilović brine nacionalne brige, pre svih ostalih. Ne znam da li je to što sam žena razlog da prema ovakvoj vrsti tekstova osećam prezir jednak preziru koji je autor tog teksta pokazao prema životu i ljudima. Iste takve lovce u smutnim vremenima posmatrala sam, i naravno suprotstavljala im se, devedesetih dok su podsticali krvave rasplete zarad besmislenih sanja o etnički čistim prostorima u vremenu kada je svet postajao globalno selo. Da smo priču o sudbini naših Nemaca ranije otvorili, pitam se da li bi logika Miloševićeve vlasti imala podršku većine koju je imala.

Interesantno je pratiti i vokabular Čubrilovićevog teksta i onih potonjih produciranih u SANU. U njima dominiraju reči 'konačno rešenje', 'nacionalni interes', 'etnička čistoća'.

Dakle, na kraju Drugog svetskog rata došlo je do spoja čežnji srpskih nacionalista i nove komunističke vlasti, prevladala je logika šćara za svoje. Nemci nisu u tom trenutku mogli računati na uticaj i pritisak međunarodnih faktora. Uostalom bili su iz mnogih razloga prvoapostrofirani. Bili su najbogatiji, Nemačka je izgubila rat, sličnu sudbinu su doživljavali i u drugim zemljama. U istom periodu etnički je očišćeno četrnaest miliona Nemaca (iz Čehoslovačke, Mađarske, Sovjetskog Saveza, Poljske, Rumunije...). Odlukom o oduzimanju i podržavljenju imovine pripadnika nemačke manjine ("Odluka o prelazu u državno vlasništvo neprijateljske imovine, o državnoj upravi nad imovinom ne-prisutnih osoba i o sekvstru nad imovinom koju su okupatorske vlasti prisilno otuđile") Predsedništva AVNOJ-a, od 21. novembra 1944. Nemci su kolektivno kažnjeni i obespravljani. Izuzeti su samo oni koji su aktivno podržavali NOP ili bili pripadnici NOV. Ova odluka je početak užasa koji je zadesio naše Nemce. Imovinom koju su Nemci sticali tokom tri veka nagrađeni su pobednici. Sve je to bila organizovana državna pljačka. A Nemci su deložirani iz vlastitih kuća, logorisani, predati sovjetskim vlastima kao robovska radna snaga za rad u rudnicima i seču šuma... Logori su bili podeljeni na one za radno sposobne i za starce i decu. U tim logorima je umrla 51000 žena, dece i staraca za tri ipo godine uglavnom od gladi i namerno nesuzbijanih bolesti. U Sovjetskom Savezu prisilni rad nije preživelo 2000 naših Nemaca. Ako se ovim brojkama pridruži 9500 Nemaca koji su pobijeni u prvom naletu bez suđenja, optužbi i odbrane i 1500 civila koji su stradali u napadima na naselja dolazimo do brojke od 64000 hiljade stradalih nemačkih civila. Teško da bi se ovim ljudima mogla pripisati bilo kakva krivica. Oni koji su učestvovali u zločinima blagovremeno su pobjegli. Nisu čekali pravdu pobednika.

Mali deo dokumenata o stradanju naših Nemaca je dostupan. Logorske arhive nisu date na uvid javnosti. Pitanje je postoje li uopšte ili su 'blagovremeno' uništene? Da Nemci nisu sistematični i brižljivi prema svojoj prošlosti ne bismo imali uvid u brojke. U kontaktima sa kulturnim centrima podunavskih Nemaca imala sam priliku da vidim tomove autentičnih izjava naših Nemaca koji su prošli kroz logore, pažljivo sakupljene spiskove logorisanih, likvidiranih, pomrlih, onih koji su pobjegli iz logora, planove sela i gradova sa upisanim vlasnicima kuća, bašti, njiva. Naši Nemci su dokumentovali

za budućnost. Znali su da nepravda ne može biti poredak stvari za uvek. U nekoliko kulturnih centara podunavskih Švaba čula sam rečenicu "Oprostiti, ali ne zaboraviti". U skladu sa tom rečenicom oni su beležili svoju istoriju o kojoj mi nismo hteli ništa da znamo.

Treba reći i da je preko pola miliona građana i građanki Srbije našlo posao i dom u Nemačkoj, da oni tamo nisu građani drugog reda i da je zahvaljujući novcu koji šalju u matičnu zemlju bar tri puta toliko ljudi moglo da poboljša standard života i preživi avanturizam ovdašnjih vlasti i pakao u koji nas je vlast gurnula devedesetih.

Ostaje mi da odgovorim kako sam stigla do sudbina podunavskih Nemaca i kako vidim mogući razvoj nemačkog pitanja.

Beležila sam ženske životne priče. Radila sam u međunarodnom projektu Sećanje žena...traganje za identitetom žena u socijalizmu. Socijalizam je bio urušen, a generacije žena koje su veliki deo života provele u njemu su biološki nestajale. Kako su žene prilježne, tako je i grupa žena okupljena oko ovog projekta prionula da zabeleži priče žena. Izabrale smo žene vezane za Filozofski fakultet u Beogradu jer je reč o reprezentativnoj obrazovnoj instituciji, uvek po malo nepokornoj, žene koje su se bavile uobičajenim ženskim zanimanjima, izbeglice i u četvrtoj grupi je trebalo da zabeležimo priče žena o čijim sudbinama najmanje znamo. Kandidovala sam podunavske Nemice. Tako je počelo. Otvorila sam bezdan nepravdi iz ugla kojem i najmaliciozniji teško da su mogli prigovoriti. Napisala sam četiri knjige: Dunavske Švabice I i II, Dečak iz komšiluka - životnu priču Stefana Bartha iz Futoga zajedno sa Stefanom Barthom i Švapčiči iz poslednjeg transporta. Poslednje dve čekaju zainteresovanog izdavača. Sa grupom intelektualaca i intelektualki pokrenula sam časopis Fenster - poverenje, pomirenje, poštenje.

Zašto smatram da je važno da ove bolne stranice istorije naših Nemaca otvara Srпкиnja? Nemaca ovde ima tek sporadično, nekoliko hiljada. Odgovornost za obelodanjivanje zločina koji su im učinjeni je na većinskom narodu. Ako moja generacija ne otvori ovaj tabu, računice će plaćati naši unuci. Zlo se ne sme prećutati, pre svega zbog vlastitog naroda. Možda će pravda time biti zadovoljena tek simbolično i prekasno, ali bolje ikad nego nikad.

Radeći na časopisu upoznala sam se sa delima izvanrednih umetnika o kojima da gotovo ništa nisam znala: Robertom Hammerstiel-om, Sebastianom Leicht-om, Ferencem Eisenhut-om, Jozefom Elter-om, Stefanom Jeger-om, Oskarom Sonnenfeld-om... Svi oni su slikali i vajali potaknuti čežnjom za Heimat-om, za Vojvodinom. Njihova dela pripadaju svetskoj kulturnoj baštini, slave ime zemlje koja ih je odbacila, koja ne pokazuje i dalje da su oni njeni. Slično je i sa piscima. Zahvaljujući naporima profesora Tomislava Bekića imali smo priliku da upoznamo izuzetno delo Johanesa Vajdenhajma, Vrbašani-

na. Ali, još su nam nedostupne knjige Franca Hutterera iz Futoga, Franca Bahl-a iz Čelareva i istoričara književnosti podunavskih Nemaca Antona Scherer-a. Najmanje što možemo da uradimo je da njihova dela vratimo u naš kulturni milje. Ona tu pripadaju. Sa svake stranice Vajdenhajmovih pripovetki struji dah Vojvodine. Skromno bih ustvrdila da su to najlepše literarne stranice napisane o Vojvodini koje sam pročitala. Naše Švabe, nažalost, nećemo moći da vratimo, ali njihova dela su dar koji treba sa radošću da prihvatimo.

Ostaje da obeležimo stratišta. Do sada spomen krstove Nemci su podizali sami. Podigli su spomen krstove u Rudolfsgnadu (Knićaninu), Gakovu, Kikindi i Kruševlju. Savez podunavskih Nemaca želi da obeleži još stratišta u Bačkom Jarku, Sremskoj Mitrovici i Molinu. U Bačkom Jarku gradska vlast trguje sa kostima jer je na zajedničkoj humki podigla sportske terene. Molin više ne postoji. Prvi put na humki u Kruševlju jedan ovdašnji političar, predsednik opštine Sombor Slavoljub Slavković je jednostavnim rečima rekao: "Ovim ljudima je učinjena nepravda". Do sada sam uglavnom crvenela slušajući govore lokalnih političkih talenata koji su se migoljili i na humkama izgovarali rečenice tipa - prvo su oni uradili to nama, pa mi njima. Siromašna smo mi zemlja. To Nemci znaju. Ali, kameni jednostavni krstovi ne koštaju mnogo. Za promenu, trebalo bi da bar neka od ovih obeležja nepravedno stradalim našim građanima Nemcima sami podignemo.

Zahvaljujem vam prijateljski na pozivu da govorim pred ovim uvažanim skupom u svoje i u ime bakica čije priče sam sa nežnošću i pažnjom beležila.

Zavičajna kuća - muzej

Stjepan. A. Seder

Kuća koju je Nemačko udruženje za dobrosusedske odnose KARLOWITZ iz Sremskih Karlovaca dobilo na poklon i u kojoj udruženje namerava da organizuje muzej je stara oko 250 godina. Gradnja potiče iz druge polovine XVIII veka i jedina je sačuvana kuća iz vremena neposredno po doseljavanju Nemaca u Sremske Karlovce. Arhitektura toga vremena je sačuvana u potpunosti, a prepravke koje su učinjene nisu ostavile značajnije posledice. Kuća ima tri prostorije: kuhinju u koju se ulazi iz otvorenog gonka i dve sobe, u koje se ulazi iz kuhinje.

Osnovni zadatak bi bio povratiti u potpunosti, kako unutrašnji tako i spoljašnji izgled, koji je kuća imala. Kuća je u veoma lošem stanju, jer je od naboja koji nije održavan i redovno obnavljan. Na zidovima su značajne pukotine. Krovni pokrivač od trske je takođe dotrajavao tako da voda prodire i u unutrašnjost tavana i prostorija.

Udruženje namerava da, po završetku građevinskih radova, uredi kuću kao "zavičajnu kuću" podunavskih Nemaca - Švaba, odnosno kao svojevrsan muzej. Sve prostorije bi uredili i uneli nameštaj u potpunosti i identično vremenu u kome je kuća sagrađena.

U kuhinji treba sazidati porušeni zidani šporet i zidano ognjište za kotao i vratiti stara ulazna vrata, koja su u potpunosti od drveta i nemaju zastakljenih površina. Na tavanu treba rekonstruisati dimnjak koji je istovremeno služio i kao pušnica za meso.

Od dve sobe, jednu orijentisanu prema ulici, treba urediti i uneti nameštaj koji odgovara za roditeljsku sobu. Drugu sobu orijentisanu prema dvorištu, treba urediti i uneti nameštaj koji odgovara za dečiju - devojačku sobu.

Za uređenje prostorija već imamo nekoliko predmeta i nekoliko ženskih nacionalnih nošnji. Očekujemo da će mo sav inventar i nameštaj, koji nam nedostaje, uspeti da nabavimo donacijama iz karlovačkih, ali i domaćinstava iz drugih mesta.

Dvorište bi uredili u skladu sa izgledom i sadržajima dvorišta vinogradarskih domaćinstava toga vremena. Postojeću šupu, svinjac i bunar bi rekonstruisali i stavili u ispravno stanje. U dnu dvorišta bi izgradili jedan objekat na tri nivoa: suteran, prizemlje i sprat, ili potkrovlje. U suteranu bi izgradili jednu veću prostoriju koja bi mogla da služi za skupove većeg broja ljudi, izložbe, festival kuglofa, tribine, predavanja, okrugle stolove i sl. Prizemlje bi uredili za kancelarijski prostor udruženja, skupove manjeg broja ljudi i sednice, dokumentacioni centar i arhivu sremsko-karlovačkih Nemaca i sl. Namera nam je da na spratu izgradimo dve garsonjere u kojima bi mogli da borave naši posetioци, prijatelji koji nam dođu u posetu iz drugih zemalja ili pak iz udaljenijih mesta u našoj državi.

Osnivanjem zavičajne kuće-muzeja sremskokarlovačk-

ih Nemaca - Švaba udruženje ima za cilj ponovno uspostavljanje i upoznavanje današnjih stanovnika Sremskih Karlovaca sa nemačkom kulturom i običajima iz vremena naseljavanja i upoznavanje sa običajima i tradicijom ovdašnjih Nemaca. Muzej će biti otvoren za turističke posete.

Lokacija budućeg muzeja je u neposrednoj blizini Kapele mira, kulturno istorijskog spomenika svetskog značaja. Ovo mesto posećuju brojni turisti da bi videli mesto gde je zaključen najznačajniji evropski mir 1699. godine. Turisti koji dolaze da vide Kapelu mira će onda pogledati i naš muzej. Na taj način samo obezbeđujemo komplementarnost turističke ponude i afirmišemo kulturu ovdašnjih Nemaca - Švaba.

U ukupnom prostoru ovog objekta bi mogli da organizujemo naš tradicionalni FESTIVAL KUGLOFA, da uređujemo i izdajemo naša izdanja, časopis FENSTER, knjige i druge publikacije. Takođe bi mogli da u dane značajnih državnih ili religioznih praznika organizujemo tematska predavanja i proslave, Heurige i sl.

U novoizgrađenoj zgradi udruženje namerava da organizuje dokumentacioni centar sa arhivom u kome bi prikupljili dokumentaciju o naseljavanju i životu Nemaca u Vojvodini. Prikupljena dokumentacija bi bila stavljena na uvid istraživačima, piscima i dokumentaristima.

Prema mišljenju Pokrajinskog zavoda za zaštitu spomenika kulture, nadležnog i za brigu o ovoj kući, za revitalizaciju, obnovu i zaštitu-konzervaciju kuće potrebna su sredstva od 13.000 €. Takođe, prema mišljenju Pokrajinskog zavoda za zaštitu spomenika kulture, za izgradnju pratećih sadržaja-nove kuće, te za priključke za struju, vodovod, kanalizaciju, gasnu instalaciju i telefon, potrebno bi bilo obezbediti dodatnih 25.000€.

Za uređenje dvorišta (izgradnja ograde prema komšijama, rekonstrukcija šupe, svinjca i bunara, te postavljanje pešačkih staza od cigala i izgradnja cvetnih aleja) potrebno je dodatnih 4.000 €. Ovaj deo posla će u većoj meri uraditi članovi udruženja dobrovoljnim radom, ali je potrebno obezbediti sredstva za materijal: cigle, šljunak, cement, drveni ili betonski stubovi za ogradu, daske, kvalitetan humus, sadnice voća i cveća...

Udruženje se već obratilo za pomoć Pokrajinskom sekretarijatu za nacionalne manjine, pri čemu je ovo naše obraćanje prevashodno uslovljeno činjenicom da muzej, kao institucija iz kulture vojvođanskih Nemaca koji su živeli i žive skoro isključivo u Vojvodini, treba tu i da se nalazi, da odslikava nekadašnji život i kulturu i informiše deo populacije Vojvodine. Sigurni smo i da i organi AP Vojvodine imaju određeno zanimanje za ovaj deo populacije Vojvodine i pretpostavljamo da će imati interes da, u okviru svojih mogućnosti, pomognu ovaj naš projekat.

Bewahrung der Tradition und Kultur ist die Aufgabe jedes Volkes, und auch der Donauschwaben

Stjepan. A. Seder

Gespräch mit Herrn Christian Glass, Museumsleiter des Donauschwäbischen Zentralmuseums in Ulm.

Wir führen mit Herrn Christian Glass, Leiter des Donauschwäbischen Zentralmuseums in Ulm ein Gespräch. Er hat von 1995 bis zur Eröffnung des Museums im Jahr 2000 zusammen mit seinen Kolleginnen und Kollegen das Museum aufgebaut.

Was war der Ziel der Gründung des Donauschwabenmuseums?

Das Ziel unserer Konzeption war es zu zeigen, wie die Donauschwaben gelebt haben und zwar in allen Siedlungsgebieten in Ungarn, in Kroatien, in Rumänien und in Serbien. Wir versuchen in unserer Ausstellung die Geschichte der Donauschwaben in einem europaischen Kontext zu stellen und präsentieren die Donauschwaben als einen wichtigen Teil in der Geschichte Südosteuropas.

Uns geht es vor allem um kulturgeschichtliche Aspekte. Wir zeigen, wie die Donauschwaben über zweihundert Jahre mit anderen Ethnien - mit Serben, Rumänen, Ungarn, Kroaten und anderen Völkern zusammen gelebt haben. Erst aufkommender Nationalismus und der Zweite Weltkrieg haben eigentlich den Exodus der Donauschwaben ausgelöst.

Unser Museum hat darüber hinaus die Aufgabe, dass wir auch Kontakte in die Siedlungsgebiete halten.

Besteht eine konstruktive Mitarbeit mit den Museen in Novi Sad?

Ich bin jetzt zu einer Reise hier in Novi Sad und Karlowitz, um mit den Vertretern des Muzej Vojvodine und mit anderen Museen über Kooperationen zu sprechen.

Wir haben bereits im Jahr 2002 in Novi Sad eine Ausstellung gezeigt. Die Ausstellung hieß Hausgeschichten - deutsche Spuren in den Donauländern. Jetzt wollen wir weitere Projekte planen. Ein konkretes Projekt ist die Ausstellung Donau eine Künstlerreise zum Schwarzen Meer, die wir noch in diesem Frühjahr, vom 15. Mai bis zum 1. Juni im Muzej Vojvodine zeigen. Die Ausstellung war vorher in Ulm, Budapest, Bukarest und kommt jetzt von Timisoara nach Novi Sad. Diese Ausstellung zeigt großformatige Fotos eines Schweizer Fotografen und Aquarelle eines Stuttgarter Malers. Sie sind entlang der Donau von der Quelle im Schwarzwald bis zum Delta im Schwarzen Meer gereist und haben ihre Impressionen in Bildern und Fotos festgehalten.

Was für Pläne haben Sie in der Zukunft?

Wir planen, dass wir vielleicht in Jahr 2008 eine Ausstellung gemeinsam mit der Universität in Tübingen und dem Muzej Vojvodine organisieren über das Zusammenleben von Deutschen und Serben in der Vojvodina. Diese Ausstellung könnte in Novi Sad und in anderen Städten in der Vojvodina und natürlich in

Ulm gezeigt werden.

Ein weiteres Projekt, das wir planen, ist eine Zusammenarbeit mit der Matica srpska und dem Stadtmuseum Subotica: eine Ausstellung über den donauschwäbischen Maler, den Ferenc/Franz Eisenhut. Er hat im späten 19. Jahrhundert Bilder gemalt, unter anderen die Schlacht von Senta im Rathaus von Sombor und wir sind in Moment auf der Suche nach Bildern von Ferenc Eisenhut. Ein Teil der Bilder sind in Matica srpska und im Museum von Subotica, wo die Bilder restauriert wurden. Wir haben schon auch in Budapest in der Nationalgalerie recherchiert. Wir wollen gemeinsam eine Ausstellung über Eisenhut organisieren, die dann auch in Vojvodina und Deutschland gezeigt wird. Die Expertin für die Eisenhut-Bilder ist Olga Ninkov vom Museum in Subotica.

Was für Einsichten haben Sie von der deutschen Minderheit in Vojvodina heute?

Ich glaube, dass die Geschichte der Deutschen in der Vojvodina zum größten Teil abgeschlossen ist. Wenn ich richtig informiert bin, leben noch etwa vier Tausend Deutschen hier. Wenn man überlegt dass in Jugoslawien vor dem Zweiten Weltkrieg 500.000 Deutsche gelebt haben, so muss man akzeptieren, dass diese Geschichte vorbei ist. Sie wurde gewaltsam beendet. Es war kein freiwilliges Weggehen der Deutschen! Trotzdem muss man akzeptieren, dass diese Geschichte sich so nicht wiederholen lässt, sie ist vorbei.

Sie haben das Haus in Schwaben Dörfel gesehen, was halten Sie davon aus dem ein Heimathaus-Museum zu gründen?

Ich halte es für richtig, die Kultur der Schwaben zu dokumentieren und ich finde das Projekt sehr gut, das Siedlerhaus im Schwaben Dörfel in Karlowitz zu restaurieren. Ich kenne kein Haus, das so alt ist und das in dieser originalen Bauweise bis heute erhalten ist. Ich denke es ist richtig, diese Vergangenheit zu dokumentieren in den Objekten, in Häusern, in der Kultur, in der Architektur. Ich denke, es ist auch wichtig die Kirchen zu erhalten und zu restaurieren; vielleicht nicht alle aber doch ausgewählte Kirchen. Man sieht ja auch in den in den Städten, woher die Kultur kommt: Fast alle Häuser des 19. und beginnenden 20. Jahrhunderts sind von der Monarchie beeinflusst. Und ich glaube man muß daran erinnern, dass man aus der Geschichte auch lernen kann.

Als Museumsdirektor bin ich gerne behilflich, wenn ich Sie und Ihren Verein bei der Restaurierung des Schwabenhäusel unterstützen kann. Wir bleiben im Kontakt.

Unsere Sachen

S. A. Weißkopf

Humanitäre Hilfe bedeutet in der ganzen Welt und so sollte sie auch bei uns bedeuten, denjenige zu helfen, die solche Hilfe am meisten benötigen. Das sollten die Kranken oder Alten sein, also diejenigen die mit eigener Arbeit nicht in der Lage sind zu verdienen und dadurch in eine Kategorie gelangen, die sie sich nicht das Nötigste erschaffen können, also mit einem Wort - arm sind.

Der Deutsche Robert Lahr, geboren in Kucura - Vojvodina, hat sich eingelegt, das in deutschem Budget Geldmittel gesichert werden und damit für die Deutschen in Vojvodina Humanitäre Hilfe organisiert wird. Diese Hilfe wird für jene deutsche Bevölkerung, die bedürftig und älter als 60 Jahre sind. Die Armut dieser Leute stammt aus den Jahren nach dem II Weltkrieg, als ihnen das gesamte Vermögen weggenommen wurde. Den Eltern von Herrn Lahr wurde auch das gesamte Vermögen weggenommen und er verbrachte als vierjähriges Kind einige Zeit im Lager. In einigen bedeutenden Prozentsätzen der humanitären Hilfe, ist Herr Lahr auch beteiligt. Mit dieser humanitären Arbeit beschäftigt er sich schon mehrere Jahre, obwohl er um 70 Jahre ist.

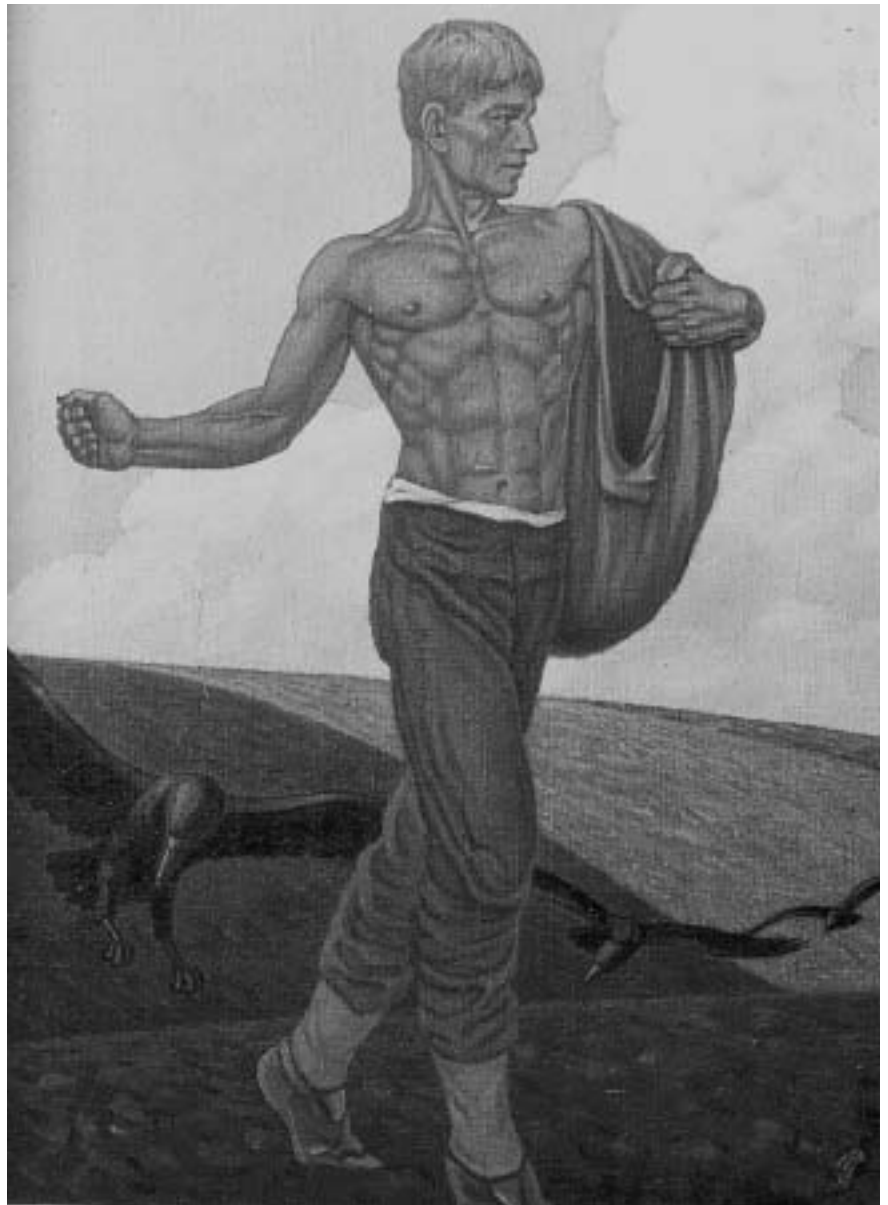
Für diese große und ehrenhafte Dienste wurde Herr Lahr mehrmals ausgezeichnet. Herr Lahr wurde von der Regierung der BRD für seine Verdienste die Auszeichnung verliehen. Er ist sogar der Träger von Auszeichnungen der Regierung der Republik Serbien - Gesundheitsministerium und der Nationalversammlung von Vojvodina.

Die Zustellung und Verteilung der humanitären Hilfe wird nach strengsten Vorschriften, die von Herrn Lahr, als den Spender durchgeführt wird. Die Hauptvorschrift verlangt das die Ware für die humanitäre Hilfe, irrespective woher sie stammt, aus In-Ausland, muß qualitativentsprechend sein. Ich selbst nehme bei der Verteilung in Sr.Karlivci teil, und kann diese Tatsachen persönlich bestätigen, wie auch mehrere Mitarbeiter und viele Empfänger der humanitären Hilfe. Diese Tatsachen können nur solche Leute nicht verstehen und sehen, die in jeder Mission des guten Willens, immer eine Mißbrauchsmöglichkeit sehen wollen.

Wie, z.B. in TABLOID - Nummer 70-71, vom 29. 12. 2005. Vollkommen ungerecht und ungegründet ist die ganze Aktion sogar die Bundesregierung verleumdete worden. Der Vertreter der

deutschen Regierung war im Besuch in Vojvodina und vor Ort kontrollierte die Verteilung der humanitären Hilfe, so das auch die Aktivitäten von Herrn Lahr wurden kontrolliert. Das gleiche konnte von der Seite unseres Landes organisiert und konnte festgestellt werden, ob es um welche Un-regelheiten überhaupt handelt.

Die Leute, die solche Nachrichten verbreiten sind sie sich nicht bewußt, daß irgendeine Hilfe erleichtert das Leben der Bevölkerung und damit hilft dem Staat. Das so was einige Leuten nicht bekannt ist, wundert nicht aber für einen Redakteur ist so was nicht zu wissen, eine Schande. Und statt solchen Leuten die unseren Mitbürgern Hilfe leisten, sich zu bedanken, werden sie geklagt für den Raub des deutschen Budget.

Nemci u svetu/ Die Deutschen in der Welt

Gemeinsam in Sindelfingen

Stjepan. A. Seder

Als Referent in Fragen Organisation des Donauschwäbischeheimathauses-Museums und des Gesetzes zur Anmeldung der Vermögensverluste, wohnte ich am Samstag 29. April 2006. an der Kulturtagung der Landsmannschaft der Donauschwaben in Baden-Württemberg bei, da ich von Herrn President Hans Supritz eingeladen wurde. Die Tagung fand im Haus der Donauschwaben in Sindelfingen statt. Über 100 Mitglieder wohnten diesem Ereignis bei, so das der Saal voll war.

Die Sitzung wurde von den Bundes - und Landesvorsitzenden Hans Supritz eröffnet, und alle Teilnehmer wurden herzlichst begrüßt.

Nach den Begrüßungsworten von Herrn Supritz, sprach Dr. Georg Wildman mit dem Thema, Donauschwäbische Geschichtsreihe unter besonderer Berücksichtigung von Band I des vierbändigen wissenschaftlichen Werkes: "Das Jahrhundert der Ansiedlung 1696-1805", danach Herr Hans Sonnleitner über "Leitfaden zur Dokumentationsreihe-Verbrechen an den Deutschen in Jugoslawien 1944-1948" (Neuerscheinung). Herr Karl Weber befaßte sich mit dem Thema "Die Heimat-ortsgemeinschaften und ihre Bedeutung für die vierbändige Dokumentationsreihe".

Nach diesen Worten der Mitglieder der Landsmannschaft der Donauschwaben wurde das Mittagessen angeboten

Nach dem Mittagessen wurde ich von Herrn Supritz der Landsmannschaft der Donauschwaben vorgestellt und wurde gebeten sich an die Teilnehmer zu wenden.

Als erstes Thema das ich auserwählt habe, war das Geschenk von Herrn Mathias Hügel für den deutschen Verein für gute nachbarschaftliche Beziehungen KARLOWITZ. Das ist das Haus, das um 250 Jahre alt ist und noch einziges Haus, das aus der Zeit, als die Deutschen Sremski Karlovci besiedelt haben. Dieses Haus hat unser Verein den Absicht zu renovieren und konservieren und aus dem ein Donauschwäbischeheimathaus-Museum zu gründen. Weiterhin möchte der Verein im Hofe des Hauses eine Gebäude bauen, die für weitere Aktivitäten dienen würde (Bibliothek, Archiv, Ausstellungen, kulturelle und literarische Manifestationen). In dieser Gebäude würden auch dienstliche gesellschaftliche Räumlichkeiten ihren Platz finden.

Als zweites Thema sprach ich über das Gesetzes zur Anmeldung der Vermögensverluste. Bei diesem Thema sprach ich über Die Rechte, handelt es sich um Konfiskation oder Nationalisierung oder sogar Agrarreform. Ich habe auch die Teilnehmer dieser Sitzung damit bekannt gemacht, was von ihnen zu erwarten ist, wenn sie sich anmelden wollten.

Nach meiner Darlegung wurden die Teilnehmer vorgeladen die Fragen zu stellen. Was mich bewunderte, es waren keine Fragen gestellt. Das könnte heißen, das dieses Thema gründlich bearbeitet wurde.

Danach hat Herr Supritz weiter über "Das Serbische Gesetz zur Anmeldung der Vermögensverluste""Stand der Entschädigungsregelungen mit Kroatien""Was sollten die Heimatortsgemeinschaften jetzt tun, damit die Früchte ihrer Arbeit auch von den Nachkommen geerntet werden können"und weitere, aktuelle, wichtige Themen gesprochen.

Womit ich besonders beeindruckt wurde, war ein großes Interesse für die Themen die da bearbeitet wurden, die alle dagewesene Mitglieder gezeigt haben. Die Achtung, die alle gegeneinander gezeigt haben und besonders die Ehre die sie gegenüber Herrn Supritz gezeigt haben, war bewunderswert.

Nach der Sitzung wurde ich von vielen nach ihren Heimatsorten gefragt. Sie erinnerten sich noch immer an ihre Nachbarn, und sogar dessen Namen wußten. Ihr Interesse ging so weit das sie sich für ihre Kinder und Enkelkinder interessierten, was sie jetzt machen, wie sie leben, womit sie sich beschäftigen.

Der Abschied war am schwersten, lange haben sie sich voneinander verabschiedet, aber sie haben schon jetzt die Verabredung für neues Treffen am 24. September wieder in Sindelfingen getroffen.

Beim Abschied hat mir Herr Supritz gesagt:

- So treffen wir uns 3-4 mal jährlich. Immer haben wir interessante Themen und immer ist der Saal voll. Unser Interesse und womit wir uns beschäftigen ist nur aus dem Gebiet der Kultur. Besonders tragen wir Sorgen um unsere Jugend und für sie bemühen wir uns gute Bedingungen zu schaffen. Wir haben verschiedene Vereine die sich mit Volkstanz, Musik und Theater beschäftigen. Untereinander tauschen wir verschiedene Veranstaltungen. Ich hoffe das eine unsere musikalische Gruppe bei ihnen am Gugechupffestival im nächsten Jahr teilnehmen wird.

Tragovi/Spuren

Die Maria Schnee - Kirche

Oskar Feldtänzer

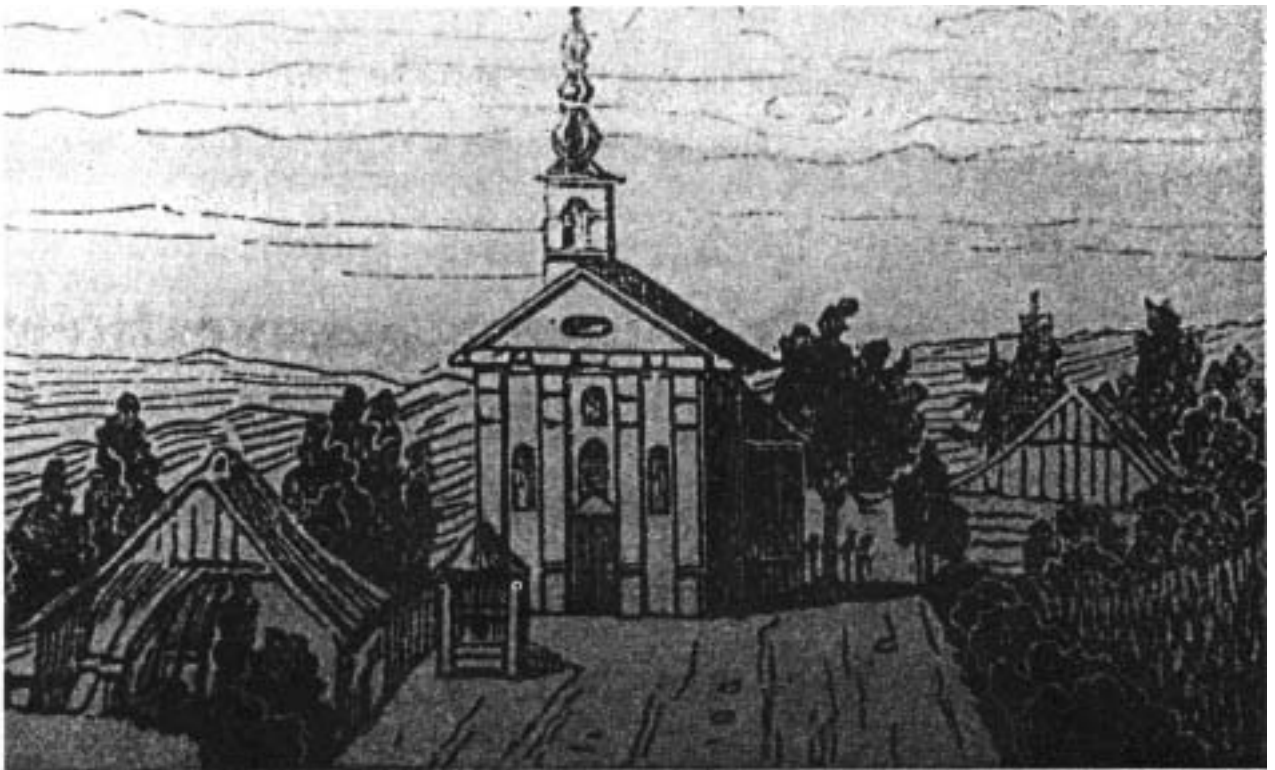
wie das größte Marienheiligtum an der mittleren Donau entstand

Über die alljährlich in der alten Heimat am 5. August nach Maria Schnee bei Peterwardein geführten Wallfahrten wurde in unserem Rundbrief in Form von persönlichen Erlebnisberichten bereits geschrieben. Ich selbst habe leider keine Gelegenheit gehabt, an einer dieser Wallfahrten teilzunehmen, bin aber in meiner Zeit als Schüler des Karlowitzer Gymnasiums mehrere Male bei dieser für die ganze weitere Umgebung wichtigen Wallfahrtsstätte gewesen.

Da sich das Patronatsfest Maria-Schnee am 5. August wieder jährt, und angenommen werden kann, daß sich manche der einstigen Wallfahrer oder deren Nachkommen für die Geschichte und Entwicklung dieser Pilgerstätte interes-

sieren, soll hier kurz darauf eingegangen werden.

Zunächst sei erwähnt, daß es mehrere Marienkirchen gibt, die diesen Titel führen; sie alle gehen auf die größte Marienkirche Roms – Santa Maria Maggiore – zurück. Der Name des Festes Maria Schnee der päpstlichen Marienkirche rührt von einer Legende her, die besagt, daß in der Nacht auf den 5. August des Jahres 365 in Rom auf eine in der Sommerzeit unerklärlichen Weise Schnee fiel, der an einer Stelle in Form eines Kreuzes bis zum nächsten Tag liegen blieb und Papst Liberius veranlaßte, an dieser Stelle des Esquillin (einer der sieben Hügel Roms) den Standort für eine neue Kirche zu bestimmen, in der am 5. August

Die Maria-Schnee-Kapelle mit dem Breuner-Baum; Holzschnitt nach einem Kupferstich aus dem Jahre 1820

das Fest Maria Schnee gefeiert wurde. In der Folge begingen auch alle anderen Marienkirchen mit diesem Weihetitel am gleichen Tag ihr Patronatsfest.

Der doppeltürmige Bau der Wallfahrtskirche Maria Schnee bei Peterwardein mit seiner Kuppel, wie ihn so manche von uns in guter Erinnerung haben, entstand im Jahre 1881 als bisher letzter Erweiterungsbau des Dankmals, das seine Entstehung der in die Geschichte eingegangenen Schlacht bei Peterwardein am 5. August 1716 verdankt, in der das kaiserlich-christliche Heer unter seinem Befehlshaber Prinz Eugen von Savoyen gegen die gefürchtete türkische Kriegsmacht unter dem Großvesir Damald Ali Pascha einen glänzenden Sieg errang, der nicht zuletzt der Fürbitte der seligsten Jungfrau Maria zugeschrieben wurde. Die Geschichte dieser Kultstätte und des nahe gelegenen Peterwardein reicht aber in viel ältere Zeiten zurück.

Als Syrmien ein Teil des Königreichs Un-

garns war, stand hier zwischen dem 13. und 16. Jahrhundert bereits eine Kapelle. Bei Peterwardein kam es 1308 zum Kampf des ungarischen Königs Karl I. Robert von Anjou gegen den serbischen König Uroš II. Milutin. Ein serbisches Volkslied aus späterer Zeit brachte diese Begebenheit irrtümlich mit dem Volkshelden Kraljević Marko in Verbindung. Danach befreite dieser aus der Haft des ungarischen Generals Vuča in Peterwardein drei befreundete Serben adeligen Standes und nahm darüber hinaus den General selbst und dessen Sohn gefangen und entführte sie nach Prilep. Um die beiden wieder freizubekommen, war die Gemahlin des Generals gezwungen, ein hohes Lösegeld zu zahlen, das aus drei Wagen voll Schätze und dem Rappen bestand, mit dem der General zu reiten pflegte, wenn er sich in die Kirche in Tekije begab. Tekije war später die von Ungarn und Slawen gebrauchte Ortsbezeichnung von Maria Schnee, die sich

Die Wallfahrtskirche Maria Schnee bei Peterwardein mit der Breuner-Eiche; Holzschnitt aus dem Jahre 1918

einbürgerte, nachdem Peterwardein am 28. Juli 1526 unter türkische Herrschaft fiel. Das Wort selbst ist türkisch und bedeutet Ruhestätte und im besonderen Falle auch ein muslimisches Kloster.

Im 13. Jahrhundert errichteten französische Zisterziensermönche aus der Champagne auf Einladung König Béla IV. 33 Klöster in Ungarn unter ihrer Ordensleitung, und am 24. Juni 1237 kam es zur Gründung der Abtei Unserer Lieben Frau der Béla-Quelle bei Peterwardein. Die erwähnte christliche Kirche oder Kapelle in Tekije dürfte mit dieser Abtei in Verbindung gestanden sein, die aber in türkischer Zeit aufgelöst wurde. Ebenso wurde die Kapelle in Tekije zu einer türkischen Moschee umgestaltet, und vor ihr stand ein Holzhäuschen, das muslimischen Derwischen (Bettelmönche, die von frommen Spenden und Stiftungen lebten) Unterkunft bot.

Das war der Stand der Dinge, als 1687 Syrmien bis auf seinen östlichen Teil von den Türken befreit wurde.

Als sich dann 1693 der Jesuitenorden in Peterwardein niederließ und über keine eigene Kirche verfügte, bemühte er sich um Überlassung der aufgelassenen Moschee für gottesdienstliche Zwecke. Dank der Fürsprache des Kardinals Graf Kolonitsch wurde den Jesuiten das Gebäude und auch das umliegende Gelände überlassen. Die so entstandene christliche Kapelle wurde der Unbefleckten Empfängnis der seligsten Jungfrau Maria geweiht. Die Marienstatue, das dieses Patrozinium darstellte, dürfte schon damals die Kapelle geziert haben und zählt zu den schönsten Barockstatuen Syrmiens. Im heutigen Kirchengebäude stand sie zunächst in einer Nische neben dem Hauptaltar und hat seit 1934 ihren Platz an dessen Rückseite. Seit dem denkwürdigen 5. August 1716 trägt das Heiligtum die Bezeichnung des am gleichen Tag in der Liturgie gefeierten Festes der Kirchweihe Maria Schnee. Das Gnadenbild der Muttergottes, das

den Hochaltar während der Sommermonate schmückt, ist eine Nachbildung des Marienbildes Santa Maria Maggiore in Rom, das wiederum auf noch ältere byzantinische Vorbilder zurückgeht. Nach einer nicht bezeugten Überlieferung soll das Bild von Prinz Eugen selbst, als um die Mittagszeit des 5. August 1716 die Schlacht bereits zugunsten seiner Truppen entschieden war, in die Kapelle getragen worden sein, wo er unter dem Jubel seiner Soldaten und dem Donner von 300 Kanonenschüssen das „Großer Gott wir loben Dich“ anstimmte. Möglicherweise hat Prinz Eugen oder ein anderer Offizier das Bild mitgenommen, als er zum Feldzug ausrückte. Daß es im Verlaufe der Schlacht von einem Offizier im Schnee gefunden worden sein soll, gehört natürlich in den Bereich der Sage.

Der Jubel über den errungenen Sieg wurde durch den Tod von Feldmarschalleutnant Graf Wenzel Siegfried Breuner gedämpft, der drei Tage vorher bei einem Erkundungsritt in türkische Hände gefallen war und an Füßen und Händen mit schweren Ketten gefesselt von den Osmanen in der Nähe des Zeltens des Großwesirs gefangen gehalten wurde. Als Damad Ali Pascha, seine Niederlage vor Augen und selbst verwundet, sich zur Flucht wandte, gab er den Befehl, den Gefangenen zu enthaupten. So und mit zahlreichen ihm beigebrachten Wunden wurde der Tote kurz darauf von Prinz Eugen gefunden.

Graf Breuner entstammte einem angesehenen Geschlecht, das in der Steiermark und in Niederösterreich über umfangreichen Landbesitz verfügte und aus dem bedeutende und fähige Männer, die dem Staat und der Kirche dienten, hervorgegangen waren, darunter ein Fürsterzbischof, ein Präsident der Hofkammer, ein Feldmarschall und mehrere Generäle, von denen vier im Felde blieben.

Der Tod Wenzel Siegfried Breuners hatte auf die gesamte Öffentlichkeit einen tiefen Eindruck hinterlassen, und die Fami-

lie des Gemarterten war bestrebt, die aus der Moschee entstandene christliche Kapelle zu einem Totenmal auszugestalten. Die damit in Zusammenhang stehende Überlieferung besagt, daß die Gnadenkapelle mit dem Marienbild durch die Verwandten Feldmarschalleutnants Breuners ausgestattet wurde, was der These widerspricht, daß es seit dem Tage der großen Schlacht bereits den Altar der Kapelle zierte. Wie dem auch sei, das Bild der Muttergottes mit dem Jesukind im Ausmaß von 60×37 cm trägt auf der Rückseite die Bezeichnung Rom, ein starkes Indiz dafür, daß es in der ewigen Stadt gemalt wurde. Das Vorbild, nach dem es gestaltet wurde, hat seinen Standort in der Capela Paolina der Großen Marienkirche Roms, wo 1899 Papst Pius XII. und 1939 der kroatische Kardinal Stepinac ihre Primizen feierten.

Zunächst wurden aus der Peterwardeiner Festungspfarre am Jahrestag Maria Schnee Prozessionen zur Kapelle geführt, aber auch zu besonderen Anlässen und Notlagen, wie z.B. am 5. November 1738 wegen Abwendung der Pest und am 27. Juni 1739, da damals eine katastrophale Trockenheit herrschte.

Der aus der näheren und weiteren Umgebung einsetzende Zustrom der Pilger legte nach mehreren Jahrzehnten eine Erweiterung der Kapelle nahe, so daß 1754 eine von zwei auf 10 Klafter erweiterte Kapelle entstand, die in diesem Zustand bis 1881 unverändert blieb. Bild 1 zeigt den Bauzustand von damals. Ein Augenzeugenbericht aus 1816 beschreibt die Wallfahrtskapelle wie folgt: „Die Kirche ist, wie sie jetzt steht, sehr klein, ohne besondere Verzierungen von innen und außen; sie hat einen hölzernen roth angestrichenen Thurm, rechts vor dem Eingang derselben auf einer kleinen Anhöhe steht die Wohnung des Kirchendiener, elend genug, und noch etwas

vorwärts links eine Weinschenke, nicht viel besser.“

Die Wallfahrtskirche im gegenwärtigen Zustand wurde in dieser erweiterten Form 1881 gebaut. Das bescheidene Fassungsvermögen der Kapelle von 1754 hatte den Ausbau erforderlich gemacht, der der Initiative des Titularabtes des heiligen Demetrius von Syrmium und Pfarrer der Festungskirche Peterwardein, Ilija (Elias) Okrugić, ein geborener Karlowitzer, zu danken ist. Die Baukosten in Höhe von 18 000 Gulden wurden durch Spenden, Sammlungen und Stiftungen aufgebracht. Zu den Stiftern zählten auch Kaiser Franz Josef I. und Kaiserin Elisabeth. Die Kirche ist 35,8 m lang und 13,2 m breit. Während die Altäre aus Schnitzerwerkstätten in Tirol stammen, wurde die sonstige Ausstattung und Ausmalung von einheimischen Meistern besorgt. Mehrere lateinische Inschriften wiesen damals auf die Geschichte und die Anliegen des Wallfahrtsortes hin; so war auf dem Mittelbogen in deutscher Übersetzung zu lesen: „Mit Hilfe der Jungfrau Maria Schnee und Jesu hat Prinz Eugen an dieser Stätte die Türken überwunden und vertrieben.“

Auf beiden Bildern ist die Breuner-Eiche zu sehen, sie soll angeblich die Stelle bezeichnen, wo Prinz Eugen um die Mittagszeit des 5. August 1716 das Zelt des Großwesirs erreichte und in dessen Nähe man den Leichnam des kurz vorher getöteten Breuners fand. Prinz Eugen hat diese Episode auch in seinem ausführlichen Schlachtbericht, den er in Peterwardein drei Tage nachher für den Hofkriegsrat verfaßte, ausdrücklich erwähnt. Allerdings ist es sehr unwahrscheinlich, daß dieser Baum Zeuge des tragischen Martertodes des österreichischen Offiziers war. Es muß vielmehr angenommen werden, daß er erst in späteren Zeiten gepflanzt wurde. Vor einiger Zeit wurde er abgeholzt, da er vertrocknet war.

Wer sind die Donauschwaben

übernimmt aus MITTEILUNGEN

Die Schlacht am Kahlenberg (1683) war nicht nur Ausgangspunkt für die Befreiung Ungarns vom Türkenjoch, sondern auch für die Neubesiedlung der an der mittleren Donau gelegenen und während der 150jährigen Türkenherrschaft fast menschenleer gewordenen Gebiete. Zum Kernstück dieser Neubesiedlung wurde das im 18. Jahrhundert von den damaligen Wiener Regierungsstellen durchgeführte großangelegte südosteuropäische Siedlungswerk, das mit der planmäßigen Ansiedlung von deutschen Bauern und Handwerkern unter Maria Theresia und Joseph II. seinen Höhepunkt erreicht hatte und welchem schließlich die Donauschwaben ihren historischen Ursprung und ihre Entstehung als jüngster deutscher Volksstamm verdanken.

In den donauschwäbischen Siedlungen - die Besiedlung begann im Ofner Bergland 1685, im Schildgebirge 1691, im Buchenwald (Bakony) 1702, in der Schwäbischen Türkei 1687, in Sathmar 1712, in der Batschka 1715, im Banat 1716, in Syrmien und Kroatien 1718 - mit ihren städtischen Zentren Ofen, Pest, Stuhlweißenburg, Fünfkirchen, Subotica-Theresiopel, Temeswar, Esseg u. a. kam es verhältnismäßig rasch zu einem beachtlichen wirtschaftlichen Aufstieg und zur Umformung der bis dorthin vielfach verödeten Landstriche in Kulturlandschaften.

Sowohl die Madjaren als auch die Südslawen haben diese Siedler, die nicht nur aus den westlichen und südwestlichen deutschen Ländern (Hessen, Pfalz, Elsaß, Lothringen, Baden und Württemberg) sondern auch aus Bayern, Österreich, Deutschböhmen und sogar aus der Schweiz stammten, stets „Schwaben“ genannt, obwohl nur ein Teil von ihnen aus Schwaben stammte. Daher hat man sich diesen Namen allmählich auch im eigenen Gebrauch zu eigen gemacht. In weiterer Folge, nach dem ersten Weltkrieg, wurden diese Schwaben - zur Unterscheidung von den Schwaben in Baden-Württemberg - zuerst von den Volkskundlern und Historikern und dann allgemein DONAUSCHWABEN genannt.

In den Friedensschlüssen von St. Germain und Trianon, in welchen Ungarn fast zwei Drittel seines Staatsgebietes verlor, erfolgte auch die Aufteilung der donauschwäbischen Siedlungsgebiete. Nach der Volkszählung von 1941 lebten 656.000 Donauschwaben in Ungarn, 558.000 in Jugoslawien und 328.000 in Rumänien.

Der zweite Weltkrieg wurde ein Opfergang, auch für die Donauschwaben. Ihre Heimsuchungen erfolgten durch

Ausrottungsmaßnahmen in Hunger- und Vernichtungslagern in Jugoslawien, durch Verschickungen zur Zwangsarbeit in die Sowjetunion, durch totale Enteignung und Entrechtung und durch die in den Potsdamer Beschlüssen festgelegte Umsiedlung, eine Aktion, die diesen Namen nicht verdient und in Wahrheit ein Akt brutaler Verschleppung und Vertreibung war.

Die Zahl der Opfer ist immer noch nicht genau ermittelt, liegt aber weit über Einhunderttausend. Die Überlebenden haben Zuflucht und neue Heimat in mehr als 16 Staaten in aller Welt gefunden. Mehr als 479.000 von ihnen leben heute in der Bundesrepublik Deutschland, 346.000 in den USA, Kanada und Südamerika, 123.000 in Österreich, weitere in Frankreich, in Australien und in einigen anderen Ländern.

Zahlenmäßig nicht genau erfaßbar ist die Gruppe der noch in ihren alten Siedlungsgebieten lebenden Donauschwaben:

Ungarn	ca. 220.000
Rumänien	ca. 18.000
ehemaliges Jugoslawien	ca. 10.000

(auf die heutigen Staatsgrenzen bezogen)

Die Donauschwaben bekennen sich samt und sonders zur Charta der Heimatvertriebenen vom 19. Juli 1950, in der es heißt: „Wir Heimatvertriebenen verzichten auf Rache und Vergeltung. Dieser Entschluß ist uns ernst und heilig im Gedenken an das unendliche Leid, welches im besonderen das letzte Jahrzehnt über die Menschheit gebracht hat“. Und auf die Zukunft gerichtet: „Die Vertriebenen werden jedes Beginnen mit allen Kräften unterstützen, das auf die Schaffung eines geeinten Europas gerichtet ist, in dem die Völker ohne Furcht und Zwang leben können“.

Dieser Zielsetzung wissen sich auch die landsmannschaftlichen Organisationen in den Bundesländern Österreichs verpflichtet. Sie erachten es aber auch als ihre Aufgabe, den landsmannschaftlichen Zusammenhalt zu pflegen und im Rahmen ihrer kulturellen Tätigkeiten das geistig-kulturelle Erbe aufzuzeigen und zu bewahren.

Sie werden dafür sorgen, daß die Leistungen der Donauschwaben in der ehemaligen Heimat nicht in Vergessenheit geraten und daß die Geschehnisse um die Vertreibung historisch ins rechte Licht gestellt werden.

Sie haben das Recht auf eine moralische und wirtschaftliche Wiedergutmachung. Die Landsmannschaften haben aber auch die Aufgabe, mit ihren Landsleuten außerhalb Österreichs enge Verbindungen aufrechtzuerhalten und dafür zu sorgen, daß diese in Recht und Freiheit leben können.

Pre dve stotine godina dečaci su obično po odluci roditelja rano počeli da uče zanat u očevoj radionici, ili kod nekog poznatog majstora, i to sa završenih najviše četiri razreda osnovne škole, a ponekad čak i nepismeni. Posle nekoliko godina učenja zanata kao šegrti „oslobođeni“ su i poslani od cehovskog odbora kao kalfe na putovanje unutar države da usavršavaju svoje znanje u struci kod drugih poznatih majstora u toku tri godine. Izdata im je putna knjižica „vandrovka“ na čijim prvim stranicama su bila odštampana pravila i propisi „vandrovanja“. U kraljevini Mađarskoj su propisi utvrđeni 16. jula 1816. godine u Budimu (Ofen, Buda). Knjižice su štampane u raznim štamparijama, na mađarskom ili nemačkom, a neke čak na oba jezika.

Vandrovke, sa kojima ja raspoložem, pripadale su kalfama poreklom ili iz Apatina ili okoline, neki su se pak rodili u daljnjim krajevima Mađarske ili čak u nekoj nemačkoj oblasti. Svi su oni ovde u Apatinu završili usavršavanje svog zanata.

Vandrovke iz Nemačke su izdate na osnovu ranijih propisa, i to u „kraljevini Saksoniji 7. dec. 1810“, u „Bavarskoj kraljevini 16. marta 1808“, u Pruskoj 1. maja 1813“, u „kneževini Hohencolern 2. septembra 1812“.

Propisi ponašanja za vreme vandrovanja su uglavnom isti, ali negde raspoređeni u šest, negde u više pa čak i u dvanaest tačaka. Knjižica služi kao legitimacija, pasoš i svedočanstvo uspeha u struci. Zbog toga, jedna od prvih strana sadrži lični opis vlasnika, unešen od strane policije ili predstavnika civilnih vlasti. Tu su ime i prezime, mesto rođenja, godine starosti, veroispovest, opis građe tela, oblika lica, boje kose, obrvi i očiju, izgleda nosa, usana i brade, posebnih znakova i vlastiti potpis. Knjižica „treba da se čuva, u njoj treba da je upisana potvrda majstora kod kojeg je kalfa radio o trajanju službe i o ponašanju za to vreme. Ovo prethodno treba da overi cehovsko rukovodstvo, odnosno predstavnik civilne uprave grada.“ Pravac daljnjeg putovanja treba da overi policija. Za vreme putovanja dotični ne sme da boravi bez posla više od 48 časova na jednom mestu. Godišnje bar jednom treba da se javi vlastima zavičaja. Ne sme da prosjači na putu. Posle treće godine vandrovanja mora da se vrati kući a dužan je javiti se i vojnoj vlasti radi obavljanja vojnih obaveza. Posle ovoga može tražiti dozvolu za vandrovanje u inostranstvu ili za polaganje majstorskog ispita, a sve to uz ispravnu „vandrovku“.

Navešću primera radi vandrovku sa naslovom „Wanderbuch des Müllergesellen Josef Klemm aus Apatin“. Štampana je goticom u Somboru 1856., za vreme Srpske Vojvodine, kad je ovde službeni jezik bio nemački. Podaci su upisani uglavnom goticom, ali ima i izuzetaka, pisanih latinicom. Knjižica je izdata u Apatinu, 22. juna 1858. Na pečatu je tekst: K. K. BEZIRKSAMT ZU APATIN.

Josef Klemm rođen je 11. 04. 1839. u Apatinu, rimokatolik, mlinarski kalfa, neženja, srednjeg rasta, duguljastog lica, mrke kose, tamnoplavih očiju, s proporcionalnim nosom, običnih usta, bez posebnih oznaka, potpisao se.

Preporuka za vandrovanje glasi:

„Nach-dem Producent, laut Hieramts vorgewiesenem Lehrbriefes, die Müller-profession zunftgemäß erlernt und als im Jahre 1839. geboren, das Militaerpflichtige

Alter noch nicht erreicht hat, wird ihm die Wanderbewilligung für sämtliche K. K. Österreichische Staaten, bis Ende December 1850 Neun hiemit ertheilt, K. K. Becirks-Amt Apatin am 22-ten Juli 858 Dr. Sánta Bezirks Vorstand."

Uputa za radno mesto: „Nach Carlovitz, Apatin 16. Aug. 1858."

Svedočanstvo od tamošnjeg majstora:

„Der inhaber dieses Wanderbuchs hatt bei unser Mit Meister Georg Schwerer Müller Meister zeit dem 25-sten August 1858. bies 3-ten Dezember 1858 Gearbeitet und süch Werrent der zeit Erlich und Braf Bedragen, Carlovitz 858."

U knjižici ovo je jedini podatak o putovanju. Sugurno se vratio kući da bi se zaposlio na jednoj apatinskoj vodenici, jer je tamo i ostao i osnovao porodicu. Sledeći upis u knjižici je na latinskom: podatak o venčanju Josepha Klemma sa apatinkom Elisabetha Baimgartner u Apatinu 6. avgusta 1861. sa potpisom paroha Joannes Schreyer.

Drugi primer se u mnogome razlikuje od prethodnog: dok je u prvoj vandrovkici traka za sigurnosni povez crno-žuta, austrijska, u ovoj je crveno-belozelena, mađarska. Korice su od tanke drvene ploče, oblepljene hartijom; iznutra (nekada) belom, spolja tamnosivom sa crnim linijama.

Vlasnik ove vandrovice je bio Martin Robin Hutmacher Gesel von Kronschin (Slavonija). Knjižicu mu je izdao „23-ten März 1821. K. K. Stadt Richter Bürger Meister und Rath der Königl. frey Stadt Raab zur Reise nech Preßburg Dr..." (nečitak potpis). Martin Robin je tada imao 20 godina, vere „Catholischer", rasta „Grosser", kose „dunkelbraun", čela „Hoher", obrva „braunen", očiju „blauen", nosa „Gespißter", usta „Mitmässig", brade „Runden", boje lica „blassen", svojeručni potpis „unkündig".

Dok nije krenuo na put, radio je u Raabu 2 nedelje kod šeširdžije Josepha Nemet, ali se već 26. marta javlja u Preßburgu (Požunij) i upućuje se „zur Reise nach Pesth". 21. jula je posle 16 nedelja rada u „Paks Mezö Várossában" otpušten sa pohvalom od gradske vlasti. Na 8. stranici uz pečat „SIGL. EHRSAME HUTMACHER ZOMBOR" piše „Philipp Adam Obervorsteher" da je „bey Peter Lalosovits 3 Wochen in Arbeit gestanden wo sich derselbe werent dieser Zeit imer Ehrlich und Rechtschaffen verhakten hat, Sig. Zombor, 11-ten September 1821". Skoro isti je tekst na sledećoj strani iz Groß Sigeth-a decembra 1821., pa iz Bonyhada 3. januara 822., pa „Vidi zur Reise nach NeuSatz 9-ten Feber 822.". Na 11. strani „Obiger Gesell hat bey mir Bernhard Happ Hutmacher Meister 16 Wochen in Arbeit gestanden. Signat Vinkofci am 6-ten May 822." Sledi „Tovarnik am 7-ten April 1823", „Ilok", „Wukewar", „Esseg", „Sikloss 824", „Koprainitz 1825", „Werowitticz" 825, „Groß Sigeth" 826, „Esseg" 826, „Chied - Ein Jarr und sieben Monatt, juni 828". Ponovo „Esseg den 20-ten Oktober 828, Frantz Carl Janda Ober Vorsteher", Bellovar am 20-ten Jänner 1829., „Gesehen zur Reise nach Agram Kreutz am 24. Jener 829.", „Tschakaturm, den 6-ten 8-tober 829", „Kopreinitz, den 16-ten 9-ber 1829", „St Georgen am 22 Februar 830", „Schid, 26 Januar 831", „Neusatz 13-ten März 831", „Ruma den 31-ten Majus 831", „Mitrovitch 31-ten August 1831", „Ruma 1. 7-ber 831", „Irregh 2-n September 831", „Maradék 2-n 7-bri 831", „Banstol 2 7-ber 831", „Vidi Carloviz am 3n 7-ber 831 zur Reise aus einem Gottlob gesunden Orte nach Neusatz". Verovatno je harala neka epidemija, kad su ga gradske vlasti samo kontrolisali i otpremili dalje, dok su ga najzad iz Karlovca, iz jednog „Hvala Bogu" zdravog mesta poslali u Novi Sad. 7. septembra stiže u „Neu Futtak" i „Cseb", da bi stigao na zadnje mesto svog vandrovanja, u Palanku: „Inhaber diese Wanderbuches Martin Rubin Hutmacher Gesell hat Alhier 2 Jahr 18 Wochen in Arbeit gestanten und sich werender Zeit drey und fleisig aufgebürt. Sig. Marck Palanka dem 27-sten November 833 Joseph Gebhart Obervorsteher".

U matičnoj knjizi apatinske katoličke parohije upisan je Martin Rubin iz Krustine koji se venčao sa Anom Tolla 1836. godine - imao je tada 35 godina. Vandrovanje mu je trajalo 12 godina.

Starija apatinka, poslednja sa devojačkim prezimenom Rubin, zna da su davno imali u porodici jednog šeširdžiju.

Knjige imaju svoj put, ponekad neočekivan i za autorku/autora. Kad pogledam moje Dunavske Švabice I i II imam osećanje da sam bila samo jedna od usputnih stanica na njihovom dugačkom putu punom neobičnih obrta, tek švalja koja im je ruho opravila i podarila. Upoznale su me sa mnogo zanimljivih muškaraca i žena, odvele na neočekivana mesta, čujem njihove glasove preko radija, gledam slike njihovih života na ekranu. Više nismo važne ni ja ni žene koje su mi poverljivo, sa nežnošću i potresenošću pričale o dugo skrivanim stranicama svojih života. Literarne fikcije su životnije od nas.

Pre nekoliko meseci dobila sam pismo Egon Hellermana iz Salzburga, našeg Rumljanina. Veselo pismo. Vidim odmah, čovek mladog duha, a neke reči izvučene iz literature XIX veka, vezan za Branka Radičevića i čika Jovu Zmaja, interesuje se ko je napisao neke stihove koje šest decenija vrti u glavi. Čovek pročitao Dunavske Švabice, pronašao prevodioca i moli za copyright. Dopala mi se ideja da moje Švabice vide jednog dana svoje priče na maternjem jeziku. Poklonila sam copyright gospodinu Hellermanu i Donauschwäbisches Kulturzenrum-u iz Salzburga. Uostalom, životnim pričama Podunavskih Nemica ne bavim se zbog novca. To pripada jednoj od mojih sanja o izgradnji poverenja i pomirenja, o obelodanjivanju ženskih priča koje su uvek nestajale bez traga u istoriji. Gotovo da sam zaboravila na nadrealna pisma gospodina Hellermana, a onda su stigla dva nova. Egon se radovao da je preživeo i nadmudrio svoje nestašno srce. Ugradili su mu, kaže, stentove i sad je kao nov. Sa iznenađenjem saznadoh da ima 89 godina. Sa Egonom nema kraja iznenađenjima, pravi pionir. Letos smo se sreli u Salzburgu, u Donauschwäbisches Kulturzenrum-u (Haus der Donauschwaben). Hitar, okretan, intuitivan i otvoren. O njegovim osobinama govorim jer možda je baš zbog njih moja utopija dobila tako neophodnu hranu. Egon Hellerman je važna osoba na putu ugradivanja malih kamičaka u zdanje mira i pomirenja. Sa njim sam osetila da je priča o pomirenju moguća. On je bio obaveštajni podoficir u Drugom svetskom ratu (Oberfeldwebel), nemački pregovarač sa četnicima, važan šrafčić u moćnoj mašineriji. Dugo je trajalo Egonovo uklapanje u novu sredinu. Prošao je put prokaženog, izbeglice, neželjenog gosta. Pronašao svoj biser sa jezera Atter i sigurno mesto u Haus der Donauschwaben. Inteligencija i optimizam su bili dobri saveznici gospodina Hellermana na putu ka "neprijatelju". Ali, da biste "neprijatelja" sreli mora i on/ona da poželi susret. Mene već dugo mori čežnja da razumem argumente, razloge, motive onih sa druge strane. Devedesetih sam se zatvarala u svet istomišljenika, doduše malobrojnih, ali i u tom svetu postaje zagušljivo. U redu je neko vreme negirati nepodnošljivu realnost, samo ako dugo opstojava treba je razumeti. Eto, Egon je postao moj bližnji, meni tako neophodan prisni "neprijatelj". Ali, i ja sam njemu bila potrebna. Nije mogao da sakrije znatiželju - kako sam stigla do nemačkih jada, zašto to radim??? Bilo je jasno da su priče mojih bakica utrlje put pov-

erenja, da je tragao tek sa mojim razlozima ne bi li vlastite osnažio.

Salzburg je možda jedan od najlepših gradova koje sam upoznala. Nevelik, pun zelenila, sa 57 crkava, prepun muzike i lepote, sa rekam, umivenim ulicama, čipkastim zvucima Mocartove muzike posvuda, sa parkovima koji su raskoš sama - lavirintima od niskog i visokog šimšira, negovanim, moja nana bi rekla, rundelama. Hellerman je imao iznenađenje. Iznenađenje se zvalo profesor, počasni doktor Johann Hollik. Hollik je, takođe, pročitao Dunavske Švabice i odlučio da mi pokaže grad.

Hollik je Sremskokarlovčanin. Johann Hollik nije mogao da se seti gde se tačno nalazila njihova kuća, a poželeo je fotografiju te kuće. Imao je u svesti tek prustovske krhotine očeve magaze, mir i stamenost podruma svoga dede koji je bio veliki izvoznik sremskokarlovčanih vina u Austrougarsku. Vino "Karlowitz" je pratilo gospodina Hollika i kad su poslednje vinjete ovog napitka izbledele, a stare loze bile iskopane i zamenjene drugim sortama loze. Otkrila sam njegovu nekadašnju kuću, na uglu Lenjinove, sada Mitropolita Stratićevića i ulice Svetozara Markovića. Gospodin Hügl iz Rakovca me odveo precizno do kuće Hollikovih. Prisetio se Hollikovog oca: Plaćali smo mu na crtu (ovaj običaj u privatnim magazinama u Sremskim Karlovcima traje i danas - porodica pazari ceo mesec, a na kraju meseca podvuku crtu i plate račun). "Kad bi moj otac platio račun, gospodin Hollik je nama deci dovaio čokoladu. Po tim čokoladama i osmehu sam ga zapamtio", rekao mi je Hügl.

Hollik je iz Sremskih Karlovaca otišao još kao mladić, studirao po Nemačkoj i Austriji. Onda zbog stasa i germanske lepote postao pripadnik Vaffen SS, bio u obezbeđenju firera. "Znate li kako su funkcionisale Vaffen SS?" Otkud bih znala? "Ako ne izvršiš naredbu, čeka te metak. Nije bilo pregovaranja, opravdavanja. Sve je od starta bilo kristalno jasno." U maju 1945, pred Vučjom jamom, dobio je zadatak da napadne ruski tenk. U vazduhu se osećalo proleće. Hollik je želeo da živi. Kaže: "Sve je mirisalo na život, nisam mogao da gađam." Pored njega su protutnjala dva tenka. Nije izvršio zadatak. Čekao je metak u potiljak. Prolazile su minute duge kao godine, osvrnuo se, progledao. Pored njega su prošla dva nemačka tenka. Povlačili su se. Zato nije ubijen. "Bog mi je pomogao i to nije jedini put da sam osetio njegovu zaštitu. Zato sam duboko religiozan čovek" rekao mi je Hollik i zakoračio kroz "Dveri nade" u Salzburški Dom. Sa leve strane "Dveri vere", u sredini "Dveri nade", sa desne strane "Dveri ljubavi". Stare dveri uništio je američko bombardovanje, čak sa 16 bombi je gađan Dom, najveća, najstarija, prelepa crkva u centru Salzburga. Odoleo je i Salzburžani su popravili svaki kamičak na crkvi. Japanski vajar je jednostavnošću formi dao nove sadržaje starom biblijskom trojstvu vere, ljubavi i nade. Prolazeći kroz "Dveri nade" u zdanje Doma, koje pruža osećanje božanskog, znala sam da ću uvek pred ovim vratima moći da vizualizujem moje domaćine Hellermana kao ljubav, Hol-

lika kao nadu i Franca Rotha, prevodioca Dunavskih Švabica kao veru - tri čoveka koji su umeli da prepoznaju pruženu ruku, da je prihvate i sve pretvore u bajku. A, pred tim dverima svakog leta, u više navrata, umetnici izvode predstavu o Jedermann-u - čoveku kome je preostao jedan sat života i koji može da izabare na šta će ga stračiti.

Hollik je u penziju otišao kao priznati stručnjak za poresku politiku, savetnik premijera Klause, čovek koga i danas imenuju u komisije za promene austrijskih zakona. Ne mogu da shvatim kako se moja zemlja odriče ovakvih ljudi, kako se niko od ovdašnjih političara nije setio da ih pozove, konsultuje, zamoli za savet... Hollik i dalje voli Sremske Karlovce,

interesuje se za svoje nekadašnje komšije, brine naše brige. Pokazao mi je milion prekrasnih niša, sarkofaga, ispričao legende, a onda smo niz strme stepenice stigli u katakombe. Sigurnim korakom me odveo u malu kapelu. "Ona je biser Doma. U njoj sam kod kuće. Jako volim ovo mesto", rekao mi je Hollik. Delo Japanca, kapela je imala nešto posebno. Sedela sam uz Hollika, zamišljenog, predanog molitvi koju je glasno izgovarao i shvatila da kapela izmiruje judaizam i hrišćanstvo. Sa svećnjaka u obliku menore sveće su bacale svetlost na nebrušene gorske biljure koji su je neštedimice rasipali po insertu zlatno-plavog neba i zaobljenim, tako bliskim ljudskom telu, klupama od punog drveta. Pri izlasku iz kapele,

osvrnuo se i rekao mi: "U ratu sam ubio čoveka, nemačkog vojnika. Bilo je to posle atentata na Hitlera. Zavladao je jezi-vo rasulo. Bilo je on ili ja. Ali, taj događaj je bleđ pred onim što sam doživeo u Luksemburgu, kad smo se već uveliko povlačili. Nekoliko dana nisam ništa stavio u usta. Glad me prosto proganjala. Bio sam u društvu sa još dvojicom vojnika. Zaista smo bili u jadnom stanju. Lupali smo na vrata jedne kuće. Otvorila nam je žena. Pogledala nas je, rekla sačekajte i zatvorila vrata. Čekali smo. Onda su se vrata otvorila i u našim rukama su se našle tri zdele sa mlekom i uskršnjim kolačima. Gledala nas je dok smo alavo proždimali hranu. Uzdahnula je i rekla: "Juče su vaši ubili mog sina." Zatvorila je vrata. Eto, taj događaj je najsnažniji događaj u mom životu. Reči te žene me prate. Posle nedelju dana i moja dva druga su bili mrtvi. Možda sam ja jedini svedok njene veličine i dobrotre. Duboko verujem da su takve geste u stanju da učine samo žene."

Hteo je da mi pokaže Raspelo Jakoba Adihatra iz 1925.

skriveno u Benediktanskom manastiru. Zaista se potrudio. Trebalo je da dobije prethodnu saglasnost. Vredelo je. Grubo isklesano drvo, toplo i blisko, pod gredama što pridržavaju tavanicu. "Njegova patnja je patnja svakog od nas. Ovako ili onako svi imamo iskustvo raspinjanja."

Onda smo obišli "Next to Mozart - multimedia wax museum". Na pet spratova prizori vremena i života Mocarta, voštane figure za stolovima punim hrane, u krinolinama, sa lornjonima, okićene paunovim perjem. Na svakom koraku Salzburg odaje poštu svom najvećem sugrađaninu Volfgangu Amadeusu Mozartu. I završili smo razgledanje u poslastičarnici sa originalnim Mozart kuglama. One, zavodljive crvene što mame iz svih bečkih izloga samo su industrijske kopije. Vlasnik poslastičarnice je dobio sudski spor. Priložio je originalni recept iz XV veka i samo on ima pravo da na svojim plavim kuglama ručne izrade napiše "originalne Mozart kugle".

Švapčiči iz poslednjeg transporta

Nadežda Radović

Kad kažem Keln (Köln), pomislim na "Bien ętre de matin" prijatnu kolonsku (kelnsku) vodu na koju mirišu avioni Sabene. Ali, u Keln sam otišla drugim poslom. Uostalom, kelnska vodica je beba, danas su mirisi, parfemi, mirišljave vodice brendovi, moćan deo potrošačkog sveta, mirišu na trku, utakmicu, prestiž, otimačinu i u meni ne bude prijatno osećanje jutarnje svežine. Potsećaju me da je profit gazda svega i da mu se valja skrajnuti. Uostalom, nije ni Keln profitirao od te vodice. Kad su u izgledu velike pare, onda njima barataju anonimne gazde, bez adresa.

Elem, u Kelnu sam se obrela da se sretne sa Matijasom Hüglom i da pronađem Andru Amanna. Šta povezuje ove ljude osim činjenice da su obojica rođena u Sremskim Karlovcima i da žive u istom gradu? Hügl je rođen 1930, a Amann 1927. godine. Obojica su pre šezdeset i jedne godine bili putnici poslednjeg transporta kojim su sremskokarlovački Nemci napustili svoje mesto. Bili su deca, niko ih ništa nije pitao. Svašta su sa svojih četrnaest i sedamnaest godina već preko glave bili preturili. Znali su da je rat opasna zver. Izravno su posmatrali smrt. Iskušali su se još 1941. pokušavajući da utvrde ko je pobio onih četrnaest nemačkih vojnika iz izvidnice koja je za katolički Uskrs trebalo da otvori put nemačkoj vojsci za Beograd. Odrasli su se klonili i pomisli da bilo šta o tom događaju saznaju, a dečake je kopkalo. I danas sa preciznošću vojnih izvidnika svedoče kojim putem su nemačke kolone ušle u Karlovce, kako je mestašće bilo opkoljeno, ko je uhapšen, ko pušten, zahvaljujući kome, ko je sve trčao u magistrat, ko kružio biciklom po centru grada, ko skovao kovčeg za mrtve vojnike... Tih četrnaest mrtvih nemačkih vojnika su mogli Sremske Karlovce da pretvore u prah i pepeo. Sremskokarlovčani znaju da se to nije dogodilo samo zahvaljujući tome što su sremskokarlovački Nemci uzeli u zaštitu svoj grad.

Strašni događaj je, pored niza peripetija, okončan nakon zasedanja prekog vojnog suda streljanjem šest Sremskokarlovčana na Stražilovu. Sremski Karlovci su izbegli potonju sudbinu Kragujevca. Ortsleiter Benzinger, Matijasov otac Anton Hügl prevodilac na tom suđenju i drugi ugledni sremskokarlovački Nemci su pokazali neviđene pregovaračke i ine sposobnosti da spasu svoj grad. Poznata sremskokarlovačka "Diškrecija", koja je otvarala dveri bečkog dvora, imala je svoj svetao trenutak. Zašto je to u istoriji Sremskih Karlovaca preskočeno? I malo veći narodi bi našli za shodno da se podiče ovakvim činom građanske hrabrosti, preduzimljivosti i odanosti. Zašto se o tome i danas čuti? Zašto ljudi poput Benzingera i Hüglu grad nije bar posthumno odlikovao za iskazanu građansku hrabrost? Za sličnu hrabrost kralj Petar I Karađorđević odlikovao je začasnog kanonika Crkve Presvetog Trojstva Vilima Biča nakon Prvog svetskog rata. Nije da se nikad nije znao red. Znao se. Privrženost gradu i sugrađanima u teškim vremenima je nagrađivana.

Naravno, za Benzingera i starog Hüglu je kasno. Oni su sa svojim ranama i bolima odavno umrli. Stari ljudi su i njihova deca čiji životi su protekli obeleženi upravo događanjima u kojima su njihovi roditelji iskazali plemenitost i ljubav prema gradu i sugrađanima koja im nikada nije priznata. Benzingerov sin Tonika neće da čuje za Sremske Karlovce. I kako bi? Mati mu je umrla u logoru u Zemunu, a imovina Benzingerovih je konfiskovana, iako se znalo da je Benzingerov mlin za vreme rata davao brašno partizanima, da je Benzinger štitio sremskokarlovačke Srbe, da je pomogao Aleksandru Karijusu - Kapi da iz Jasenovca izvuče petsto sremskokarlovačkih Srba... Umesto priznanja za čovečnost, Benzinger se suočavao sa nepravdom. Otišao je u Nemačku. I tamo su ga retirali kao izdajnika. "Kad si im pomogao i trebalo je tako da

prodeš" - govorili su mu pogledi proteranih komšija.

Kasno je i za one sugrađane koji su bez utvrđivanja činjenica, bez sudskog procesa, bez svedoka, bez optužnice i bez odbrane likvidirani na Doki 1944. godine, ašovima i budacima, a potom, prema pretpostavkama Sremskokarlovčana, jer zvanična informacija nikada nije stigla do rođaka pobijenih, pobacani u Dunav.

Nije još kasno da se grad izvine proteranoj, a potom logorisanoj deci - Švapčićima, starcima i staricama koji taj grad nose u srcu i kad ga psuju. Pre svega, važno je za sam grad, za ljude koji žive u njemu da shvate da nije zdravo živeti sa prećutanim i zataškanim zločinom, da se neizgovorena istorija ponavlja, pi, pi, daleko bilo, što bi rekla moja nana Dušana.

Prva mi je o tom vozu govorila Marija Pfajfer. Ona ga vezuje za poslednji pogled na svog oca, ubijenog ubrzo potom na Doki. Rođena 1937, imala je sedam godina. Sve vreme dok je govorila Marija je plakala. Njene suze i jecaji ostavili su me bez reči. Pred tolikom količinom boli ostanete nemi. Onda sam čula priču čuvarke Kapele mira Marije Horvat, rođene Distl 1934. koja na kraju tog putovanja ostaje bez majke. Marija je pre dve godine umrla. Njen muž mi je sa poverenjem ovih dana dao stare porodične fotografije i rekao: "Morao sam da joj obećam da ću čuvati knjigu "Dunavske Švabice" u kojoj je objavljena njena priča. Znaite, posle te knjige lakše joj je bilo

da živi sa svojim uspomena. Mnogo je sve to bolelo. Bar neko je razumeo." Marijin mlađi brat Anton Distl, ribar, rođen 1937. je hteo sve da zapamti, sve da vidi i zato nije spavao tokom puta. Njegova priča potsećala je na nadrealno putovanje, na filmsku traku koja prikazuje najbizarnije i najneverovatnije prizore malom dečaku u prozorskom okviru sa rešetkama u jednom stočnom vagonu. Jednog leta, za vreme posete sestrama o transportu i onom što je usledilo pričao mi je Andreas Pfajfer, brat Marije Pfajfer, rođen 1932. na čija leđa se svalila odgovornost za majku (dve starije sestre su zaglavile u radnom logoru Sekić, najmađa sestra Hermina je umrla ubrzo po dolasku u Gakovo isto kad i najmlađe dete iz familije Distl). On je jasno izgovorio: "Logor jr obeležio ceo moj život." Matijas Hügl je ponukan pričom Marije Pfajfer želeo da zabeležim i njegovu priču. U njegovoj priči nema logorologije. Spasla ga inteligencija. Njemu je bilo jasno da nikako ne treba da se vrati u Sremske Karlovce. Većina putnika ovog voza se vratila i umesto u Sremske Karlovce dospela u radni logor Sekić i logore za umiranje Kruševlje i Gakovo. Hügl je godinama tamo daleko, u Nemačkoj i Australiji održavao prijateljstva sa Sremskokarlovčanima. On je radar koji precizno zna gde je ko od rasturenih, povređenih sunarodnika i komšija pronašao dom, o čemu snuje i čemu se raduje. On je želeo da upoznam Andru Amana i Toniku Benzingeru, ali Toniku još suviše boli. I Andra Amann je teško

progovorio. Mnogo dečakačke muke je zatvoreno u ovom vrednom čoveku. Vrtim u ruci fotografiju na kojoj je petoro dece Amannovih (Jelena, Emila, Andreas, Ivan, Katica - Kajka snimljenu 1936.). Najstariji brat Ivan je poginuo kao nemački vojnik. Ma, kakav vojnik. Bio je dete. Smotali su ga u vojsku pred kraj, poslali na istočni front i izgubio mu se svaki trag. Njegovu majku Evu Amann su otpravili u Gakovo. Tamo je i umrla. Imala je četrdeset i četiri godine. Dve sestre su mu udate za Srbe. Muči se Andra sa svojim osećanjima. Priznaje da su mu zetovi dobri ljudi, ali ne može da zaboravi zlo koje mu je u Karlovcima učinjeno. Crni su mu Karlovci, posebno kancelarije OZNE. O tome šta su mu u tom prostoru radili nije bio u stanju da govori. Dva puta je uzimao lek za srce i odustajao. "Mnogo boli. I danas. Ne ide."

A Keln doteran, čist, nakićen, spreman da dočeka papu Razingera za XX Weltjugendtag. Papa će proći Rajnom. Mostovi će biti zatvoreni. Misu za osamsto hiljada ljudi održaće na specijalno pripremljenoj poljani van grada. Stari Dom, jedna od najvećih katedrala na svetu, građena gotovo osam vekova, u kojoj su pohranjene mošti Sveta Tri Kralja u dragim kamenjem ukrašenim zlatnim sarkofazima odiše nekim novim glasovima. Jevrejka, kod koje stanujemo u blizini Velikog gradskog parka sa jezerom, labudovima i patkama za koje smo iz Rakovca Hüglu doneli kukuruz da ih hrani, nam kaže da će papa prisustvovati molitvi u Kelnskoj sinagogi. Neke nove poruke katolička crkva i njen poglavar šalju mladima: briga za bližnje, suživot u toleranciji, Jevreji su naša braća... Za mošti Sveta Tri Kralja vođen je jedan od krstašk-

ih ratova. Dve hiljade godina nakon raspeća Hrista crkveni poglavari traže mirne puteve, zajedničku molitvu umesto rata, približavanje bez optuživanja, negiranja i potcenjivanja. Samo da se cela priča o pomirenju ne završi na obodu hrišćanskog sveta.

U predgrađu Kelna, jedan Sremskokarlovčanin - Peter Setler uzgaja svoj vrt na gradskom zemljištu, priča na srpskom sa pčelama, peva svirajući na maloj harmonici sremačke pesme. Druži se sa retkima, počeo čovek da zaboravlja nemački otkako ne ide na posao - u penzionerskim danima, a sa srpskim nema problema.

Teško je odgovoriti ko tu gde spada, ko je svoj u Nemačkoj, a stranac kod kuće u Sremskim Karlovcima. Zašto su mnogima Sremski Karlovci istovremeno i izvorište tuge i izvorište čežnje. Sve nešto mislim kako bi bilo da kad izgovorimo ono što, eto, nismo izgovarali šezdeset godina, zakopamo ratne sekire, izvinimo se ljudima za zlo koje im je, u naše ime, nanešeno, pozovemo ih kao ljude da obiđu svoj grad, ugostimo ih kako valja i kako umemo. Biće lakše i njima i nama.

A, da, Andra Amann je zapamtio datum. Poslednji transport Nemaca je odvezao one najprivrženije svom gradu 18. oktobra 1944. Skoro pa pre šezdeset i jedne godine. Ako propustimo i ovaj voz, više nećemo imati kome da se izvinjavamo. Živećemo zauvek kao taoci tuđih grehova.

Katharina kommt zu spät in die Schule

Katharina ging in die erste Klasse und hatte es zur Schule nicht weit. Zu Fuß waren es mühe-los höchstens 15 Minuten. Sie ging meistens zusammen mit ihrer Nachbarin und Klassenfreundin Miriam zur Schule.

Eines Tages kam Katharina nach Hause und sagte zu Ihrer Mutter: "Heute bin ich in die Schule zu spät gekommen".

"Wieso das denn?", fragte die Mutter verärgert. "Du bist doch schon um halb acht aus dem Haus gegangen". "Was hast du denn unterwegs gemacht?"

"Wir haben für die Lehrerin Blumen gepflückt", antwortete Katharina.

Jetzt geht sie erst die zweite Woche zur Schule - dachte die Mutter - und schon kommt sie zu spät.

"Ja und die Lehrerin, was hat die Lehrerin gesagt?" - fragte sie ärgerlich. Katharina schaute ihre Mutter an, als wundere sie sich über eine solche Frage. "Na die Lehrerin hat "Danke" gesagt".

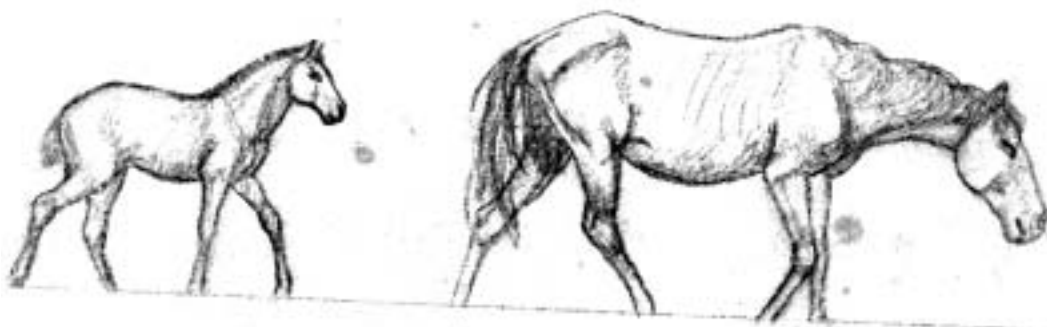

Stefan liegt im Streit

Stefan, 3 Jahre alt, kam weinend zur Mutter gerannt: "Holger hat mir auf die Backe gehauen!"

Holger war Stefans gleichaltriger Cousin. Die Mutter hatte ja schon Erfahrungen mit Kindern. Und eine Erfahrung sagte ihr, beide Seiten anzuhören, um die Wahrheit heraus zu bekommen. Sie nahm Stefan an die Hand und sie gingen zum Holger, um ihn zur Rede zu stellen.

"Holger hast du dem Stefan auf die Backe gehauen?", fragte die Tante streng. "Ja", antwortete Holger, "hab ich aber "Entschuldigung" gesagt".

Schwäbische Tellersülze

Zutaten

1 kg Schweineknöchle, 500 g mageres Schweinefleisch, 1 Schweinszunge, 2 Kalbsfüße, Essig, Salz, Pfefferkörner, 1 Lorbeerblatt, 2 Nelken

Zubereitung

Alles zusammen wird in genügend Wasser, Essig und Salz nach Gutdünken weichgekocht. Pfefferkörner, Lorbeerblatt und zwei Nelken dazugegeben. Wenn das Fleisch weich ist, wird es schön verteilt auf die Suppenteller gegeben. Zur Verzierung kann man noch Scheiben von hartgekochten Eiern dazulegen. Die Brühe läßt man inzwischen weiter- und einkochen, dann erkalten. Fett abschöpfen, die Brühe wieder erwärmen, abschmecken, durch ein Tuch seihen und über das Fleisch gießen, dann erkalten lassen. Dazu reicht man Bratkartoffeln.

Laubfrösche

Zutaten

16 große Spinatblätter, 250 g Bratenreste, 1 Wecken, 1 Ei, 1 Teelöffel feingehackte Zwiebel, ½ Teelöffel feingehackte Petersilie, Salz, Muskat, 50 g Fett, etwas Fleischbrühe

Zubereitung

Die Spinatblätter werden in kochendem Wasser gebrüht und dann auf einem Brett ausgebreitet. Das Fleisch und die eingeweichte, gut ausgedrückte Semmel drehen Sie durch den Fleischwolf, fügen das Ei, Zwiebel, Petersilie, Salz und Muskat hinzu und verrühren die Zutaten gründlich miteinander. Auf je 2 Spinatblätter wird ein Eßlöffel Fülle gegeben. Rollen Sie die Blätter auf und braten Sie die Spinatrollen in dem heißen Fett an. Fügen Sie etwas Fleischbrühe hinzu und dämpfen Sie die Rouladen in etwa 20 Minuten gar. Dazu wird eine gute Buttersoße, die mit Eidottern abgerührt ist, gereicht.

USKORO IZLAZI IZ ŠTAMPE

roman

PLITKI GROBOVI

autora Stjepana A. Sedera

* Uzbudljiva priča o životu brata i sestre na dva kontinenta, Nemaca po nacionalnosti, ljubavi i mržnji, prijateljima i neprijateljima, slobodi i ropstvu, lagerisanju i smrti.

* Istinita i uzbudljiva priča prouzrokuje brojna pitanja, ali i budi nadu u budućnost.

Knjigu možete poručiti kod autora po ceni od 400 din. u pretplati. Cena u maloprodaji posle izlaska iz štampe će biti veća. Iznos od 400 din uplatite na adresu autora:

21205 Sremski Karlovci, Patrijarha Rajačića 30,
sa naznakom za roman *PLITKI GROBOVI*.

Svi koji se pretplate dobiće knjigu poštom na naznačenu adresu.

Očekivano vreme izlaska knjige je polovina juna.